

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

„Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej”
"Co-financed by the Ministry of Culture and National Heritage of the Republic of Poland"

Biuletyn - Bulletin
2007 / 2008 Vol. XXIV / XXV

Polski Instytut Naukowy w Kanadzie
Biblioteka Polska im. Wandy Stachiewicz

The Polish Institute of Arts
and Sciences in Canada
and the Polish Library

L'institut polonais des arts
et des sciences au Canada
et la bibliothèque polonaise

Polski Instytut Naukowy w Kanadzie i Biblioteka Polska im. Wandy Stachiewicz
The Polish Institute of Arts and Sciences in Canada and the Polish Library
L'Institut polonais des arts et des sciences au Canada et la Bibliothèque polonaise

BIULETYN - BULLETIN

2006 - 2008

Vol. XXIV/XXV

**3479 Peel Street, McGill University
Montreal, QC, Canada
H3A 1W7**

BIULETYN - BULLETIN - 2008

Komitety Redakcyjne
Editorial Committee
Comité de rédaction

Redaktor naczelny - Editor-in-Chief – Éditeur-en-chef
Barbara SÉGUIN

Członkowie - Members - Membres

Stanisław LATEK
Krystyna SOKOŁOWSKA
Stefan WŁADYSIUK

Okładka - Cover - Couverture :

Alfred HAŁASA

Druk - Printing - Imprimé par :
Miropoint Rapido, Montreal

Polski Instytut Naukowy w Kanadzie
i Biblioteka Polska im. Wandy Stachewicz
3479 Peel Street, McGill University
Montreal, QC, Canada
H3A 1W7

tel. fax: 514-398-6978

e-mail : info@biblioteka.info

www.biblioteka.info

SPIS TREŚCI — TABLE OF CONTENTS — TABLE DES MATIÈRES

Od redakcji – From the Editors – Mot de la Rédaction	3

I. Sprawozdania – Reports – Rapports

Działalność Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie w latach akademickich 2006-2007 i 2007-2008.....	5
Oddział Ottawa	10
Oddział Toronto	13
Activities of the Polish Institute of Arts and Sciences in Canada during the academic years 2006-2007 and 2007 – 2008.....	14
The Canadian Foundation for Polish Studies	16
Ottawa Branch	18
Toronto Branch	21
Les activités de l'Institut polonais des arts et des sciences au Canada dans les années académiques 2006-2007 et 2007 – 2008	23
Section d'Ottawa.....	26
Section de Toronto.....	29
Działalność Biblioteki Polskiej im. Wandy Stachewicz w latach akademickich 2006-2007 i 2007-2008.....	31
Activities of the Polish Library during the academic years 2006 - 2007 and 2007 – 2008.....	34
Les activités de la Bibliothèque polonaise en 2006 - 2007	35

II. Artykuły – Papers –Articles

Polska Akademia Umiejętności - Polish Academy of Learning – Académie Polonaise des lettres et des sciences

Zbigniew Moser, Wojciech Zakulski - <i>From the theoretical ideas of Alexander Krupkowski to the achievements of Polish metallurgical researches and the European integration</i>	40
Jerzy Stachura <i>Rak żołądka</i>	46
Jerzy Stachura <i>Vita nostra</i>	52

**Polski Instytut Naukowy w Kanadzie – The Polish Institute of Arts and Sciences –
Institut polonais des arts et des sciences au Canada**

Stanisław Latek	<i>Bruno Schulz: New Readings, New Meanings</i> – Introduction 57
Stanisław Latek	<i>Zbiory grafiki w Polskim Instytucie Naukowym w Kanadzie</i> 62
Hanna M. Pappius	<i>Marii Anny Jarochoowskiej „Poza Gniazdem” - Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku</i> 63
Paweł Wyczyński	<i>La Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme vue de l'intérieur</i> 68
Paweł Wyczyński	<i>Tryptyk rzymski</i> 78
Adam Żurowski	<i>Przedstawicielstwa dyplomatyczne i konsularne II RP w Kanadzie w okresie 1918-1945</i> 82

III. Sprawy bieżące – Current affairs –Affaires courantes

Nowości Biblioteki – Library News – Nouvelles de la Bibliothèque

Zbigniew Małecki	<i>Europa w czasie wojny 1939 – 1945</i> Normana Daviesa 89
Mark Węgierski	<i>Soaking in the Remnants</i> Anny Piszczkiewicz 91
Paweł Wyczyński	<i>Słowo o poezji; Czytając „Bo mamy tylko czas” Marii Łoś</i> 93

Miscellanea

Kinia Adamczyk	<i>Poland in the Rockies</i> 97
Anna Buchman	<i>Józef Mackiewicz i Barbara Toporska w Muzeum Polskim w Rapperswilu</i> 98
Teofil Lachowicz	<i>Na ratunek polskiej nekropolii w Paryżu</i> 102
Katarzyna Szrodt	<i>Wystawa Tadeusz Romer – Dyplomata i Emigrant</i> 108
Edward Zyman	<i>“Nie proszę Cię o nic dla siebie” Wspomnienie o profesorze Jerzym Korey-Krzeczowskim</i> 110

In memoriam	114

Nasi darczyńcy – Our donors – Nos donateurs	123

OD REDAKCJI

Oddajemy do rąk Państwa połączony, XXIV i XXV numer Biuletynu Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie. Przyczyną, dla której nasz Biuletyn nie ukazał się w roku ubiegłym były intensywne przygotowania do jednej z najważniejszych konferencji zorganizowanych dotychczas przez nasz Instytut, międzynarodowego kolokwium poświęconego twórczości Brunona Schulza, które odbyło się w maju 2007 roku.

Ta niezwykle udana konferencja zbiegła się w czasie z okresem przygotowań do zeszłorocznego Walnego Zebrania naszego Instytutu. Potrzeby konferencji przeważyły, podjęto więc decyzję odłożenia daty publikacji Biuletynu. Tak oto otrzymujecie dziś Państwo numer podwójny.

Jest to numer pod wieloma względami przełomowy: po pierwsze, kończy on kadencję redaktorską niezwykle cenionego członka Zarządu naszego Instytutu, pana Zbigniewa Małeckiego, któremu niniejszym składamy podziękowania za wieloletnią współpracę i wkład w kształtowanie wizerunku naszego Instytutu. Jego miejsce zajmie inny członek Zarządu, pani Barbara Séguin.

Po drugie, zespół redakcyjny podjął starania, aby zmienić nieco strukturę naszego Biuletynu, nadać mu pewną przejrzystość, ułatwiając tym samym poruszanie się po materiale, który Państwu prezentujemy. I tak na przykład, w dziale podstawowym, artykuły naukowe naszych członków oddzielamy od artykułów naszych „gości” z PAU. W innych działach, *Sprawozdania* oddzielamy od *Nowości bibliotecznych*, a informacje pochodzące z innych ośrodków i instytucji polonijnych znajdują swoje miejsce w *Miscellaneach*.

Pozostawiamy naszym czytelnikom zaznajomienie się z nową strukturą Biuletynu, życzymy ciekawej lektury, dziękując raz jeszcze profesorowi Alfredowi Hałasie za okładkę Biuletynu, która zapewne sprawi, że - „przełomowy” czy nie - rozpoznaście Państwo nasz coroczny Biuletyn.

Barbara Séguin, redaktor naczelny

FROM THE EDITORS

This year's edition of the *Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in Canada* consists of vols. XXIV and XXV and covers the activities of the Institute for two years, 2006-2007 and 2007-2008. In May 2007, when vol. XXIV should have appeared, the Institute was hosting the International Conference on Bruno Schulz *New readings / New meanings*, an important event organized by it. The decision to postpone the production of the annual *Bulletin* was taken at that time.

The present *Bulletin* marks the end of the dedicated work of its Chief Editor, Mr. Zbigniew Małecki. His input for many years to the creation of our Institute's image is greatly appreciated. We take this opportunity to thank him for his dedicated involvement. Mrs. Barbara Séguin, a member of PIASC Council, succeeds him as the Chief Editor of the *Bulletin*.

The new editorial team has implemented some changes to the structure of our publication. Papers submitted by our guests from the Polish Academy of Learning (PAU) are now presented separately from the ones of the members of our Institute (PIASC). We have also created new sections titled *News from the Library*, *Miscellanea*, *In memoriam* and separated them from the *Reports of the Institute*.

In conclusion, we offer our sincere thanks to Professor Alfred Hałasa who once again designed the cover of the *Bulletin*. We are sure that his creative style will permit the reader to easily recognize our publication as a continuation, though somewhat changed, of an earlier series of the Institute's *Bulletins*.

Barbara Séguin, Editor-in Chief

MOT DE LA RÉDACTION

Vous avez entre vos mains le dernier numéro du Bulletin de l'Institut polonais des arts et des sciences au Canada. C'est un numéro double, puisque l'an dernier la tombée du Bulletin coïncidait avec les travaux associés avec l'une de plus importantes conférences que notre Institut parrainait, c. à d. le Colloque international sur Bruno Schulz, organisé au mois de mai 2007.

Étant donnée l'importance de cet événement, nous avons manqué de temps pour produire le Bulletin et la décision fut prise de publier un numéro double l'année suivante, en 2008.

Plusieurs aspects de ce numéro en font une publication particulière. Tout d'abord, elle marque la fin de la collaboration bien appréciée de M. Zbigniew Małecki, en tant que rédacteur en chef du bulletin. Monsieur Małecki, par son travail exemplaire, a su grandement contribuer à renforcer l'image positive de notre Institut. Nous profitons de l'occasion pour lui rendre hommage. Son poste a désormais été confié à un autre membre du Conseil, Madame Barbara Séguin

Le Comité de rédaction du Bulletin a aussi décidé de procéder à certains changements dans la structure de la publication, pour la rendre plus aérée, plus facile à lire. C'est ainsi que dans le bloc principal des articles de fond nous avons séparés ceux des nos invités de l'Académie polonaise des arts et des sciences (PAU) de ceux des membres de l'Institut (PINK). Dans un autre bloc, nous avons créé quelques rubriques, telles que : *Nouveautés de la bibliothèque*, *Miscellanées*, *In memoriam*, en les regroupant séparément des *Rapports d'activités*.

Nous laissons à nos lecteurs le soin de découvrir le «nouveau bulletin » en remerciant, en conclusion, le professeur Alfred Hałasa, dont le projet de couverture fera sûrement en sorte que vous reconnaîtriez facilement notre publication annuelle que nous vous présentons.

Barbara Séguin, rédactrice en chef

I. Sprawozdania – Reports – Rapports

Józef Lityński, Stanisław Latek

DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO INSTYTUTU NAUKOWEGO W KANADZIE

Rok akademicki 2006-2007 stał w Polskim Instytucie Naukowym w Kanadzie pod znakiem przygotowań do międzynarodowego sympozjum schulzowskiego, a rok 2007-2008 pod znakiem prac nad wydaniem książki z materiałami z tego sympozjum. Instytut prowadził w tym okresie również normalną działalność odczytową i wydawniczą, a także wystawienniczą, prezentując na wystawach w Polsce swój zbiór międzywojennej grafiki polskiej.

Współpraca z Polską Akademią Umiejętności

Decyzją Rady Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Polski Instytut Naukowy w Kanadzie został uznany za Stację Naukową Akademii. Poniżej zamieszczamy kopię listu podpisanego przez Prezesa Akademii prof. Andrzeja Białasa i jej Sekretarza Generalnego prof. Jerzego Wyrozumskiego informującego Instytut o tej decyzji. To niezwykle cenne wyróżnienie jest wynikiem owocnej współpracy PAU i PINK w propagowaniu kultury i nauki polskiej w Kanadzie. W ramach tej współpracy PINK organizuje corocznie wykłady członków Akademii. I tak w roku 2006 gościł z wykładem w Montrealu prof. Jerzy Stachura, w roku 2007 prof. Zbigniew Moser, a w ramach sympozjum schulzowskiego prof. Maria Poprzęcka.

Sympozjum schulzowskie

W dniach czwartego i piątego maja 2007 odbyło się na Uniwersytecie McGill w Montrealu międzynarodowe sympozjum na temat życia i twórczości Brunona Schulza: *Bruno Schulz: new readings, news meanings / Nouvelles lectures, nouvelles significations*.

Sympozjum zorganizowane zostało przez Polski Instytut Naukowy w Kanadzie przy współpracy Polskiej Akademii Umiejętności, Instytutu Adama Mickiewicza w Warszawie jak również Uniwersytetu McGill. Mogło się ono odbyć dzięki pomocy finansowej Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Ambasady RP w Kanadzie, Konsulatu Generalnego RP w Montrealu oraz miejscowej *La Corporation Québec – Pologne pour les Arts*.

Prace przygotowawcze trwały prawie dwa lata i pozwoliły zgromadzić wybitnych znawców przedmiotu z Belgii, Francji, Kanady, Polski, Stanów Zjednoczonych i Ukrainy, którzy zaprezentowali w Montrealu dziesięć referatów. Pierwszego dnia były to referaty dotyczące twórczości literackiej, natomiast drugiego twórczości malarskiej i ilustracyjnej Schulza. Tzw. *keynote lecture*, czyli główny wykład zatytułowany *Schulz: universality and poetics of the episode* wygłosił prof. Jerzy Jarzębski z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z ramienia Polskiej Akademii Umiejętności udział w Sympozjum wzięła prof. Maria Poprzęcka z Uniwersytetu Warszawskiego.

Poza Uniwersytetem Jagiellońskim i Warszawskim reprezentowane na Sympozjum były wszystkie cztery uniwersytety z Montrealu (McGill, Université de Montréal, Concordia i Université du Québec à Montréal), Uniwersytet Columbia z Nowego Jorku, paryska Sorbona (Paris IV), Uniwersytet Katolicki z Louvain i wreszcie Uniwersytet Pedagogiczny z Drohobycza, rodzinnego miasta Schulza.

Symposium było największą imprezą poświęconą Schulzowi na kontynencie amerykańskim. Według zgodnej opinii uczestników, pozwoliło ono przybliżyć twórczość Brunona Schulza środowiskom intelektualnym w Kanadzie, a tym samym przyczyniło się do rozpropagowania niedostatecznie w tym kraju znanej polskiej kultury okresu międzywojennego. Ponadto, jak podkreślił to w swoim liście do Instytutu Ambasador RP w Ottawie, symposium było ważnym przedsięwzięciem pomagającym w zwalczaniu wzajemnych stereotypów w stosunkach polsko-żydowskich.

Program symposium oraz materiały konferencyjne można znaleźć na stronie internetowej www.brunoschulz.mcgill.ca

Prezentacja zbioru grafik PINKu w Polsce

Znajdujący się w posiadaniu Instytutu zbiór międzywojennej grafiki polskiej został w 2006 roku po raz pierwszy zaprezentowany w Polsce; od maja do lipca na wystawie w Bibliotece Narodowej w Warszawie, a od sierpnia do października w Muzeum Narodowym w Krakowie. Wystawa w Krakowie odbyła się w ramach cyklu *Skarby polskiej emigracji*. Z ramienia Instytutu udział w uroczystych otwarciach obu wystaw wzięła prof. Hanna M. Pappius.

Działalność odczytowa Instytutu

W minionych dwóch latach akademickich zorganizowano ponad dwadzieścia spotkań i odczytów. Poza omówionym wyżej symposium schulzowskim i wykładami członków PAU niezmiernie udanym przedsięwzięciem była promocja książki Agaty Tuszyńskiej *Rodzinna historia lęku* zorganizowana w Konsulacie RP w ramach prezentacji literatury europejskiej na *Salon du Livre de Montréal 2006*. Na kolejnym salonie w roku 2007 Instytut promował książkę Rity Gombrowicz zatytułowaną *Gombrowicz w Argentynie*. W spotkaniu z autorką wziął udział znany specjalista twórczości Gombrowicza, profesor Wydziału Literatury Uniwersytetu Quebeckiego w Montrealu, Dominique Garand.

Oto lista spotkań i odczytów zorganizowanych przez PINK:

11.05.2006	Otwarcie wystawy w Bibliotece Narodowej w Warszawie: <i>Grafika polska w zbiorach Biblioteki Polskiej w Montrealu</i>
13.05.2006	Muzeum Wychodźstwa Polskiego w Łazienkach Królewskich - promocja książki prof. Marii Jarochońskiej <i>Poza Gniazdem. Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku</i> .
07.06.2006	Promocja książki prof. Marii Jarochońskiej <i>Poza Gniazdem. Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku</i> . – Konsulat Generalny RP w Montrealu
14.06.2006	Promocja książki Kajetana Bienieckiego <i>Polskie załogi nad Europą 1942-1945</i> .
16.06.2006	Małgosia Gawryś, Jan Prawdzik <i>Młodzi Polacy z Montrealu włączają się w pomoc Afryce</i>
16.08.2006	Otwarcie wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie: <i>Grafika polska w zbiorach Biblioteki Polskiej w Montrealu</i>
11.10.2006r	Odczyt prof. Bohdana Czarnockiego <i>Quo Vadis, Polsko?</i>
23.11.2006	Promocja książki Ireny Szpak <i>Trains</i>
05.12.2006	<i>Podróż w głąb pamięci</i> - spotkanie-prezentacja książek Polskiego Funduszu Wydawniczego w Kanadzie z udziałem: Anny Lubicz-Łuby,

- Marka Kusiba, Aleksandra Rybczyńskiego, Henryka Wójcika i Edwarda Zymana.
- 26.02.2007 Odczyt prof. Józefa Lityńskiego *Moje spojrzenie na Polskę po 18 latach od odzyskania niepodległości*
- 07.04.2007 Spotkanie Koła Naukowego PINK: dr Mirosław Cygler *Structural biology in the 'omics' age*.
- 26.04.2007 Promocja książki Rudolfa Fakowskiego *Żużle na dłoni*
- 4-5.06.2007 Sympozjum: *Bruno Schulz (1892-1942) New readings, new meanings/Nouvelles lectures, nouvelles significations*
- 26.05.2007 Spotkanie z autorami i aktorami sztuki o Irenie Sendlerowej *Life in the Jar*. Współorganizator: Fundacja Dziedzictwa polsko-żydowskiego w Montrealu
- 06.06.2007 Odczyt prof. Piotra Jaroszyńskiego *Nowy wymiar emigracji polskiej*
- 08.06.2007 Odczyt prof. Marka Kwiatkowskiego, dyrektora Łazienek Królewskich, *Łazienki- moja pasja*
- 15.11.2007 Spotkanie z Ritą Gombrowicz i prof. Dominique Garand, autorem książki wydanej w 2004 r., *Potrait de l'agoniste : Witold Gombrowicz – wspólnie z KG i Corporation Québec-Pologne pour les arts*
- 27.11.2007 Prof. Zbigniew Moser - *Od teoretycznych idei Aleksandra Krupkowskiego do rozwoju w Polsce badań w dziedzinie metalurgii oraz do integracji europejskiej*
- 29.11.2007 Odczyt prof. Tadeusza Piotrowskiego na temat jego książki *The Polish Deportees of World War II: Recollections of Removal to the Soviet Union and Dispersal Throughout the World* – wspólnie z Canadian Foundation for Polish Studies
- 31.01.2008 Odczyt prof. Ewy Paluch *A Glash of Moral Nations: Cultural Politics in Piłsudski's Poland, 1926 – 1935* - wspólnie z Wydziałem Historii Uniwersytetu McGill
- 01.02.2008 Odczyt ks. dr Jarosława Jęczenia z Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, asystenta przy Katedrze Opieki Społecznej, Paliatywnej i Hospicyjnej *Jak media w Polsce kreują dzisiaj obraz człowieka?* PINK & Towarzystwo Przyjaciół K.U.L. Koło w Montrealu
- 14.03.2008 Prelekcja prof. Krzysztofa Jasiewicza o wydarzeniach marcowych – w 40. rocznicę Marca '68 połączona z projekcją filmu *Dworzec Gdański*
- 28.03.2008 Odczyt dr Stefana Hornego - *Kiedy „Kanada” znajdowała się w Oświęcimiu – bohaterskie losy Rudolfa Vrby*
- 22.05.2008 Odczyt prof. Bohdana Czarnockiego *Platforma Obywatelska u władzy: kolejne odrodzenie, czy - jak twierdzą niektórzy - 'wyprzedz' naszej Polski?*
- 31.05.2008 Projekcja filmu o Józefie Becku z udziałem prof. Juliusza Łukasiewicza

Działalność wydawnicza Instytutu

W sierpniu 2007 ukazały się drukiem wspomnienia gen. Antoniego Szyllinga zatytułowane *Moje dowodzenie we wrześniu 1939 r.* Jest to kolejna wspólna publikacja Polskiej Akademii Umiejętności oraz Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie.

Wspomnienia byłego dowódcy Armii Kraków zostały wydane na podstawie maszynopisu zdeponowanego przez samego generała w Bibliotece Polskiej w Montrealu, stanowiącej część Instytutu (Gen. Szylling ostatnią część życia spędził w Montrealu). Przedmowę do książki napisał znany historyk wojskowości, prof. Marian Zgórniak.

Instytut pracuje obecnie wspólnie z Polską Akademią Umiejętności nad wydaniem materiałów z sympozjum schulzowskiego w formie książkowej. Szatę graficzną książki przygotowuje prof. Alfred Hałasa, który jest również autorem oficjalnego plakatu sympozjum. Instytut zajmował się w omawianym okresie intensywną promocją wydanej wcześniej książki prof. Marii Jarochońskiej *Poza Gniazdem. Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku*. Na uroczystości promocji książki w Muzeum Wychodźstwa Polskiego w warszawskich Łazienkach prof. Hanna M. Pappius zaprezentowała krótką historię Instytutu.

Współpraca z organizacjami polonijnymi

Jak co roku, Polski Instytut Naukowy w Kanadzie współuczestniczył w organizowaniu Letniego Uniwersytetu Kultury Polskiej w Rzymie. Instytut kontynuuje stałą współpracę z polonijnymi placówkami naukowymi i kulturalnymi w innych krajach. Ważnym elementem tej współpracy jest wymiana publikacji.

Viceprezes Instytutu Stanisław Latek wziął udział w posiedzeniu Komitetu Programowego Kongresu Polskich Towarzystw Naukowych na Obczyźnie. W skład tego Komitetu wchodzi także z ramienia Instytutu, prezes prof. Józef Lityński. Zadaniem komitetu jest zorganizowanie mającego się odbyć we wrześniu 2008 roku, II Kongresu Polskich Towarzystw Naukowych na Obczyźnie.

Przedstawiciele Instytutu wzięli udział w Walnym Zjeździe Kongresu Polonii Kanadyjskiej, który odbył się w Calgary, Alberta w październiku 2006 roku. Instytut był reprezentowany przez delegatów oddziałów: dra Aleksandra M. Jabłońskiego z Ottawy i dra inż. Juliusza Kierejczyka z Toronto.

Zarząd Instytutu:

Prezes Honorowy Instytutu	<i>Heather Munroe-Blum, rektor Uniwersytetu McGill</i>
Prezes	<i>Józef Lityński</i>
Wiceprezes oraz Dyrektor Biblioteki Polskiej	<i>Hanna M. Pappius</i>
Wiceprezesi:	<i>Aleksander M. Jabłoński, Stanisław Latek</i>
Sekretarz	<i>Ryszard Grygorczyk</i>
Skarbnik:	<i>Anna Glazer</i>
Członkowie:	<i>Andrzej Garlicki, Alfred Hałasa, Zbigniew Małecki, Wanda Muszyński, Barbara Séguin, Adam Skorek, Stefan Władysiuk</i>
Przewodniczący Oddziałów:	Ottawa: <i>Aleksander Maciej Jabłoński</i> Toronto: <i>Iwona Kierejczyk</i>

POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI

31-016 Kraków, ul. Sławkowska 17, tel. (+48) 012 424-02-00, fax (+48) 012 422-54-22, e-mail office@pau.krakow.pl
NIP 676-10-19-051, konto: BPH SA O/Kraków, nr 09 1060 0076 0000 3200 0047 1672, SWIFT BPH KPL PK

Nr 031-2/06

Kraków, dnia 15.12.2006

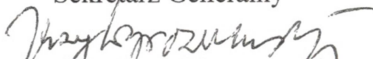
Prof. Hanna Pappius
Polski Instytut Naukowy w Kanadzie i Biblioteka Polska
3479, Peel Street,
McGill University,
Montreal, Qc, H3A 1W7,
CANADA

Wielce Szanowna Pani Prezes,

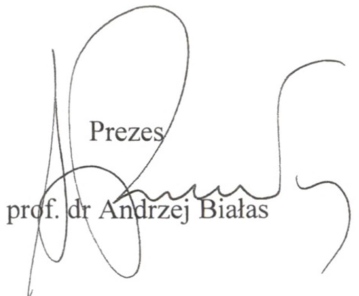
Zawiadamiamy Panią oficjalnie, że Rada Polskiej Akademii Umiejętności przyjęła propozycję Polskiego Instytutu Naukowego w Montrealu i uznała go za Stację Naukową PAU w Montrealu. Wyrażamy nadzieję, że ta forma związku naszych instytucji ułatwi nam współpracę naukową. Chcielibyśmy raz w roku, w miesiącach letnich, otrzymywać sprawozdania z działalności Państwa, które mogłyby się ukazywać drukiem w Roczniku PAU. My też jesteśmy gotowi przysyłać do Państwa nasze doroczne „Sprawozdanie sekretarza generalnego”, składane na Walnym Zgromadzeniu PAU.

Z wyrazami poważania,

Sekretarz Generalny

prof. dr Jerzy Wyrozumski

Prezes

prof. dr Andrzej Białas

Aleksander Maciej Jabłoński, Richard Sokoloski, Jolanta Leśniak

DZIAŁALNOŚĆ ODDZIAŁU PINK W OTTAWIE W ostatnich dwóch latach akademickich Oddział Ottawski Polskiego Instytutu Naukowego współpracował, jak dotychczas, z głównymi organizacjami polonijnymi w Ottawie: ze Stowarzyszeniem Polskich Kombatantów (SPK) – Koło nr 8 w Ottawie i z Kongresem Polonii Kanadyjskiej (KPK) – Okręg Stołeczny w Ottawie. Oddział Ottawski jest członkiem KPK-Ottawa, jak również częścią organizacji tzw. Centralnej, jaką jest PINK (z trzema oddziałami), zarejestrowaną przez ZG KPK. Oddział nasz posiada obecnie 53 członków, w tym ok. 45 członków opłaciło składki członkowskie.

W latach 2006-08 zmarło 5 członków Oddziału Ottawskiego:

Irena z Dolańskich-Ronikerów Bystramowa, prezes Klubu Polsko-Kanadyjskiego;

Henryk Kozłowski, por. AK i DSZ na Kraj, ps. „Kmita”, więziony w PRL;

Prof. dr med. Wiktor Szyryński, b. Prezes PINK, prof. Emeritus University of Ottawa;

Mec. Irena Ruszkowska z d. Loga, wdowa po ś.p. prof. Andrzeju Ruszkowskim;

Prof. dr Irena Mazurkiewicz-Kwilecka, b. członek Zarządu Oddziału, prof. Emeritus University of Ottawa.

Oddział prowadził w ostatnich latach, jak co roku, działalność odczytową i kulturalną. W ciągu dwóch lat odbyło się 10 zebrań zarządu oraz szereg zebrań nieformalnych. Prezes Zarządu oraz Delegat PINK-u do KPK uczestniczyli w większości zebrań Prezesów i Delegatów KPK do Okręgu Stołecznego. Prezes Oddziału był delegatem na XXXIX Walny Zjazd KPK w dniach 6-8 października 2006 r. w Calgary, w Albercie, gdzie wybrano nowy ZG KPK z prezesem p. Władysławem Lizoniem.

Podczas Zebrania Walnego i Wyborczego oddziału w dniu 16 maja 2006 r. wybrano na kadencję 2006-2009 następujący odnowiony zarząd:

dr inż. Aleksander Maciej Jabłoński	prezes, wiceprezes Zarządu Głównego
prof. dr Richard Sokolski	wiceprezes, liaison z University of Ottawa
dr Jolanta Leśniak	sekretarz i archiwista
dr inż. Jan Samborski	skarbnik
dr inż. Andrzej M. Garlicki	st. doradca
prof. dr Maria Łoś	liaison z University of Ottawa
dr inż. Ewa Siekierska	delegat do KPK
prof. dr Barbara Szyszkowicz	liaison z Carleton University
dr inż. Jerzy M. Zarzycki	st. doradca

Po wyborze zarządu na nową kadencję, nowy prezes w swoim przemówieniu stwierdził m.in., że pragnie, by Oddział PINK skupił się na trzech podstawowych zadaniach:

1. Podniesieniu prestiżu PINK przez wprowadzenie wykładów na University of Ottawa i na Carleton University (przy współpracy z PAU i na podstawie podpisanej umowy PINK i PAU). Wykłady te będą włączone do kalendarza akademickiego.
2. Prowadzenie dorocznej serii wykładów i spotkań. Wykłady będą starannie dobierane i zatwierdzane przez zarząd. Każdy członek PINK (a nawet osoba spoza PINK) może zgłosić do nas swoje propozycje.
3. Opracowanie planu naboru nowych członków, ze szczególnym uwzględnieniem młodszego pokolenia. Może powstanie Koło Młodych PINK.

Oddział PINK zorganizował szereg spotkań i wykładów w latach 2006-2008, a oto ich lista szczegółowa:

- 17.08.2006 Ks. prof. dr hab. Andrzej Gretkowski, KUL, Wyższa Szkoła im. Pawła Włodkowica w Płocku – *Oblicze współczesnego Kościoła w Polsce – Słów kilka* – Saint Paul University
- 26.09.2006 Inż. Kajetan Bieniecki, Montreal, Quebec – promocja książek p.t. *Lotnicze wsparcie dla Armii Krajowej i Polskie załogi nad Europą 1942 1945 – Polacy w operacjach specjalnych* – Saint Paul University
- 16.10.2006 Dr Tadeusz Karol Kopyś, UJ – *The Hungarian Revolution of 1956 and Its Impact on Poland* – Saint Paul University
- 16.01.2007 Dr Maciej Jabłoński, Ottawa – *Brygada Świętokrzyska NSZ 1944 – 1945 w świetle nowych badań* – Dom Polski SPK (wspólnie z Kołem nr 8 SPK)
- 28.02.2007 Prof. dr Józef Lityński, Montreal, prezes PINK – *Moje spojrzenie na Polskę po 18 latach od odzyskania niepodległości* – Saint Paul University
- 27.03.2007 Dr. Daniel Sansfaçon, Director, Policy, Research & Evaluation, National Crime Prevention Centre, Ottawa – *Crime Trends and Crime Prevention in Canada* – Saint Paul University
- 19.04.2007 Prof. dr Maria Łoś, prof. dr Richard Sokoloski, University of Ottawa – *Poetry readings of Maria Łoś* – University of Ottawa (together with the Slavic Research Group and the Department of Modern Languages and Literatures, University of Ottawa) – in Polish and English
- 01.05.2007 Prof. dr hab. Jerzy Jarzębski, UJ – *Bruno Schultz* (presentation based on his lecture during Bruno Schultz Symposium at McGill University) – Saint Paul University
- 08.05.2007 Dr Maciej Jabłoński, Ottawa – *Rola „Sokoła” i „Zarzewia” w odzyskaniu niepodległości* – Dom Polski SPK (wspólnie z Kołem Nr. 8 SPK)
- 05.10.2007 Mgr inż. arch. Stanisław Szaflarski-Dziana, St. Catherines/Toronto – *Pytomy piyknie na posady z gazdą Staszkiem Szaflarskim-Dzianą*, autorem *Redyku Dolina Wielgijj Wody*, kawiarenka literacka – Dom Polski SPK (wspólnie z Ogniwem Nr. 8, Federacji Polek w Kanadzie) – posady góralskie
- 14.12.2007 Dr Maciej Jabłoński, Ottawa – *Lustracja w Polsce A.D. 2007*- Dom Polski SPK (wspólnie z Kołem Nr. 8 SPK)
- 29.01.2008 Ms Shirley Mask Connolly, Curator of the Polish Kashub Heritage Museum, Wilno, Ontario – *Celebrating Canada's Kashubs 1858-2008*, special lecture commemorating the 150th anniversary of the first large group of Poles (Kashubs) landing to Canada – Saint Paul University (with Wilno Heritage Society and in collaboration with the Canadian-Polish Congress – Ottawa Region and the Canadian-Polish Heritage Institute „Kaszuby”).
- 28.02.2008 Prof. dr med. Stanisław Dubiski, Ottawa/Toronto – *Śpiewacy-kastracy w liturgii kościelnej i na scenach operowych w XVI-XX w.* – Saint Paul University
- 15.04.2008 Dr George J. Metelski, Ottawa – *Early Modern Scientific World View – Copernicus, Kepler, Galileo, Newton* – Saint Paul University

Frekwencja na naszych wykładach i spotkaniach była zmienna i wahała się od ok. 10-ciu do ponad 100-u osób (średnio brało w nich udział ok. 30-40 osób). Na 14 wykładów, 6 było w jęz. angielskim, a reszta w jęz. polskim. Sześć wykładów urządzono wspólnie z innymi organizacjami polonijnymi lub kanadyjskimi (w tym wieczór poezji prof. Marii Łoś (wspólnie z University of Ottawa). Trzy wykłady wygłosili goście z Polski, jeden zaproszony pracownik rządu kanadyjskiego, a resztę prelegenci z Ottawy (7), z Montrealu (2) i z Toronto (1). Wykłady odbywały się w Saint Paul University (9), University of Ottawa (1) lub w Domu Polskim SPK (4).

W dniu 11 listopada 2006 r. prezes wziął udział w uroczystości składania wiązanek kwiatów na mogiłach polskich generałów spoczywających na cmentarzu Notre-Dame w Ottawie. Była to już ósma taka uroczystość urządzona przez Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Ottawie. Ich inicjatorem jest prezes oddziału. 11 listopada 2007 r. uroczystość tę urządzono wspólnie z PINK oraz Szkołą Polską im. Wiktora Podolskiego w Ottawie. Podobnie jak w poprzednich latach, Prezes wygłosił krótkie przemówienia nad każdą z generalskich mogił oraz nad mogiłą por. J. Krzywdy-Polkowskiego, kustosza skarbów wawelskich przechowywanych w Kanadzie do początku lat 60-tych.

W dniu 12 listopada 2006 r. odbyła się Akademia z okazji Święta Niepodległości urządzona przez Oddział Ottawski PINK. Prezes Oddziału, dr Maciej Jabłoński wygłosił przemówienie okolicznościowe w formie eseju historycznego p.t. *Poznań w walce o niepodległość Ojczyzny – 1918-1919 i 1956*. W akademii udział wzięli: ks. proboszcz parafii Św. Jacka Odrowąża w Ottawie, o. Stanisław Kowal - OMI, dr Piotr Ogrodziński, Ambasador Rzeczypospolitej Polskiej w Kanadzie, kmdr Piotr Starobrat, attaché militarny Wojska Polskiego w Kanadzie, p. Jerzy Czartoryski, nowy Prezes Okręgu Stołecznego KPK oraz liczni przedstawiciele Polonii ottawskiej. Piękną część artystyczną akademii przygotowała p. Agnieszka Kubiak-Pakulska, w tym czasie kierowniczka chóru im. Ignacego Jana Paderewskiego w Ottawie. Po raz pierwszy zaproponowano wspólne odśpiewanie szeregu pieśni narodowych, co publiczność przyjęła z wielką radością.

Profesor Richard Sokolowski zaproponował szereg postulatów dotyczących działalności oddziału, które podniosłyby prestiż PINK w Ottawie. Propozycje te zostały przyjęte jednogłośnie przez zarząd, który rozpoczął już szereg prac przygotowawczych. Należy zwrócić uwagę, że są one także w zgodzie z zaproponowaną wcześniej linią odnowy działalności Instytutu. Na przykład podjęto starania w celu urzędującego specjalnego sympozjum dla młodzieży polonijnej w przyszłym roku akademickim 2008-09, kiedy to przypada 150-ta rocznica przybycia do Kanady większej liczby Polaków, którzy osiedlili się w rejonie Barry's Bay w Ontario. Został powołany wstępny komitet organizacyjny sympozjum, a dla rozpowszechnienia informacji o nim, w kwietniu 2007 r. zorganizowano na University of Ottawa spotkanie informacyjne prezesa ze studentami

Oddział Ottawski PINK w dalszym ciągu będzie rozwijać współpracę z innymi organizacjami polonijnymi (SPK, SIP, Klub Polsko-Kanadyjski, Federacja Polek w Kanadzie, KPK), lokalnymi uniwersytetami, a także z instytucjami polskimi jak Polska Akademia Umiejętności (na podstawie umowy podpisanej przez ZG PINK i PAU) czy Ambasada RP w Kanadzie. Dzięki Stowarzyszeniu Inżynierów Polskich w Ottawie oraz Oddziałowi Stołecznemu KPK, Oddział Ottawski rozwija swój portal: <http://www.kpk-ottawa.org/pink/>.

Irena Kirejczyk

POLSKI INSTYTUT NAUKOWY W KANADZIE, ODDZIAŁ W TORONTO

W ostatnim roku kalendarzowym, Oddział Torontoński Polskiego Instytutu Naukowego współpracował z następującymi placówkami naukowymi i organizacjami polonijnymi w Toronto: z Uniwersytetem Torontońskim, Polskim Instytutem Badawczym, Stowarzyszeniem Inżynierów Polskich w Kanadzie, "Polonią York" w Newmarket.

Oddział nasz liczy obecnie 26 członków, w tym 18 członków aktywnych. W roku 2006, do oddziału torontońskiego dołączył 1 nowy członek, ale również jeden z członków odszedł z oddziału.

Zarząd naszego Oddziału składa się z następujących osób:

dr Iwona Kirejczyk	- prezes Oddziału
prof. Tamara Trojanowska	- wiceprezes
mgr Elżbieta Cytowska	- skarbnik
dr Anna Paudyn	- członek Komisji Rewizyjnej i sekretarz
dr Zdzisław Zbieranowski	- członek Komisji Rewizyjnej

1 VI 2006 roku, zorganizowane zostało spotkanie z dr Andrzejem Wójcickim, członkiem PINwK, który w swojej prelekcji zatytułowanej *Szlachetne zdrowie* mówił o:

- nowych trendach w leczeniu chorób i zapobieganiu im;
- roli profilaktyki w zapobieganiu chorobom;
- znaczeniu i miejscu balneologii w procesach leczenia i zapobiegania chorobom;
- integracji medycyny klasycznej i naukowej;
- roli hormonoterapii oraz suplementów w zapobieganiu i leczeniu;
- roli diety w zapobieganiu chorobom.

W październiku i w listopadzie 2006 roku, PINK był współorganizatorem dwu seminariów w języku angielskim: *Biomarkers - Find Out Your Risk Factor for Stroke, Heart Disease and Dementia* oraz *Human Growth Hormones - Do You Want to Know More About Anti-aging?* Prelegentem obydwu spotkań był dr Andrzej Wójcicki.

W kwietniu 2006 roku, dr Iwona Kirejczyk wzięła udział w Walnym Zebraniu Kuratorów Funduszu Wieczystego Milenium, jako Kurator Grupy Społecznej.

Członek Instytutu, dr Juliusz Kirejczyk, w imieniu Zarządu Głównego PINwK brał udział w pracach Rady Kongresu Polonii Kanadyjskiej, a w październiku 2006 roku, uczestniczył w XXXIX Walnym Zejeździe Kongresu Polonii Kanadyjskiej w Calgary, jako delegat oddziału Toronto PINwK.

Oddział Toronto podjął inicjatywę stworzenia Centrum Dorobku Polaków w Kanadzie przy Polskim Instytucie Naukowym. Centrum w swym zarysie pomyślane jest jako strona internetowa, na której gromadzone będą dokumenty, materiały źródłowe, opracowania naukowe oraz informacja o Polakach w Kanadzie. Zadanie to będzie prawdopodobnie wymagało kilkuletniej pracy i pochłonie większą część aktywności oddziału. Nawiązana została ściślejsza współpraca z Polsko-Kanadyjskim Instytutem Badawczym w Toronto. Obecnie powstaje grupa robocza, złożona z członków obydwu instytutów; rozpoczęto również akcję gromadzenia funduszy.

Oddział Torontoński PINK ma w planach dalsze rozwijanie współpracy z innymi oddziałami PINK, organizacjami polonijnymi oraz placówkami naukowymi.

Activities of the Polish Institute of Arts and Sciences in Canada during the academic years 2006-7 and 2007-8

Translation Irene Tomaszewski

The principal undertaking during the academic year of 2006-7 was the preparation for an international colloquium dedicated to the works of Bruno Schulz, and in 2007-8 the publication of the papers presented at this colloquium. At the same time, the Institute carried on with its usual program of lectures and publishing, as well as organizing exhibits of the Institute's collection of graphic art from the inter-war period.

Cooperation with the Polish Academy of Arts and Sciences (PAU)

The Polish Academy of Arts and Sciences in Kraków (PAU) recognized the Institute of Arts and Sciences in Canada (PINK) as an associated research centre. A copy of the letter to this effect, signed by the president of the Academy, Professor Andrzej Białas, and the Secretary General, Professor Jerzy Wyrozumski, appears below. This distinction is in recognition of the high regard for PINK's contribution to the joint effort in promoting Polish culture and academic achievements in Canada. This cooperation includes PINK's invitations to Polish scholars, such as Professor Jerzy Stachura in 2006, Professor Zbigniew Moser in 2007, and Professor Maria Poprzecka, to take part in the Schulz colloquium.

The Bruno Schulz Conference

An international conference on the life and work of Bruno Schulz was held on May 4 and 5 at McGill University, titled *Bruno Schulz: new readings, new meanings / nouvelles lectures, nouvelles significations*.

The conference was organized by the Polish institute of Arts and Sciences in Canada in collaboration with the Polish Academy of Arts and Sciences, The Adam Mickiewicz Institute in Warsaw, and McGill University, and made possible by financial support from the Senate of the Republic of Poland, the Embassy of the Republic of Poland in Canada, the Consulate General of Poland in Montreal, and La Corporation Québec-Pologne pour les Arts in Montreal.

Planned over the course of two years, the conference gathered together outstanding authorities on the subject from many countries, including Belgium, France, Canada, Poland, the United States and Ukraine. With a total of 10 sessions, the first day was devoted to Schulz's literary works, while the second to his paintings and drawings. The keynote lecture, *Schulz: Universality and poetics of the episode*, was presented by Professor Jerzy Jarzębski of Jagiellonian University. Representing the Polish Academy of Arts and Sciences was Professor Maria Poprzecka from the University of Warsaw.

The other participating universities were Montreal's McGill, Concordia, Université de Montréal and UQAM, Columbia University in New York, Sorbonne (Paris IV), the Catholic University of Leuven, and the Pedagogical University of Drohobych, Schulz's hometown in present day Ukraine.

The event was the most important symposium dedicated to Schulz's work ever held in North America. Participants agreed that the conference brought not only Schulz's work to the attention of new audiences, but also the little known cultural life of interwar Poland. Beyond that, as noted by the Polish ambassador to Canada in his letter to the Institute,

the conference contributed a great deal to help overcome mutual stereotypes among Poles and Jews.

To see the program and the materials of the conference, please see:
www.brunoschulz.mcgill.ca

Exhibits of PINK's collection of graphic arts

Two exhibits of PINK's interwar collection of graphic arts took place in Poland in 2006, first from May-July at the National Library in Warsaw and then from August-October at the National Museum in Kraków. The Kraków exhibit was part of their series, *Treasures of Polish emigration*. Professor Hanna Pappius represented the Institute at the official openings.

Lecture Series

During the past two years, the institute organized more than 20 conferences and lectures. Apart from the Schulz conference and the two excellent lectures by visiting scholars from PAU, two notable events took place in conjunction with the book fair, *Salon du livre de Montreal*. The first, in 2006, was the promotion of Agata Tuszyńska's book, *Rodzinna historia lęku*. The other, in 2007, was a meeting with Rita Gombrowicz, author of *Gombrowicz en Argentine* and with commentary by a specialist in Gombrowicz's work, Professor Dominique Garand. Both events took place at the Consulate General of Poland in Montreal.

Publishing

In August, 2007, Polish Academy and the Institute in Montreal jointly published the memoirs of the commander of the Kraków Army, General Antoni Szylling, who had spent the final years of his life in Montreal. The manuscript for the book, *Moje dowodzenie we wrześniu 1939*, had been consigned to the Polish Library by the general himself. The preface was written by Professor Marian Zgórniak, a military historian.

At the present time, PAU-PINK are working on their next book, the Bruno Schulz conference papers, which will be published this year. Professor Alfred Hałasa, who designed the official poster for the conference, is responsible for the design of the book.

The Institute also played an active role in promoting Professor Maria Jarochońska's book, *POZA GNIAZDEM Wizerunek emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku*. Professor Hanna Pappius, Director of the Institute and Library in Montreal, attended the launch of the book at the Museum of Emigration at Łazienki, in Warsaw.

Cooperation with Polonia organizations

The Institute once again took part in the organization of the annual Summer University of Polish Culture in Rome, and continues its collaboration with educational and cultural institutes throughout worldwide Polonia. An important part of this work is the exchange of publications.

Professor Józef Lityński, President of the Institute, and the Vice-President of the Institute, Stanisław Latek, participated in Program Committee at the Congress of Polish Societies of Arts and Sciences Abroad. The Committee is undertaking the organization of the 2nd congress of the societies, scheduled for September 2008.

The Institute took part in the General Meeting of the Canadian Polish Congress that took place in Calgary in October, 2006, represented by Dr. Alexander Jabłoński of Ottawa, and Dr. Juliusz Kirejczyk from Toronto.

The Canadian Foundation for Polish Studies

Kinia Adamczyk 2006 --2007

In September 2006, I took up the presidency of the Canadian Foundation for Polish Studies (CFPS). Kasia Wiśniewska, who recently finished a BA in English literature at McGill and is currently working for CD-Pharma, became its vice-president.

We met the founding president, Irene Tomaszewski, at a summer conference called *Poland in the Rockies*, which CFPS co-organizes every two years together with the Polish Canadian Association of Calgary. The Foundation sent three students from Montreal to the conference, in which 33 students and young professionals from North America and Europe participated. They all benefited from full scholarships for the occasion.

During 12 days, we attended Polish Studies conferences given by prominent journalists, history, literature, politics and art scholars in formal and informal settings. This allowed us to delve deeper into issues that interested us the most while chatting over coffee or a hike in the mountains.

Further information is available on www.polandintherockies.com, and in my article *Rock & Pole* (page 90). The article was also published in Edmonton Panorama, on the Canadian Journalism Project's website, in Concordia's *The Link* and York University's *Excalibur* for a detailed account of *Poland in the Rockies*. A Polish version of the article, *Szkoła ambasadorów polskości*, was also featured in *Gazeta* and *Biuletyn Polonijny*.

Kasia Wiśniewska and I were interviewed about *Poland in the Rockies* during an episode of TV Polonia. We mentioned we were inspired by the lectures we attended there and were eager to satiate our hunger to find out more about Poland and to situate it within our Canadian lives. Furthermore, we were, by this time, infected by the contagious passion for Polish history and we enthusiastically accepted the invitation to join the Canadian Foundation for Polish Studies and continue its work.

We quickly set out to organize a dramatization of Mrs. Tomaszewski's book, *Inside a Gestapo Prison: The Letters of Krystyna Wituska*, which took place on November 10, 2006 at Concordia's DeSève theatre. Alexi Marchel, a University of Toronto student who also attended *Poland in the Rockies*, performed Wituska's role in a performance that attracted an audience of over 100 people, Polish and Canadian, young and old.

We promoted the event in various newspapers in Montreal, and on CBC Radio and on Polish radio. Our big reward was that the CBC profiled Krystyna Wituska, a member of the Polish wartime resistance, as part of its commemoration of Remembrance Day. Concordia library acquired copies of the book for its collection, which subsequently received a very positive review in Concordia's newspaper *The Link*. *Świecie Nasz* featured an interview with Ms. Marchel and *The Concordian* covered the dramatization itself.

Fuelled by the success of our first event, we planned another one: a screening of *Exiles: a Polish Journey*, based on Halina Ogonowska-Coates's book *Krystyna's Story*. The movie, which touched upon the stories of Poles living in New Zealand but who had been

deported to Siberia during World War II, was followed by a lively discussion with Mrs. Halina Babińska, a woman who shared the fate of the movie's subjects. *The Concordian* featured an interview with Mrs. Babińska a week before the screening, which we also promoted in various Montreal papers and on the Polish radio.

Over 150 people, including veterans, students and scholars attended the event, which took place at Concordia's DeSève Theatre on March 4, 2007. A Concordia history professor requested a copy of the movie to show to her students.

Katarzyna Romer Wiśniewska 2007 - 2008,

With Kinia gone to study in Europe, I am very grateful to Anna Kisielewska, who was member of the Polish Students' Association of Montreal a few years ago, for her enthusiastic support. The main objective for CFPS was to continue presenting Polish history at one of the English universities in Montreal.

This year, we organized two lectures at McGill. In October, Professor Tadeusz Piotrowski of the University of New Hampshire came to talk about the wartime deportations of Poles to the Gulag, and their subsequent resettlement all over the world. Once again we had a large audience, among them many students. It was interesting to see that among those attending were some survivors of the deportations accompanied by their children and grandchildren. A good discussion followed Professor Piotrowski's lecture.

The second event was a lecture by Professor Eva Plach of Wilfrid Laurier University who discussed her book, *The Clash of Moral Nations: Cultural Politics in Piłsudski's Poland, 1926-1935*.

CFPS is continuing its collaboration with the Polish Canadian Association of Calgary organizing the third edition of *Poland in the Rockies*, which will take place in Canmore, Alberta, July 18-28, 2008. Created by Tony Muszynski and his dynamic colleagues in the Calgary association, and largely funded by the Polish communities of Alberta, PitR brings together university students and outstanding speakers from Canada, the United States and Europe. CFPS founding president, Irene Tomaszewski, is the program director. For complete details, please see www.polandintherockies.com

As a participant of *Poland in the Rockies 2006*, I join Kinia in saying that this program awakened a great interest in our Polish heritage and inspired us to contribute whatever we can towards promoting a greater awareness of Polish history and culture among our fellow Canadians. Our plans for the next academic year include a screening of the excellent BBC documentary, *The Battle for Warsaw*, and we hope to have the director, Wanda Koscia, with us.

We are grateful to the Polish Institute for supporting our events, Dr. Ryszard Grygorczyk for his generous hospitality, and to Stefan Władysiuk in particular for his help.

We sincerely thank the Polish Socio-cultural Foundation in Quebec as well as Mr. Zbigniew Małecki and Mr. Janusz Mazur for their special encouragement and support.

Aleksander Maciej Jabłoński, Richard Sokoloski, Jolanta Leśniak

ACTIVITIES OF THE OTTAWA BRANCH

In the past year the Ottawa Branch of the Polish Institute of Arts and Sciences in Canada (PINK) actively cooperated with the principal Polish-Canadian organizations in Ottawa, such as the Polish Combatants Association in Canada (SPK), Branch No. 8, Ottawa, and the Canadian Polish Congress (KPK) - National Capital Branch. The Ottawa Branch of PINK is a member organization of the Canadian Polish Congress (KPK), as well as one of three branches of PINK, registered by the Executive Committee of KPK. The Ottawa Branch of PINK has currently 53 members, of which about 45 paid their membership fees.

Five distinguished members of our Branch passed away in the past two years: Irena Bystramowa (de domo Dolanski-Roniker) and Henryk Kozłowski (Lieut. AK, DZS na Kraj, ps. 'Kmita'), prof. Wiktor Szyrski, M.D., psychiatrist, former President of the Institute, Professor Emeritus, University of Ottawa, prof. Irena Mazurkiewicz-Kwilecka, pharmacologist, Professor Emeritus, University of Ottawa.

As in previous years, the Ottawa Branch of PINK organized lectures and sponsored various cultural activities. Ten Executive Committee meetings and several informal meetings took place during the year. The President and the Delegate to KPK participated in most meetings of the Canadian Polish Congress, National Capital Branch. The President participated as Delegate in the XXXIX General Convention of KPK in Calgary on 6-8 October 2006, during which Mr. Władysław Lizoń was elected President, along with a new Executive Committee.

On May 16, 2006, during the General and Electoral Meeting of the Ottawa Branch, the following Executive Committee members were elected for the period 2006-2009:

Dr. Aleksander M. Jabłoński	President; Vice-President of the Canadian Executive Committee of PINK
Prof. Richard Sokoloski	Vice-President, liaison University of Ottawa
Dr. Jolanta Leśniak	Secretary, Archivist
Dr. Jan Samborski	Treasurer
Dr. Andrzej M. Garlicki	Senior Advisor
Prof. Maria Loś	Liaison University of Ottawa
Dr. Ewa Siekierska	Delegate to KPK
Prof. Barbara Szyszkowicz	Liaison Carleton University
Dr. Jerzy M. Zarzycki	Senior Advisor

Following the election of the new Executive, the President confirmed that the Branch would focus on three principal tasks:

1. Enhancing the prestige of PINK by organizing scholarly lectures at The University of Ottawa and Carleton University (in co-operation with The Polish Academy of Arts & Sciences on the basis of the signed agreement between PINK and the latter). These lectures would be included in the academic calendar.
2. Organizing a yearly series of scholarly lectures and meetings. The lectures were to be carefully chosen and confirmed by the Executive. Each member of PINK (as well as non-members) could approach the Executive with proposals.

The Ottawa Branch of PINK organized a number of meetings and lectures in the academic years 2006-2007 and 2007-2008. A detailed list follows:

- 17.08.2006 Rev. Prof. Andrzej Gretkowski, John Paul II Catholic University of Lublin, Pawel Wlodkowic College of Plock – *Oblicze współczesnego Kościoła w Polsce – Słów kilka* [Aspects of The Church in Today's Poland], Saint Paul University.
- 26.09.2006 Mr. Kajetan Bieniecki, Montreal, Quebec – book launch: *Lotnicze wsparcie dla Armii Krajowej i polskie załogi nad Europą 1942-1945 - Polacy w operacjach specjalnych* [Air Support for The Home Army and Polish Crews over Europe 1942-1945: Poles in Special Operations], Saint Paul University
- 16.10.2006 Dr. Tadeusz Karol Kopys, Jagiellonian University – *The Hungarian Revolution of 1956 and Its Impact on Poland* – Saint Paul University
- 16.01.2007 Dr. Maciej Jablonski, Ottawa – *Brygada Świętokrzyska NSZ 1944 – 1945 w świetle nowych badań* [The Swietokrzyski Brigade of the National Armed Forces 1944-1945: New Research]– Dom Polski SPK (jointly with Branch No. 8 SPK)
- 28.02.2007 Prof. Józef Lityński, Montreal, President of PINK Canada– *Moje spojrzenie na Polskę po 18 latach odzyskania niepodległości* [My Views on Poland Eighteen Years after the Regaining of Independence] – Saint Paul University
- 27.03.2007 Dr. Daniel Sansfaçon, Director, Policy, Research & Evaluation, National Crime Prevention Centre, Ottawa – *Crime Trends and Crime Prevention in Canada* – Saint Paul University
- 19.04.2007 Prof. Maria Łoś, Prof. Richard Sokoloski, University of Ottawa– Poetry Readings of Maria Łoś: A Bilingual Presentation – University of Ottawa (jointly with the Slavic Research Group and the Department of Modern Languages and Literatures, University of Ottawa)
- 01.05.2007 Prof. Jerzy Jarzębski, Jagiellonian University, Cracow – *Bruno Schultz* – Saint Paul University
- 08.05.2007 Dr. Maciej Jabłoński, Ottawa – *Rola „Sokoła” i „Zarzewia” w odzyskaniu niepodległości* [The Role of the ‘Sokół’ and ‘Zarzewie’ Movements in the Regaining of Independence] – Dom Polski SPK (jointly with Branch Nr. 8 SPK).
- 05.10.2007 Eng. arch. Stanisław Szaflarski-Dziana, St. Catherines/Toronto – *Pytomy piyknie na posiadzy z gazdą* (We invite you for a special folk meeting with a master-shephard – gazda) – Dom Polski SPK (jointly with Polish Women Federation).
- 14.12.2007 Dr. Maciej Jabłoński, Ottawa – *Lustracja w Polsce A.D. 2007* (Verification – Lustration in Poland in 2007) – Dom Polski (jointly with Branch Nr. 8 of SPK)
- 29.01.2008 Ms. Shirley Mask Connolly, Curator of the Polish Kashub Heritage Museum, Wilno, Ontario – *Celebrating Canada's Kashubs 1858-2008*, Special lecture commemorating the 150th anniversary of the first large

group of Poles (Kashubs) landing to Canada – Saint Paul University (with Wilno Heritage Society and in collaboration with the Canadian-Polish Congress – Ottawa Region and the Canadian-Polish Heritage Institute “Kaszuby”).

- 28.02.2008 Prof. Stanisław Dubiski, M.D., Ottawa/Toronto – *Śpiewacy-kastraci w liturgii kościelnej i na scenach operowych w XVI – XX w.* (Castrate singers in church liturgy and in opera from 16th – 20th century) – Saint Paul University
- 15.04.2008 Dr. George J. Metelski – *Early Modern Scientific World View – Copernicus, Kepler, Galileo, Newton* – Saint Paul University

Attendance at lectures and meetings varied between 10 and 100 participants (average were about 30-40 participants).

On November 11, 2006, the President took part in the ceremonial laying of wreaths on the graves of Polish generals buried in the Notre-Dame Cemetery in Ottawa. This was the eighth such ceremony arranged by the Polish Combatants Association in Ottawa. The ceremony was the original initiative of the President. On 11 November 2007 the same ceremonial was organized under patronage of the Polish Combatants Association in Ottawa but together with the Institute.

On November 12, 2007, the Commemorative Ceremony of Polish Independence Day was held. The President delivered an occasional address in the form of a historical essay entitled *Poznań w walce o niepodległość Ojczyzny – 1918-1919 i 1956* [Poznań in the Struggle for an Independent Homeland 1918-1919 and 1956]. In attendance at St Hyacinth Parish of Ottawa were: Fr. Stanisław Kowal, OMI; His Excellency Dr. Piotr Ogrodziński, Ambassador of the Republic of Poland in Canada; Cmdr. Piotr Starobrat, military attaché of the Polish Armed Forces, Canada; Mr. Jerzy Czartoryski, newly elected President, KPK, Ottawa Region, along with numerous representatives of the Polish community of Ottawa. The artistic portion of the ceremony was prepared by Ms. Agnieszka Kubiak-Pukalska, Director of the Jan Paderewski Choir of Ottawa. For the first time, the general public was invited to join in the singing of several patriotic songs, which was accepted with great zeal.

Prof. Richard Sokoloski proposed a range of serious initiatives with regard to the activities of the Branch, proposals which were intended to enhance the prestige of the Institute in Ottawa. The initiatives were unanimously accepted by the Executive, which has already undertaken appropriate preparatory measures in their direction. It is to be noted that the initiatives are consistent with earlier plans of renewal relating to the Institute. One such example is the organization of a symposium especially designed for Polish youth in the approaching academic year 2008-2009, a year which also coincides with the 150th anniversary of the arrival of significant groups of Poles in Canada, who settled in the Barry's Bay region. An organizing committee has been established. Another proposal, a meeting between students of the University of Ottawa and members of PINK, was successfully arranged.

The Ottawa Branch of PINK will continue its activity in developing additional means of cooperation with other organizations in the Polish Community (SPK, SIP [Association of Polish Engineers], The Polish-Canadian Club, The Polish Women's Federation of Canada, KPK), along with local universities, as well as with institutions in Poland such as The Polish Academy of Arts and Sciences (based of the agreement signed by the

National Executive Committee of PINK and The Academy), and the Polish Embassy in Ottawa. The President participated in a number of meetings of KPK-Ottawa, though in a lesser number at the executive level. Thanks to the assistance of the Ottawa Branches of SIP and KPK, the Ottawa Branch of PINK is developing its web-site (<http://www.kpk-ottawa.org/pink/>)

THE POLISH INSTITUTE OF ARTS AND SCIENCES IN CANADA TORONTO BRANCH

Translation: I. Kirejczyk and J. Kozak

During the reporting period (March 2006 – March 2008), the Toronto Branch of the Polish Institute of Art and Sciences in Canada cooperated with the following scientific institutions and Polish organizations in Toronto: the University of Toronto, the Canadian-Polish Research Institute, the Association of Polish Engineers in Canada, and the Polonia York organization in Newmarket.

Currently, our branch has 26 members, with 18 members actively participating in its activities.

The Board of Directors of our branch remained unchanged during the year and comprised of:

Iwona Kirejczyk, Ph.D	President
Prof. Tamara Trojanowska, Ph.D	Vice-President
Elżbieta Cytowska, M.Sc.	Treasurer
Anna Paudyn, Ph.D.	Secretary and Member of the Audit Committee
Zdzisław Zbieranowski, Ph.D.	Audit Committee member

On June 1, 2006 we organized the lecture of Dr. Andrzej Wójcicki. The title of his presentation was *The Precious Health*. Here are some topics discussed during that presentation:

- new trends in treating and prevention of diseases,
- the importance of balneology in the prevention and treatment of diseases,
- the integration of classical and scientific (conventional) medicine,
- the role of hormonotherapy and supplements, - the role of diet in diseases prevention.

In October and November 2006, our branch participated in organizing two more seminars by Dr. Andrzej Wójcicki: *Biomarkers - Find out Your Risk Factor for Stroke, Heart Disease and Dementia* and *Human Growth Hormones - Do You Want to Know More About the Anti-Aging?*

Dr. Juliusz Kirejczyk, a member of the Polish Institute of Arts and Sciences in Canada, Toronto Branch, participated in the meetings of The Council of the Canadian Polish Congress as a representative of the Institute. In October 2006, Dr. J. Kirejczyk represented the Institute and our Branch at the XXXIX General Convention of the Canadian Polish Congress in Calgary.

Our branch initiated an action to create the Documentation Centre of Polish-Canadians, so the main field of interest of the branch during the last year focused on the activities which would lead to establishing such a Centre.

The branch has established the basic principles of organizing the project, which would take the form of an internet site allowing collection and presentation of documents, primary sources, scientific works and general information about Polish-Canadians of origin. Members of the Branch made numerous efforts directed at obtaining financial resources which would allow implementing the project. The main problem to solve was to find an institution which would cooperate with the Institute and would satisfy the formal conditions of applying for a grant from governmental sources. Toronto Branch of the Institute is not a non-profit corporation, nor a charitable foundation, and as such – in the eyes of Ontario law – is not eligible for such a grant.

The Toronto branch undertook negotiations with Mississauga Heritage Foundation, the Maksymilian Kolbe Foundation in Mississauga, the Adam Mickiewicz Foundation and with Polish Canadian Congress. Talks with the first two above foundations proved fruitless. Negotiations with other organizations continue.

In May 2007, Professor Tamara Trojanowska, Dr. Iwona Kirejczyk and Dr. Juliusz Kirejczyk participated in the international conference on the life and works of Bruno Schulz, organized by the Polish Institute of Art and Sciences in Canada at McGill University in Montreal.

The Branch was also actively engaged in promoting the film *Upside Down*. The objective of the film is to raise the level of awareness of the Canadian youth regarding Genocide during the Second World War. Its main goal is to rectify the historically false beliefs regarding the so-called 'Polish death camps'. The film is to be shown to grade 6, 7 and 8 students in one of the schools in Aurora.

Members of the Toronto Branch took part in numerous events organized by the Polish Canadian Congress, Toronto Branch, celebrating important Polish historical anniversaries (May 3rd, November 11th, the anniversary of the Katyń Massacre).

Toronto Branch will continue cooperation with other branches of the Polish Scientific Institute in Canada, other Polish-Canadian organizations and local institutions of higher education.

Józef Lityński, Stanisław Latek

Traduction par Barbara Séguin

LES ACTIVITÉS DE L'INSTITUT POLONAIS DES ARTS ET DES SCIENCES AU CANADA DURANT LES ANNÉES 2006 – 2007 ET 2007-2008

L'année académique 2006-2007 a été marquée par des préparatifs à la tenu d'un colloque international consacré à l'œuvre de Bruno Schulz et l'année 2007-2008, par des travaux liés à l'édition d'un recueil d'articles de la conférence.

D'autre part, l'Institut a poursuivi ses activités habituelles: l'organisation des conférences ponctuelles, le travail éditorial ainsi que la diffusion de son livre sur les estampes polonaises de l'époque d'entre-deux-guerres, par le biais de participations à diverses expositions en Pologne.

Coopération avec l'Académie polonaise des arts et des sciences (PAU)

L'Académie polonaise des arts et des sciences à Cracovie (PAU) a nommé l'Institut polonais des arts et des sciences au Canada (PINK), sa filiale de recherches. Nous incluons ci-jointe la copie de la lettre qui statue sur cette décision, signée par le Président de l'Académie, le prof. Andrzej Białas et par son Secrétaire général, le prof. Jerzy Wyrozumski. Cette distinction importante reconnaît la qualité de la coopération entre la PAU et le PINK et de leurs efforts communs pour promouvoir la science et la culture polonaise au Canada. Dans le cadre de cette coopération, le PINK reçoit périodiquement les membres de la PAU, comme ce fut le cas du professeur Jerzy Stachura en 2006, du professeur Zbigniew Moser en 2007 et la même année de la professeure Maria Poprzecka, dans le cadre du colloque schulzien.

La conférence internationale sur Bruno Schulz

Du 4 au 5 mai 2007, à l'Université McGill à Montréal, s'est déroulé un colloque international intitulé : Bruno Schulz (1892-1942) *New readings, new meanings / Nouvelles lectures, nouvelles significations*, consacré à l'œuvre de ce grand écrivain, peintre, dessinateur et graphiste polonais.

Le colloque fut organisé sous l'égide de l'Institut polonais des arts et des sciences au Canada et en collaboration avec l'Université McGill, l'Académie polonaise des sciences et des lettres de Cracovie et l'Institut Adam Mickiewicz en Pologne; mais aussi grâce au support financier du Sénat de la République de Pologne, de l'Ambassade à Ottawa et du Consulat général de la République de Pologne à Montréal ainsi que de l'Institut du Livre de Cracovie et de l'organisme montréalais : la Corporation Québec - Pologne pour les arts.

Les travaux de préparation du colloque ont duré presque deux ans, permettant de réunir des experts venus de la Belgique, du Canada, des États-Unis, de la France, de la Pologne et de l'Ukraine pour faire part de résultats de leurs recherches sur Schulz et son œuvre. Les dix articles présentés traitaient autant de la matière littéraire que la matière graphique schulzienne. L'article principal de la conférence, intitulé : « Schulz : universality and poetics of the episode » fut présenté par le professeur Jerzy Jarzębski de l'Université Jagiellonne de Cracovie, en Pologne.

Quant aux universités qui ont pris part à la conférence, il s'agit des quatre universités montréalaises (McGill, U de M, UQAM et Concordia), de l'Université Columbia des

États-Unis, de l'Université Paris IV – Sorbonne de France, de l'Université Catholique de Louvain de Belgique, de l'Université jagellonne de Cracovie et de l'Université de Varsovie de Pologne et finalement, de l'Université Pédagogique de Drohobycz, la ville natale de Bruno Schulz, aujourd'hui en Ukraine.

La conférence tenue à Montréal fut le plus important événement consacré à Schulz sur le continent américain. Les participants ont confirmé qu'elle constitue un apport important à la connaissance de l'œuvre de Schulz et de la littérature polonaise de la période d'entre-deux-guerres, généralement mal connue à l'étranger. De plus, comme l'avait souligné son Excellence l'Ambassadeur de la Pologne à Ottawa, elle a contribué à combattre les stéréotypes si fréquents dans les relations entre la communauté polonaise et la communauté juive.

Le programme complet de la conférence ainsi que les textes des présentations sont disponibles sur la page Internet, à l'adresse : www.brunoschulz.mcgill.ca

Présentation de la collection des estampes en Pologne

La collection d'estampes polonaises de la période d'entre-deux-guerres qui se trouve à la Bibliothèque de l'Institut a été présentée en Pologne à deux reprises.

Tout d'abord, entre du mois de mai au mois de juillet 2007 dans les murs de la Bibliothèque Nationale Polonaise à Varsovie, et puis du mois d'août au mois d'octobre 2007 au Musée National à Cracovie, où elle faisait partie d'un cycle intitulé « Les trésors nationaux à l'étranger ». Madame Pappius a représenté l'Institut à l'ouverture des deux expositions.

Les conférences

Pendant les deux dernières années académiques l'Institut a organisé plus de vingt conférences ou rencontres. En plus de la conférence schulzienne dont on a parlé et d'excellentes conférences des deux membres de l'Académie (PAU), on peut mentionner, parmi des événements très réussis, la promotion du livre *Histoire familiale de la peur* de Agata Tuszyńska en 2006 et la rencontre avec Madame Rita Gombrowicz, auteure du livre *Gombrowicz en Argentine*, appuyée par un spécialiste de l'œuvre de Gombrowicz de l'Université du Québec à Montréal, le prof. Dominique Garand. Les deux promotions, organisées au Consulat général de la République de Pologne dans le cadre du Salon du livre à Montréal, étaient des événements très réussis.

Les projets éditoriaux de l'Institut

Au mois d'août 2007, un livre de Antoni Szylling *Sous mon commandement en septembre 1939*. C'est une autre publication commune de l'Académie PAU et du PINK. Ces mémoires de l'ancien chef de l'Armée Cracovie ont été confiées à l'Institut par l'auteur lui-même, le général Szylling, qui a vécu les dernières années de sa vie à Montréal. La préface du livre a été écrite par un historien spécialiste des affaires militaires, le professeur Marian Zgórniak.

À l'heure actuelle, l'Institut coopère avec le PAU dans un autre projet – la publication de texte des conférences du symposium schulzien. Le concept graphique de la publication est signé, comme d'habitude, par le professeur Alfred Hałasa, également l'auteur de l'affiche officielle de la conférence. Nous avons fait aussi la promotion de la précédente publication de l'Institut, le livre de la professeure Maria Jarochowska *Poza Gniazdem*.

Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku (HORS DU NID. Le portrait de l'émigrée polonaise au Canada au siècle dernier) qui a été présenté au Musée de l'Immigration à Łazienki (Varsovie) par la professeure Hanna Maria Pappius, directrice de la Bibliothèque de l'Institut

La coopération avec les organisations polonaises

Comme chaque année, l'Institut a participé à l'organisation des cours d'été de l'Université de la culture polonaise à Rome. L'Institut maintient les échanges culturels avec d'autres groupes polonais à travers le monde. Cette collaboration consiste à l'échange d'informations et de publications.

Le vice-président de l'Institut, Stanisław Latek, a participé aux assises du Comité de programmation du Congrès des sociétés des arts et des sciences polonais à l'étranger. Le président de l'Institut, le professeur Lityński fait partie du même Comité en tant que son représentant. L'objectif du Comité est l'organisation du 2ième Congrès des sociétés des arts et des sciences polonais à l'étranger, dont la date prévue est le mois de septembre 2008. Aussi, les représentants de l'Institut ont participé à l'assemblée générale du Congrès canadien polonais à Calgary en octobre 2006. L'Institut a été représenté par le dr. Alexander Jabłoński, délégué de la section d'Ottawa, et le dr. Juliusz Kirejczyk, délégué de la section de Toronto.

Conseil d'administration de l'Institut

Président	Józef Lityński
Vice-président et Directeur de la Bibliothèque polonaise	Hanna M. Pappius
Vice-présidents	Aleksander M. Jabłoński, Stanisław Latek
Secrétaire	Ryszard Grygorczyk
Trésorière	Anna Glazer
Membres	<i>Andrzej Garlicki, Alfred Hałasa, Zbigniew Małeck, Wanda Muszyński, Barbara Séguin, Adam Skorek, Stefan Władysiuk</i>

Présidents des Sections

Ottawa	Aleksander Maciej Jabłoński
Toronto	Iwona Kirejczyk
Vancouver	Bogdan Czykowski

Aleksander Maciej Jabłoński, Richard Sokoloski, Jolanta Leśniak

RAPPORT DES ACTIVITÉS DE LA SECTION D'OTTAWA

Au cours des années académiques 2006 – 2007 et 2007 - 2008, la Section d'Ottawa du PINK a collaboré activement avec la plupart des organisations polonaises à Ottawa, telles que l'Association de combattants polonais (SPK), Section n° 8, et le Congrès canadien -polonais (KPK), Section d'Ottawa. Notre section est membre du KPK-Ottawa et fait partie d'une organisation centrale, l'Institut polonais des arts et des sciences, qui compte trois sections et qui est enregistrée auprès du Conseil d'administration du KPK.

Notre section compte actuellement 53 membres, dont 45 ont payé leurs frais d'adhésion. Les cinq membres suivants de notre section sont décédés au cours des deux dernières années :

Irena Bystram, née Dolańska-Roniker, membre du PINK, présidente du Club polonais - canadien;

Henryk Kozłowski, lieutenant de l'Armée de l'Intérieur (AK) et délégué des Forces armées, ps. « Kmita », prisonnier politique pendant le régime communiste en Pologne;

Dr Wiktor Szyryński, ancien président du PINK, professeur émérite de l'Université d'Ottawa;

Mre Irena Ruszkowska, née Loga, veuve de feu prof. Andrzej Ruszkowski;

Prof. Irena Mazurkiewicz-Kwilecka, ancien membre du Comité exécutif de la Section d'Ottawa, professeure émérite de l'Université d'Ottawa.

Comme chaque année, la section d'Ottawa a organisé plusieurs conférences et plusieurs événements culturels. Le Comité exécutif s'est réuni dix fois. En outre, il y a eu de nombreuses réunions informelles. Le président et le délégué à la liaison avec le KPK ont participé à la plupart des réunions des présidents et des délégués de la Section d'Ottawa du Congrès canadien - polonais (KPK). Le président de la Section a participé, à titre de délégué, à la 39e assemblée générale du KPK, tenue à Calgary, du 6 au 8 octobre 2006, lors de laquelle les délégués ont élu un nouveau Conseil d'administration du KPK avec M. Władysław Lizon à la tête.

Pendant l'assemblée générale de notre section, tenue le 16 mai 2006, les membres présents ont élu le nouveau Comité exécutif pour le mandat 2006-2009. Voici la composition du Comité :

Aleksander Maciej Jabłoński, Ph.D.	président, vice-président du Conseil d'administration du PINK
Prof. Richard Sokolski	vice-président, liaison avec l'Université d'Ottawa
Jolanta Lesniak, Ph.D	secrétaire et archiviste
Jan Samborski, Ph.D	trésorier
Andrzej M. Garlicki, Ph.D.	conseiller principal, liaison avec l'Université d'Ottawa,
Prof. Maria Łoś	liaison avec l'Université d'Ottawa
Ewa Siekierska, Ph.D.	déléguée à la liaison avec le KPK
Prof. Barbara Szyszkowicz	liaison avec l'Université Carleton
Jerzy M. Zarzycki, Ph.D.	conseiller principal

Après l'élection du nouveau Comité exécutif, le président a prononcé un discours dans lequel il a déclaré notamment qu'il désirait que la Section d'Ottawa se concentre sur les trois objectifs suivants :

1. Rehausser le prestige du PINK au moyen des conférences organisées à l'Université d'Ottawa et à l'Université Carleton (en collaboration avec l'Académie polonaise des sciences et des lettres (PAU) en vertu d'un protocole d'entente conclu entre PINK et PAU). Les conférences seront indiquées dans le calendrier académique.
2. Organiser, chaque année, une série de conférences et de rencontres qui seront choisies avec soin et approuvées par les membres du Comité exécutif. Chaque membre du PINK (et même une personne de l'extérieur) peut nous présenter ses propositions.
3. Élaborer un plan de recrutement de nouveaux membres, en misant plus particulièrement sur les jeunes. Peut-être pourra-t-on créer un Cercle des jeunes du PINK.

Voici la liste complète des conférences et rencontres organisées en 2006-2007 et en 2007-2008 :

17.08.2006	rév. Andrzej Gretkowski, professeur à l'Université catholique de Lublin (KUL) et à l'École supérieure Pawel Wlodkowic à Płock – <i>Quelques mots sur le visage de l'Église contemporaine en Pologne</i> – Université Saint-Paul
26.09.2006	Kajetan Bieniecki, ingénieur, Montréal, Québec – promotion des livres <i>Lotnicze wsparcie dla Armii Krajowej</i> et <i>Polskie zalogi nad Europa 1942-1945 – Polacy w operacjach specjalnych</i> – Université Saint-Paul
16.10.2006	Tadeusz Karol Kopyś, Ph. D., UJ – <i>The Hungarian Revolution of 1956 and Its Impact on Poland</i> (conférence donnée en anglais) – Université Saint-Paul
16.01.2007	Maciej Jabłoński, Ph. D., Ottawa – <i>La brigade „Świętokrzyska” des Forces armées nationales (NSZ) 1944 – 1945 à la lumière des nouvelles recherches</i> – Maison polonaise du SPK (conférence organisée conjointement avec la Section n° 8 du SPK dans le cadre de sa série de conférences historiques)
28.02.2007	prof. Józef Lityński, Montréal, président du PINK – <i>Mon regard sur la Pologne 18 ans après le recouvrement de l'indépendance</i> – Université Saint-Paul
27.03.2007	Daniel Sansfaçon, Ph. D., directeur, Politiques, recherche et évaluation, Centre national de prévention du crime, Ottawa – <i>Tendances en matière de criminalité et prévention du crime au Canada</i> – Université Saint-Paul
19.04.2007	prof. Maria Łoś, prof. Richard Sokoloski, Université d'Ottawa – <i>Soirée de poésie de Maria Łoś</i> – Université d'Ottawa (en collaboration avec le Groupe de recherche en études slaves et le Département des langues et littératures modernes)
01.05.2007	prof. Jerzy Jarzębski, UJ – <i>Bruno Schultz</i> (conférence reprenant le thème de son exposé présenté lors du symposium consacré à Bruno Schultz, tenu à l'Université McGill) – Université Saint-Paul
05.05.2007	Stanisław Szaflarski-Dziana, architecte, St. Catherines/Toronto, auteur du livre „Redyk Dolina Wielgij Wody” – <i>Pytomy pyknie na posiadły z gazdą Staszkiem Szaflarskim-Dzianą</i> , soirée montagnarde – Maison polonaise du SPK (organisé avec la section n° 8 de la Fédération des femmes polonaises du Canada dans la série des cafés littéraires)
08.05.2007	Maciej Jabłoński, Ph. D., Ottawa – <i>Le rôle des organisations „Sokół” et „Zarzewie” dans le recouvrement de l'indépendance</i> – Maison polonaise du SPK

- (conférence organisée conjointement avec la Section n° 8 du SPK)
- 04.12.2007 Maciej Jabłoński, Ph.D., Ottawa – *Lustration en Pologne en l'an 2007*- Maison polonaise du SPK (conférence organisée conjointement avec la Section n° 8 du SPK)
- 29.01.2008 Shirley Mask Connolly, conservatrice du Polish Kashub Heritage Museum, Wilno (Ontario) – *Celebrating Canada's Kashubs 1858-2008*, conférence spéciale pour commémorer le 150e anniversaire du premier groupe important de pionniers polonais (Kashubs) arrivés au Canada – Université Saint-Paul (conférence organisée avec la Wilno Heritage Society et en collaboration avec la Section d'Ottawa du Congrès canadien -polonais et le Canadian-Polish Heritage Institute „Kaszuby”).
- 28.02.2008 Prof. Stanisław Dubiski, Ottawa/Toronto – *Chanteurs-castrats dans la liturgie et sur les scènes d'opéra du 16e au 20e siècles* – Université Saint-Paul
- 15.04.2008 George J. Metelski, Ph.D., Ottawa – *Early Modern Scientific World View – Copernicus, Kepler, Galileo, Newton* – Université Saint-Paul

Le nombre de personnes assistant à nos activités variait entre une dizaine et environ 100 (en moyenne, entre 30 et 40 participants). Sur 14 conférences, six ont été données en anglais, les autres, en polonais. Six événements ont été organisés avec d'autres organisations polonaises ou canadiennes (dont la soirée de poésie de Maria Łoś, organisée avec l'Université d'Ottawa). Trois conférences ont été données par des conférenciers venus de Pologne, une, par un fonctionnaire du gouvernement fédéral et les autres, par des conférenciers d'Ottawa (7), de Montréal (2) et de Toronto (1). Les activités ont eu lieu à l'Université Saint-Paul (9), à l'Université d'Ottawa (1) ou à la Maison polonaise du SPK (4).

Le 11 novembre 2006, le président de notre section a participé à la cérémonie visant à honorer, en déposant un bouquet de fleurs sur leurs tombes, la mémoire des généraux polonais reposant au cimetière Notre-Dame à Ottawa. Il s'agissait d'une huitième cérémonie de ce type organisée par l'Association de combattants polonais à Ottawa, dont le président de notre section est l'initiateur. Par ailleurs, le 11 novembre 2007, cette cérémonie a été organisée conjointement par le SPK, notre section du PINK et l'École polonaise Wiktor Podoski d'Ottawa. Comme les autres années, le président a prononcé de brefs discours sur les tombes de chaque général et sur celle du lieutenant J. Krzywdą-Polkowski, conservateur de trésors du Wawel gardés au Canada jusqu'au début des années 1960.

Le 12 novembre 2006 la section d'Ottawa du PINK a organisé un rassemblement solennel à l'occasion de la Fête nationale et du 88e anniversaire du recouvrement de l'indépendance. Le président de notre section Maciej Jabłoński a prononcé un discours sous forme d'un essai historique intitulé *Poznań dans la lutte pour l'indépendance de la patrie – 1918-1919 et 1956*. Y ont participé le curé de la paroisse Saint-Hyacinthe d'Ottawa, rév. Stanisław Kowal, OMI, Son Excellence Piotr Ogrodziński, ambassadeur de la République de Pologne au Canada, le commodore Piotr Starobrat, attaché militaire au Canada, M. Jerzy Czartoryski, nouveau président de la Section d'Ottawa du KPK, de même que de nombreux représentants des Polonais vivant à Ottawa. Un beau programme artistique a été préparé par Mme Agnieszka Kubiak-Pakulska, qui dirigeait alors la chorale Ignacy Jan Paderewski à Ottawa. Pour la première fois, le public a chanté ensemble, avec une grande joie, quelques chants nationaux.

Le professeur Richard Sokoloski a présenté plusieurs propositions importantes concernant les activités de la Section. Elles visent à rehausser le prestige du PINK à

Ottawa. Les propositions ont été acceptées à l'unanimité par les membres du Comité exécutif qui a entamé des travaux en vue de leur réalisation. Il est à noter que ces propositions sont conformes au programme de renouvellement des activités de l'Institut, proposé auparavant. On a entrepris des efforts visant à organiser un symposium spécial pour les jeunes d'origine polonaise pendant l'année académique 2008-2009, année qui marque le 150e anniversaire de l'arrivée au Canada d'un premier groupe important de Polonais. Ils se sont installés dans la région de Barry's Bay, en Ontario. On a mis sur pied un comité provisoire chargé de l'organisation du symposium. Une rencontre d'information du président avec des étudiants de l'Université d'Ottawa a été tenue en avril 2007.

La Section d'Ottawa du PINK continuera à collaborer avec d'autres organisations polonaises (SPK, SIP, Club polonais -canadien, Fédération des femmes polonaises du Canada, KPK), avec les universités de la région et avec des institutions polonaises telles que l'Académie polonaise des sciences et lettres (en vertu d'une entente conclue entre le Conseil d'administration de l'Institut et PAU) ou l'Ambassade de la République de Pologne au Canada. Le président de la Section, Maciej Jabłoński, a participé à de nombreuses réunions de la Section d'Ottawa du KPK et à plusieurs réunions du Conseil d'administration de l'Institut.

Grâce à l'Association des ingénieurs polonais (SIP) et à la Section d'Ottawa du KPK, notre section possède et développe son portail que l'on peut consulter à l'adresse suivante : <http://www.kpk-ottawa.org/pink/>. **L'INSTITUT POLONAIS DES ARTS ET DES SCIENCES**

SECTION DE - TORONTO

Au cours de la dernière année, la Section de Toronto de l'Institut polonais des arts et des sciences (PINK) a collaboré avec plusieurs centres de recherche et organisations polonaises dont l'Université de Toronto, l'Institut polonais des recherches à Toronto, l'Association des ingénieurs polonais au Canada et le club polonais Polonia York à Newmarket.

La Section de Toronto est composée de 26 membres, dont 18 sont actifs. Un nouveau membre a été admis en 2006 et un autre a quitté l'organisation.

Voici le Conseil d'administration de la Section:

dr Iwona Kirejczyk	présidente
prof. Tamara Trojanowska	vice-présidente
Elzbieta Cytowska	trésorière
dr Anna Paudyn	secrétaire et membre du Comité de vérification
dr Zdzisław Zbieranowski	membre du Comité de vérification

Une rencontre avec dr : Andrzej Wójcicki, membre de PINK, a été organisée le 1er juin 2006. Dr Andrzej Wójcicki dans sa conférence intitulée *Santé précieuse* a parlé de la prévention des maladies, de nouvelles méthodes de soins, du rôle de la nutrition, des suppléments et des hormonothérapies.

La Section de Toronto de PINK a participé à l'organisation de deux séminaires donnés en anglais : - *Biomarkers - Find Out Your Risk Factor for Stroke, Heart Disease and Dementia* et *Human Growth Hormones - Do You Want to Know More About Anti-aging?*. Dr Andrzej Wójcicki a été le conférencier de ces deux rencontres.

Dr Iwona Kirejczyk a participé, en avril 2006, à l'Assemblée générale des curateurs de Canadian Polish Millennium Fund.

Le membre de l'Institut. dr. Juliusz Kirejczyk a participé aux travaux du Conseil du congrès canadien polonais, en tant que le représentant du Conseil général de PINK, et, en octobre 2006, il a pris part à l'Assemblée générale du Congrès canadien polonais à Calgary comme délégué de la Section de Toronto.

La Section de Toronto a décidé de mettre sur pied le Centre des réalisations des polonais au Canada, en collaboration avec l'Institut canadien polonais des recherches à Toronto.

La Section de Toronto planifie continuer la collaboration avec les autres sections de PINK, les organisations polonaises et les centres de recherche.

Hanna M. Pappius

Stefan Władysiuk

DZIAŁALNOŚĆ BIBLIOTEKI POLSKIEJ im. WANDY STACHIEWICZ W ROKU AKADEMICKIM 2006-2007 i 2007-2008

Miniony rok był okresem wyjątkowej pracy w naszej bibliotece. Tak jak w poprzednich latach dokładaliśmy wszelkich starań, aby wzbogacić księgozbiór Biblioteki i przybliżyć go naszym czytelnikom.

Gromadzenie księgozbioru i wypożyczalnia

Statystyki utrzymują się na poziomie zbliżonym do lat ubiegłych; corocznie wypożyczono ponad 17.000 książek, od 1 kwietnia 2006, 77 nowych czytelników zapisało się do naszej biblioteki.

Do księgi inwentarzowej wpisaliśmy w tym czasie 610 nowych nabytków. Corocznie na prenumeratę czasopism oraz na kupno książek wydaliśmy po około 10.000 \$. Większość zakupionych książek, to książki w języku polskim, ale przy okazji odbywanych w listopadzie targów *Salon de livre de Montreal*, zakupiliśmy szereg tłumaczeń polskich pisarzy współczesnych na język francuski.

Bogaty wybór nowości wydawniczych z Polski jaką oferuje Biblioteka swoim czytelnikom często wprawia w zdziwienie przyjeżdżających z Polski.

W ostatnim roku akademickim nasza biblioteka wzbogaciła się o ponad 180 książek zakupionych w Polsce z Funduszu Kraków / Stenthal, Hansa i Eugenii Jutting. Książki te, pozostając własnością Uniwersytetu McGill, znajdują się w naszej Bibliotece.

Na oprawę książek wydawaliśmy corocznie około roku 4.000 \$. Uwzględniając prawie 21.000 \$ wydane na oprawę w latach 2002 – 2005, możemy powiedzieć, że udało się przedłużyć życie naszych książek, które mimo wielokrotnych wypożyczeń – są w bardzo dobrym stanie i zachowują estetyczny wygląd.

Przy współpracy z sobotnią szkołą im. Jana Pawła II, uruchomiliśmy punkt wypożyczania raz w miesiącu polskich książek na zachodzie wyspy montrealskiej. Naszą akcję jako udaną, kontynuować będziemy w następnym roku szkolnym.

W minionym roku Biblioteka znacznie powiększyła zbiór polskich filmów na DVD.

Nowe nabytki Biblioteki

Wśród darów książkowych otrzymanych w roku 2006 na uwagę zasługuje dar pana Andrzeja Rostworowskiego z Rawdon, facsimile *Złotego Kodeksu Gnieźnieńskiego* (*Codex Aureus Gnesnensis*), mszału z XI wieku. Oryginał pisany złotem znajduje się w skarbcu Katedry Gnieźnieńskiej.

Tom facsimile drukowany jest na papierze kredowanym techniką typograficzną. Towarzyszy mu komentarz w języku polskim, napisany przez wybitnego polskiego mediewistę, profesora Tadeusza Dobrzeńckiego, wieloletniego kuratora Działu Sztuki Średniowiecznej Muzeum Narodowego w Warszawie oraz tekst profesora Aleksandra Gieysztor. Od 1986 roku opublikowano dwa tysiące numerowanych egzemplarzy facsimile tego kodeksu. Jeden z nich otrzymał Ojciec Święty Jan Paweł II w czasie swojej pielgrzymki do Polski. Pan Rostworowski otrzymał egzemplarz facsimile od biskupa gnieźnieńskiego jako nagrodę za zrealizowany film.

Od pani Krystyny Orłowskiej z Toronto otrzymaliśmy zbiór kwartalników *Oficina Poetów*, szeroko znanego w emigracyjnym świecie Polonii, londyńskiego wydawnictwa Czesława i Krystyny Bednarkiewiczów.

Długoletni przyjaciel Biblioteki, p. Waldemar Romanowski podarował nam rocznik *Tygodnika Ilustrowanego* za rok 1907.

Prasa

Biblioteka nadal otrzymuje bezpłatne egzemplarze czasopism z Polski: *Rzeczpospolita*, *Polityka* oraz czasopism polonijnych z Kanady: *Gazeta*, *Głos Polski*, *Związkowiec-Czas*. Ponadto prenumerujemy następujące tygodniki: *Gazeta Polska*, *Niedziela*, *Nasz Dziennik*, *Newsweek*, *Tygodnik Powszechny*, *Warsaw Voice*, *Wprost*. Dzięki porozumieniu zawartemu z firmą Polmedia, gazety docierają do nas z niewielkim opóźnieniem (od 2 do 3 dni).

Katalog Biblioteki

Nasz wewnętrzny katalog komputerowy liczy około 25.000 pozycji.

Ponadto książki o charakterze naukowym wpisujemy do katalogu McGill, przez co stają się one łatwiej osiągalne nie tylko dla studentów i profesorów McGillu, ale i innych uniwersytetów. Od stycznia 2006 do kwietnia 2008, skatalogowano ponad 400 tytułów. W katalogu McGill istnieje już ponad 14.400 opisów z zaznaczaniem lokalizacji: *Polish Institute Library*. Uzupełniają się one z książkami na tematy polskie w McLennan Library, łącznie stanowiąc wartościową kolekcję dla zainteresowanych naukowców.

Udział w konferencjach i wystawach

Bibliotekarz Stefan Władysław przedstawił roczne sprawozdania z działalności Biblioteki na obradach XXIX Sesji Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie, która odbyła się w Bibliotece Polskiej w Budapeszcie we wrześniu 2006 oraz na XXX Sesji, która miała miejsce we wrześniu 2007 w Muzeum OO. Marianów w Fawley Court pod Londynem.

W lipcu 2007 podczas Wrocławskich Spotkań Bibliotekarzy Polonijnych zorganizowanych przez Bibliotekę Główną i OINT Politechniki Wrocławskiej, Stefan Władysław wygłosił referat ilustrowany multimedialną prezentacją na temat działalności Biblioteki.

Po raz kolejny podczas *Salon du livre de Montreal* w listopadzie 2006 i w listopadzie 2007, Biblioteka – wspólnie z Konsulatem RP w Montrealu i Instytutem Książki z Krakowa – zorganizowała prezentację polskiej książki w ramach stoiska *Europa: spotkanie z książką europejską*.

Materiały archiwalne ze zbiorów Biblioteki prezentowane były na wystawie *Emigracja z ziem polskich do Kanady do 1918* w Łazienkach Królewskich w Warszawie. Wystawa trwała od maja do października 2006 roku. Na otwarciu tej wystawy dyrektor Biblioteki, prof. Hanna M. Pappius dokonała prezentacji najnowszej publikacji Instytutu, pracy prof. Marii Jarochońskiej *Poza gniazdem. Wizerunek emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku*.

Strona internetowa Biblioteki

Bogato rozbudowana strona Biblioteki posiada największy wykaz połączeń Polonii kanadyjskiej na internecie. Od dnia 1 stycznia 1999 do 2 kwietnia 2008 naszą stronę odwiedziło ponad 70.400 osób. Zaprojektowanie strony i jej stałe uaktualnianie jest

zasługą wolontariusza, pana Andrzeja Leszczewicza. Przeciętnie mamy ok. 30 odwiedzin dziennie. Ich rezultatem jest zwiększona liczba wypożyczeń międzybibliotecznych (przeciętnie 4 tygodniowo) oraz zapytań o różnego rodzaju informacje.

Zamieściliśmy on-line publikację Instytutu: *Groby żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Cmentarzu w Pointe Claire*.

Personel Biblioteki

Biblioteka opiera swą działalność na ofiarnej pracy wielu osób. Prowadzeniem wypożyczalni i porządkowaniem księgozbioru zajmują się panie: Halina Babińska, Anna Giżycka, Janina Kędzierska, Elżbieta Matug, Beata Podgórska, Zofia Romer. Wpisywaniem informacji do komputerowej bazy danych zajmują się panie Krystyna Missala oraz panowie Czesław Lorenc i Andrzej Czerwiński. W pracach biurowych pomagają panie Marieta Brzeska i Krystyna Sokołowska. O estetykę Biblioteki dba pani Teresa Brodowska. Pan Jan Szweykowski zajmuje się wypożyczaniem książek w Szkole im. Jana Pawła II.

Księgowością Instytutu zajmuje się pani Irena Krenz. Bibliotekarz, pan Stefan Władysiuk, jest odpowiedzialny za selekcję materiałów, udzielanie informacji, organizacji katalogowania oraz koordynację pracy wolontariuszy. Funkcję dyrektora Biblioteki piastuje nadal wiceprezes Instytutu, prof. Hanna M. Pappius, która również reprezentuje Instytut i Bibliotekę w kontaktach z Uniwersytetem McGill.

Z żalem zawiadamiamy, że w 2 kwietnia 2007 r. odeszła z naszego grona wolontariuszy, pani Anna Czerwińska, która bezinteresownie i z oddaniem pracowała dla Biblioteki od 1986 roku.

Modernizacja systemu komputerowego Biblioteki

W 2006 roku, dzięki subwencji Senatu RP, zakupiliśmy 5 nowoczesnych komputerów firmy IBM. Uniwersytet McGill pokrył koszty podłączenia do systemu Biblioteki Głównej. W ten sposób mamy dostęp do licznych czasopism i baz danych zaprenumerowanych przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu McGill.

Dwa stanowiska są dostępne w czytelnicy dla każdego zainteresowanego członka biblioteki. Jest to wygodne też dla osób przebywających z Polski, a chcących kontynuować swoją pracę naukową. Studenci polskiego pochodzenia z McGillu zaglądają do nas, kiedy do komputerów w Bibliotece Głównej są kolejki.

Poparcie finansowe dla naszej Biblioteki

Biblioteka Polska może prowadzić skutecznie swoją działalność w dużej mierze dzięki poparciu finansowemu, którego udziela nam Polonia. Jesienna akcja zbiórkowa na Bibliotekę Polską w minionych latach osiągnęła zamierzony cel (\$25.000). Tak jak w poprzednich latach, na szczególne wyróżnienie zasługuje stała dotacja Polskiej Fundacji Społeczno-Kulturalnej w Quebec'u (16.500 \$), Funduszu Wieczystego Milenium (1.000 \$), Fundacji im. Adama Mickiewicza (500 \$). Dary zebrane od przyjaciół zamiast kwiatów dla uczczenia pamięci zasłużonego działacza polonijnego, pana Leszka Chełmińskiego wyniosły (16.500 \$); dary ku pamięci długoletniej wolontariuszki naszej Biblioteki pani Anny Czerwinskiej (5.000\$).

* * *

Dziękujemy Biuletynowi Polonijnemu za umożliwienie nam prowadzenia rubryki *Na półce z książkami - nowości Biblioteki Polskiej*. Panu Jackowi Stomalowi, właścicielowi portalu internetowego www.classifieddaily.ca dziękujemy za wydrukowanie 5.000 atrakcyjnych zakładki do książek z herbem i informacją o Bibliotece.

Prof. Konradowi Gizbert Studnickiemu dziękujemy za podwojenie kredytu na zakup książek wydawnictwa Adama Marszałka.

Wypożyczalnia Biblioteki czynna jest:

w poniedziałki od 10-tej do 20-tej

w czwartki od 16-tej do 20-tej

w soboty od 13-tej do 17-tej

Czytelnia i serwis informacyjny czynne są codziennie z wyjątkiem sobót i niedziel w godzinach: 10:00 do 17:00.

***

Hanna M. Pappius

Stefan Władysiek

ACTIVITIES OF THE POLISH LIBRARY DURING THE ACADEMIC YEARS 2006-2007 and 2007-2008.

In the academic years 2006-2007 and 2007-2008 the activities at the Polish Library were maintained at the level established in previous years. Over 17,000 books were borrowed annually from our community lending library. Our internal computerized catalogue now contains over 25,000 positions, 14,400 of which considered of academic interest, appear in the McGill on-line catalogue with location designation *Polish Institute Library*. 180 books purchased from the McGill University Juttings Foundation funds were added to the collection.

More than \$10,000 was spent annually on the purchase of new books and on subscriptions of periodicals. While as usual most of the books were in Polish, in connection of an extensive participation of European publishers at the 2006 and 2007 *Salon de livre de Montreal* we were able to purchase relatively large number of translations into French of modern Polish authors. As in previous years, we wish to acknowledge with thanks the complimentary subscriptions to leading Polish newspapers *Rzeczpospolita* and *Gazeta Wyborcza* and the weeklies *Warsaw Voice* and *Polityka*, as well as several Canadian and US Polish-language publications. According to an earlier agreement with the firm *Polmedia* we receive newspapers from Poland within 2 or 3 days of their publication.

The establishment of a monthly lending service on the West Island for the benefit of the children at the John Paul II Saturday Polish school was a recent new pilot project of the Library. Organized in collaboration with the Parents Association at the school, this initiative has proven so successful that it is planned as a permanent arrangement for the forthcoming school year.

Among the book donations to the Library during the last two years, the facsimile of the XI century missal *Codex Aureus Gnesnensis*, a gift of Mr. Andrzej Rostworowski of Rawdon, is of particular interest. The original, written in gold, is found in the treasury of the Cathedral of Gniezno. A similar facsimile was presented to Pope John Paul II during one

of his pilgrimages to Poland. Mr. Rostworowski received his copy from the Bishop of Gniezno in recognition of his contributions as a film producer.

The Library's Internet home-page, www.biblioteka.info, includes links to the majority of Polish organizations in Canada and continues to attract many visitors (more than 70,000 since its inception in 1999). We are grateful to our volunteer, Mr. Andrzej Leszczewicz for its design and regular updating.

The Polish community continues to support the Library financially. As in previous years, we received substantial donations from the Polish Socio-Cultural Foundation of Quebec, the Millenium Fund of Toronto, Mickiewicz Foundation in Toronto, the Polish Credit Union in Montreal, as well as gifts from many individual donors. Once again we wish to acknowledge the generous donations from Bell Canada to honor the volunteer work of Mrs. Anna Czerwińska, a retired employee of that Company.

Modernization of our computer system was made possible in 2006 thanks to a grant from the Senate of the Republic of Poland for the purchase of new computers. We also acknowledge with thanks the help of McGill University Libraries for covering the cost of the connection to the University high speed backbone.

The Librarian, Mr. Stefan Władysiuk, reported on our Library activities at the Annual Conferences of the Association of Polish Libraries and Museums in the West, held in September 2006 in Budapest, Hungary and in September 2007 in Fawley Court, UK.

Archival materials from our Library were used at the exhibition *Polish Emigration to Canada before 1918* organized at the Royal Łazienki Palace in Summer 2006. At the opening of that exhibition Prof. Hanna M. Pappius, director of our Library, discussed the monograph *Poza Gniazdem (Out of the nest: picture of Polish women emigrants in Canada in the XX century)* by Prof. Maria Jarochońska, just then published by the Polish Institute of Arts and Sciences in Canada.

The operation of the Library would not be possible without the efforts of a devoted team of volunteers who work unfailingly at a variety of library tasks. They are Halina Babińska, Teresa Brodowska, Marieta Brzeska, Andrzej Czerwiński, Anna Giżycka, Janina Kędzierska, Czesław Lorenc, Elżbieta Matug, Krystyna Missala, Beata Podgórska, Zofia Romer and Krystyna Sokołowska.

We note with deep sadness the passing in April 2007 of Mrs. Anna Czerwińska, a friend and a long-time particularly devoted volunteer of the Library.

Hanna M. Pappius, Stefan Władysiuk

Traduction par: Anna Glazer

LES ACTIVITÉS DE LA BIBLIOTHÈQUE POLONAISE WANDA STACHIEWICZ DURANT L'ANNÉE ACADÉMIQUE 2006-2007 et 2007-2008

L'année passée a été remplie de travail intensif à la Bibliothèque. Comme d'habitude nous avons fait notre possible pour agrandir la collection de livres et de la rendre plus disponible à nos lecteurs.

L'agrandissement de la collection de livres et les prêts

Les données statistiques sont comparables aux celles des années précédentes; plus de 17.000 livres ont été empruntés chaque année et 77 nouveaux lecteurs se sont inscrits à la Bibliothèque à partir du 1er avril 2006.

Pendant ce temps 610 nouveaux titres ont été ajoutés à l'inventaire. La Bibliothèque dépense chaque année autour de 10.000 \$ pour les achats des livres et pour l'abonnement aux périodiques. La majorité de nouveaux livres sont en polonais, mais nous avons aussi acquiert, au Salon du livre de Montréal, quelques ouvrages des écrivains contemporains polonais en traduction française.

Les visiteurs, incluant ceux qui arrivent de Pologne, sont très souvent surpris par la grande variété de nos nouveaux titres.

La Bibliothèque s'est enrichie cette année de plus de 180 livres achetés en Pologne grâce aux fonds Fundusz Kraków / Stendhal de Hans et Eugenia Jutting. Ces livres, qui appartiennent formellement à l'Université McGill, font partie de la collection de notre Bibliothèque.

Chaque année, nous dépensons autour de 4.000 \$ pour couvrir les frais de reliure de livres. Pendant les années 2002-2005 ces dépenses ont atteint plus de 21.000 \$. Cela nous a permis de remettre nos livres en excellent état.

Nous avons mis sur pied, en collaboration avec l'école de Jean-Paul II, un point de prêts des livres polonais à l'ouest de l'île de Montréal qui est ouvert une fois par mois. Cette action, jugée réussite, sera continuée l'année prochaine.

La Bibliothèque a considérablement augmenté sa collection de films polonais enregistrés sur les DVD.

Nouveautés de la collection

Parmi les dons reçus par notre Bibliothèque, celui qui nous a été offert par M. Andrzej Rostworowski de Rawdon mérite une mention particulière. Il s'agit des fac-similes de « Złoty Kodeks Gnieźnieński (Codex Aureus Gnesnensis) », un missel du XI siècle, dont l'original se trouve dans la cathédrale de Gniezno en Pologne.

Madame Krystyna Orłowska de Toronto nous a offert un ensemble des revues trimestrielles « Oficyna Poetów » publiées par une maison d'édition londonienne de Czesław et Krystyna Bednarkiewicz.

Un ami de longue date de la Bibliothèque, M. Waldemar Romanowski, nous a offert une édition complète de l'année 1907 de la revue « Tygodnik Ilustrowany ».

Les journaux

La Bibliothèque continue de recevoir gratuitement les journaux et les revues les plus populaires en Pologne, tels que Rzeczpospolita et Polityka, ainsi que des périodiques polonais publiés au Canada, tels que Gazeta, Głos Polski et Związkowiec-Czas. Nous sommes aussi abonnés aux hebdomadaires tels que Gazeta Polska, Niedziela, Nasz Dziennik, Newsweek, Tygodnik Powszechny, Warsaw Voice et Wprost. Grâce aux ententes conclues avec l'entreprise « Polmedia » les journaux polonais nous parviennent avec un délai de seulement 2 à 3 jours.

Le catalogue de la Bibliothèque

Le catalogue informatique de la Bibliothèque compte présentement environ 25.000 titres.

Les livres scientifiques sont inscrits dans le catalogue informatique de l'Université McGill, ce qui les rend accessibles non seulement aux étudiants et professeurs de l'Université McGill, mais aussi à ceux d'autres universités. À partir du janvier 2006 jusqu'au 1er avril 2008 plus de 400 titres ont été ajoutés au catalogue. Présentement plus de 14.400 titres du catalogue informatique de l'Université McGill portent déjà l'indice de localisation à la Bibliothèque de l'Institut polonais. La collection de la Bibliothèque McLennan contient aussi plusieurs volumes qui traitent de la Pologne, ce qui constitue un ensemble intéressant pour les chercheurs.

Les conférences et les expositions

Pendant les deux sessions de la Conférence permanente des musées, archives et bibliothèques polonaises en Occident : la XXIXème à Budapest en septembre 2006 et la XXXème à Fawley Court près de Londres en septembre 2007, M. Stefan Władysiuk a présenté les comptes-rendus de nos activités annuelles.

Il a aussi fait une présentation multimédia portant sur les activités de la Bibliothèque en juillet 2007, pendant la rencontre des bibliothécaires (« Wrocławskie Spotkania Bibliotekarzy Polonijnych ») organisée par la Bibliothèque principale et OINT de l'École polytechnique de Wrocław.

Les livres polonais ont été exposés au kiosque *L'Europe : une rencontre avec le livre européen*, au Salon du livre de Montréal en novembre 2006 et en novembre 2007. Ces expositions ont été organisées en collaboration avec le Consulat de la République Polonaise à Montréal et l'Institut du livre de Cracovie.

Une partie de nos archives a été empruntée pour l'exposition *L'Émigration de Pologne au Canada avant 1918* qui a eu lieu de mai à octobre 2006 à Łazienki Królewskie à Varsovie. À l'inauguration de l'exposition la directrice de la Bibliothèque, le professeur Hanna M. Pappius, a présenté la plus récente publication de l'Institut : *HORS DU NID Le portrait de l'émigrée polonaise au Canada au XXe siècle*, une monographie de professeur Maria Jarochońska,

Le site Internet de la Bibliothèque

La Bibliothèque possède un site Internet qui donne en outre un accès direct au réseau de nombreuses organisations polonaises au Canada. Entre le 1er janvier 1999 et le 2 avril 2008, plus de 70.000 personnes ont visité notre site. M. Andrzej Leszczewicz qui a mis sur pied le site s'occupe bénévolement de sa mise à jour régulière. Nous y notons environ 30 visites par jour, qui ont pour conséquence aussi bien l'augmentation du nombre des prêts qui se font entre les bibliothèques (avec une moyenne de 4 prêts par semaine), que l'augmentation du nombre de demandes d'information adressées au bibliothécaire.

La publication de l'Institut *Groby żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Cmentarzu w Pointe Claire* a été rendue disponible sur notre site.

Le personnel

Toutes les activités de la Bibliothèque polonaise ne seraient possibles sans la participation bénévole de plusieurs personnes. Le prêt des livres et l'entretien de notre

collection sont à la charge des Mesdames : Halina Babińska, Anna Giżycka, Janina Kędzierska, Elżbieta Matug, Beata Podgórska et Zofia Romer. La base des données est mise à jour par Mme Krystyna Missala, M. Czesław Lorenc et M. Andrzej Czerwiński. Mesdames Marieta Brzeska et Krystyna Sokołowska contribuent au travail de bureau. Mme Teresa Brodowska s'occupe de la décoration de la Bibliothèque. Monsieur Jan Szweykowski s'occupe des prêts des livres polonais à l'école de Jean-Paul II. Mme Irena Krenz s'occupe de la comptabilité de l'Institut.

Le bibliothécaire, M. Stefan Władysiuk, est responsable de l'achat et de la sélection du matériel, du catalogue, de la coordination du travail des bénévoles, ainsi que du service de renseignement auprès du public. Le professeur Hanna M. Pappius, vice-président du PINK, continue d'assumer le poste de directrice de la Bibliothèque. Elle représente aussi l'Institut et la Bibliothèque auprès de l'Université McGill.

C'est avec beaucoup de tristesse que nous vous informons que Madame Anna Czerwińska n'est plus parmi nos bénévoles. Elle a travaillé avec dévouement pour la Bibliothèque à partir de l'année 1986 jusqu'à ses derniers jours.

La modernisation du système informatique de la Bibliothèque

Cinq nouveaux ordinateurs IBM ont été achetés en 2006 grâce à une subvention du Sénat de la République Polonaise accordée à la Bibliothèque. L'Université McGill a défrayé le coût d'accordement au réseau Internet. Cela permet d'avoir l'accès haute vitesse aux nombreuses bases de données auxquelles l'Université est abonnée.

Deux postes de travail sont disponibles dans la Bibliothèque à nos membres. Ces postes permettent aussi aux visiteurs de la Pologne de continuer leur travail de recherche. Les étudiants de McGill de l'origine polonaise utilisent souvent nos ordinateurs quand ceux de la Bibliothèque centrale de McGill sont occupés.

L'appui financier

L'activité de la Bibliothèque polonaise peut être efficace grâce au soutien financier de la communauté polonaise à l'occasion de l'annuelle levée de fonds. Pendant les dernières années nous avons pu réaliser les objectifs de la levée (25.000 \$). Nous tenons à souligner le don traditionnel de la Fondation socioculturelle polonaise (16.500 \$), le don du Fond Millenium (1.000 \$) et celui du Fond Adam Mickiewicz (500 \$).

Les dons des amis, offerts en commémoration de Monsieur Leszek Chelminski, un homme d'action de mérite du milieu polonais, ont apportés une somme de 16.500 \$, et ceux en commémoration de Mme Anna Czerwińska, notre bénévole de longue date, une somme de 5.000 \$.

Nous tenons à remercier Biuletyn Polonijny pour la rubrique destinée aux nouveautés de la Bibliothèque : Na półce z książkami - nowości Biblioteki Polskiej.

Nous remercions M. Jacek Stomal, le propriétaire de la page web www.classifieddaily.ca pour avoir imprimé 5.000 exemplaires de liseuses avec les renseignements sur la Bibliothèque et son emblème.

Nous remercions prof. Konrad Gizbert Studnicki pour avoir doublé la marge de crédit pour l'achat des livres chez l'éditeur Adam Marszałek.

Service de prêts :

lundi	de 10h00 à 20h00
jeudi	de 16h00 à 20h00
samedi	de 13h00 à 17h00

Salle de lecture et service de renseignements :

Tous les jours, sauf le samedi et dimanche, de 10h00 à 17h00.

Adresse électronique de la Bibliothèque : info@biblioteka.info

Site électronique de la Bibliothèque : www.biblioteka.info

II. Artykuły – Papers –Articles

Polska Akademia Umiejętności - Polish Academy of Learning
– Académie Polonaise des lettres et des sciences

Zbigniew Moser and Wojciech Zakulski

FROM THE THEORETICAL IDEAS OF ALEXANDER KRUPKOWSKI TO THE ACHIEVEMENTS OF POLISH METALLURGICAL RESEARCHES AND THE EUROPEAN INTEGRATION

This paper is based on the lecture presented by Prof. Zbigniew Moser on November 27, 2007, at the Polish Scientific Institute in Montreal, associated with the Polish Academy of Arts and Sciences in Kraków, Poland.

The history of the Institute of Metallurgy and Materials Science, Polish Academy of Science, (IMIM-PAS) in Kraków starts from 1953, when on initiative of Professor Alexander Krupkowski, the Metal Research Laboratory was established, later transformed into the Institute for Metal Research, and currently known as A. Krupkowski Institute of Metallurgy and Materials Science.

The patron of IMIM-PAS, Professor Krupkowski (1894-1978) was one of the first members of Polish Academy of Sciences. In 1952, he became the member of the Academy, in the period 1959-1965 he was a chairman of Kraków Branch of the Academy, whereas in the years 1962-1965 was the vice president of the Polish Academy of Sciences.

Although he was a professor of metallurgy, his scientific achievements — often discoveries in world scale — belong to the modern field of material science. The thermodynamic theory of metallurgical processes, the theory and technology of the oxidation of metals and oxides reduction, the refining of technical metals, phase transformations in metal alloys, and the production technology of new high performance alloys — are the examples of Prof. Krupkowski's contributions to the development of modern science.

In 1950 [1], Krupkowski offered his own solution of Gibbs-Duhem equation linking together the activity coefficients of the components forming the solution. At that time, besides the graphic method of Darken [2], this was the only known way of interpreting thermodynamic properties of the multi-component solution. Afterwards, systematic experimental investigations of many binary, ternary and higher order multi-component solutions of metals were initiated, in view of the verification of his theory assumptions.

The Krupkowski's formalism is particularly applicable to the systems with positive deviations from ideality. Besides the others, they can be observed in quinary Zn-Sn-Cd-Pb-Bi alloys, as well as in its lower order subsystems: quaternary, ternary and binary. Mentioned quinary system, together with 5 quaternary, 10 ternary and 10 binary subsystems, have been studied by means of high temperature electrochemical methods (emf).

The idea of these methods is quite similar to work of the simple battery, with only difference that one electrode is a pure metal (ex. zinc) and the other is an alloy (ex. zinc-cadmium). The system works in the high temperature ($390 \div 900^{\circ}\text{C}$) what makes that both electrodes and an electrolyte is in the liquid state.

This type of emf experiments is time consuming what made that experimental testing of the Krupkowski's binary formalism took nearly 10 years for quinary and all constituent subsystems. In these studies, thermodynamic activity data were obtained from high

temperature galvanic cells for each binary system, and then were used to compose analytical Krupkowski's relations to make the comparison with direct experimental data of higher order alloys. It effected that the proposed formalism was used not only in Poland but was adopted also abroad in leading scientific centers, and the further work showed that it could be extended to the thermodynamic analysis of molten salts [3].

On Fig. 1 there are listed main centers cooperating with the team headed by Prof. Z. Moser, resulting in joint publications and enabling to start with the new directions of studies undertaken in IMIM PAS.

Emf studies were initiated by Prof. Z. Moser (the pupil of Prof. A. Krupkowski) jointly with Prof. W. Ptak. In the proceeding years were continued in one of the departments of IMIM-PAS, the Laboratory of the Theory of Metallurgical Processes headed by Prof. Zbigniew Moser, as well as all his staff (actual professors K. Fitzner, L. Zabdyr, M. Kucharski, J. Wypartowicz, associate professors K. Rzyman, W. Gąsior, Dr. W. Zakulski and skillful technician Z. Panek). In 1966 to 1972 an international cooperation has started with many European, American, Canadian and Japanese scientific institutions working in metallurgy and phase diagram calculations. Results of this cooperation was systematically, year by year, presented at the main world-wide congresses and conferences, like: Calphad (Calculation of phase diagram from thermodynamic data) and TOFA (Thermodynamics of alloys) and is continued until today. A broadened utilization of the Krupkowski formalism has resulted from its presentation at a 1972 symposium on "Thermodynamics of Alloys" organized in Münster, Germany. Participants in the symposium were a worldwide mix. A majority of those participants have developed into what might be considered an interactive "thermodynamic family". Some were oriented primarily towards calculations of phase equilibria with thermodynamic data, others tend more towards experimental measurement. During the years, more and more complicated constructions of the electrochemical cells was designed, next supplemented by calorimetry, a new experimental technique which enables to measure a heat effects related with mixing one liquid metal with another one. As a result, it was possible to describe full thermodynamic characteristics of the investigated alloys.

The results of many series of that kind of experiments performed for various metallic systems were systematically published in West-European, American and Canadian journals, like for example: *Metallurgical and Materials Transactions* [4], *Canadian Metallurgical Quarterly* [5], *Journal of Electrochemical Society* [6], *Calphad* [7], *Journal of Phase Equilibria* [8], *Zeitschrift fur Metallkunde* [9].

The geometrical representation of the phase relations observed between 0 and 100% of two (or more) metallic components is so-called phase diagram. On the end of 70's IMIM-PAS together with Warsaw University was involved in ASM-NBS American program directed by Prof. T. Massalski. In the frames of this program the verification of the phase diagrams of many binary alloys, basing on thermodynamic properties, were performed. The alloys of zinc-base and cadmium-base systems were calculated in Krakow, whereas in Warszawa, mercury-base alloys were evaluated [10-11].

- ① Albany Research Center, Bureau of Mines, US Department of the Interior, Albany, Oregon, USA
- ② Iowa State University, Ames, USA
- ③ Brookhaven National Laboratory, Brookhaven, USA
- ④ École Polytechnic de Montreal, Montreal, Canada
- ⑤ Osaka University, Osaka, Japan
- ⑥ Tohoku University, Sendai, Japan
- ⑦ Man Labs, Inc., Cambridge, Massachusetts, USA
- ⑧ American Society for Metals, Materials Park, Ohio, USA
- ⑨ National Institute of Standards and Technology (NIST), USA

- ⑩ Technical University, Trondheim, Norway
- ⑪ University of Manchester, Great Britain
- ⑫ St. Petersburg State Polytechnic University (former Leningrad Polytechnic Institute), Russia
- ⑬ Institute of Physical Chemistry "I.G. Murgulescu" of the Romanian Academy, Bucharest, Romania
- ⑭ University of Vienna, Austria
- ⑮ Max-Planck-Institut für Metallforschung, Stuttgart, Germany
- ⑯ Université Nancy, France
- ⑰ Centre de Thermodynamique et de Microcalorimétrie du CNRS, Marseille, France
- ⑱ University of Saarland, Saarbrücken, Germany

From the initiative of Prof. T. Massalski, to honor the merits of Polish achievements in the field of thermodynamic investigations and phase diagram calculations, the Polish Phase Diagram Committee (PPDC) was created and included as a member of world-wide organization - APDIC (Alloy Phase Diagram International Commission). In 1999, new first- and next Polish neighbor countries were co-opted to PPDC and our Committee was transformed into Associated Phase Diagram and Thermodynamics Committee (Poland, Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Romania, Serbia & Montenegro, and Slovenia). Each year the workshop is organized in different country from the above list, during which the activities of the member of the Committee in the field of thermodynamic studies and phase diagram calculations are presented. These activities are also shown during the annual APDIC meeting.

To honor his merits for Polish science, Prof. T.B. Massalski was elected as a foreign member of the Polish Academy of Sciences and the Polish Academy of Arts and Sciences, and in 2006, he was decorated by Czochralski's medal. Also in 2006 two

prominent emeritus professors Dr. J. F. Smith from Iowa State University and Dr. B. Predel, the former director of the Max Planck Institute in Stuttgart were elected as Foreign Members of the Polish Academy of Arts and Sciences. This was in recognition of the scientific achievements of both professors and for their contribution to the development of cooperation with IMIM PAS at Krakow.

The journal *Archives of Metallurgy and Materials* has its head office in IMIM-PAS. The journal is covered in a few products of Institute of Scientific Information and indexed or abstracted by Cambridge Scientific Abstracts. This journal is managed by Prof. Z. Moser as an Editor and the names of the known scientists from Poland, Germany, USA and Japan are on the list of its Associated Editors. Polish scientists are also members of the Editorial Staff of the foreign journals: *Materials Transactions* (Japan), *Journal of Phase Equilibria and Diffusion* (USA), *Journal of Mining and Metallurgy* (Serbia).

CALPHAD meeting is the main international congress on which the more current achievements in the field of metallurgy, phase diagram calculations and computational thermochemistry are presented. In years 1980 – 2007, the participants from IMIM-PAS took part in this conference each year. In 2004, the CALPHAD meeting was organized in Kraków, for the first time in that part of the Europe. The Calphad XXXIII conference was organized by Institute of Metallurgy and Materials Science, Kraków - Polish Academy of Sciences in co-operation with the Jagiellonian University, Kraków, AGH-University of Science and Technology, Kraków, and Committee of Metallurgy PAS. The 162 participants from 29 countries took part in the conference. Additionally, special computer sessions (*New Software Presentations*) were organized with 5 lectures enabling the presentation of the newest world-wide achievements in computer programs for critical assessment of thermodynamic experimental data, optimization of thermodynamic parameters, phase diagram calculations, as well as the calculations of technological processes.

The great political changes were initiated in Poland in 1980 when the "Solidarność" trade union was created. Starting from 1989, the next political and economic changes arose in our country; in the result, from March 12, 1999, Poland was a member of NATO, whereas from May 1, 2004, a member of European Union. It should be mentioned that due to the fruitful and long years lasting cooperation in experimental thermodynamics of Li containing materials, IMIM PAS jointly with Max Planck Institute in Stuttgart received a NATO grant for 1993-1996, even before Poland has been accepted as a NATO partner.

One of the priority researches at the IMIM-PAS is *Environment friendly materials and technologies - New materials and technologies for lead-free soldering*, realized in practice by: the advanced research on a new lead-free solder materials based on silver and tin, [12-13], as well as by the development of a new joining technology called diffusion soldering. These investigations are integrated into the European program COST 531- Lead-free solder materials, ELFNET - European Lead-Free Soldering Network and international network Associated Phase Diagram and Thermodynamics Committee (APDTC).

Ecological and health reasons have driven the European Commission to issue the 2002/95/EC Directive, identified in the literature as the RoHS, which requires the removal of Pb from all possible products and technological processes. The RoHS Directive is in force also in Poland, which means that effective from July 1, 2006, the producers are not allowed to use lead either for the production of solders, or for the producing and repairing of spare parts in the electric and electronic equipment. Lead-free soldering is an entirely

new process for the industry, which requires the use of new solder alloys and fluxes, a range of new technological parameters, as well as new equipment for the soldering processes in higher temperatures than those of PbSn solders.

In view of the approaching date of the implementation of the RoHS Directive, within the frames of the 6 Framework Program, the European Union has approved the ELFNET project – The European Lead-Free Soldering Network (2004 – 2007).

ELFNET included 36 partners from 19 European countries, forming national networks, and aimed at the integration and dissemination of knowledge concerning lead-free materials. It is to facilitate the European electronic producers' conforming to the RoHS Directive and coming up to the competition of Japanese and American companies. From our part of Europe, only Poland, the Czech Republic and Slovakia were the members of the network. The coordinator of the ELFNET project in Poland was the Institute of Metallurgy and Material Science of the Polish Academy of Sciences in Kraków (IMIM-PAS). The activities of IMIM-PAS in Kraków had a form of:

MEETINGS	The Elfnet-Poland National Network organized workshops and seminars. A wide spectrum of RoHS and WEEE problems of a legal, economic and technical type was presented by the lecturers from scientific, research or government institutions and also discussed by the representatives of industry and small production companies. Many one-on-one pieces of advice on RoHS and lead free soldering were given to those Polish companies which had questions on lead-free soldering. The RoHS subject area was also presented in domestic and international conferences.
ARTICLES	The lectures presented during mentioned above meetings were edited in a printed form as the conference materials. Short information notes were prepared, as well as the comprehensive popular publications in branch magazines and special issues of magazines devoted on lead-free subject matter
COOPERATION	We worked in close cooperation with industry institutions, Polish Ministries and the other projects related with lead free soldering materials
The SURDAT database	The SURDAT Electronic Database of Pb-free soldering materials was prepared in electronic and printed form and finally, free of charge, is placed on web site http://www.imim.pl . SURDAT includes mainly own but also from literature, experimental results of the surface tension, density and molar volume for pure metals, binary and multi-component alloys and has been used to update the National Institute of Standards and Technology from USA the lead-free solder database.

General conclusion coming as a result of ELFNET but also COST-531 and Green Rose European projects was that a significant progress in the implementation of lead-free products and production has been observed. However, there is still necessity for the improvement in this area.

The example related with a new soldering materials, as well as described above many years history of IMIM-PAS are a direct proof that Polish metallurgy and material science have a good enough experimental and intellectual basis to be an equally important partner for many types of an international projects particularly within European Community.

References:

- [1] A. Krupkowski   *Physico-chemical Basis of Steel Production*, Bull. Acad. Pol. Sci. Lett., 1, 1950, 15
- [2] Z. Moser   *Thermodynamic Behaviour in Binary Metallic Solutions*, Metall. Trans. B, 6B, 1975, 653-659.
- [3] Z. Moser, K. Rzyman   *Thermodynamic Studies on Liquid AgCl-KCl-LiCl Solutions*, Electrochim. Acta, 25, 1980, 183-187.
- [4] Z. Moser, W. Gašior, F. Sommer, G. Schwitzgebel, B. Predel - *Calorimetric and EMF Studies on Liquid Li-Sn Alloys*, Met. Trans. B, 17B, 1986, 791-795.
- [5] Z. Moser, L. Zabdyr, C. W. Bale, A. D. Pelton *EMF Measurements in Liquid Cd-Bi-Pb-Sn Alloys*, Can. Met. Q., 15, 1976, 283-288.
- [6] Z. Moser, M. Kucharski, K. Rzyman - *Activities and Surface Tension of Liquid AgCl-KCl Solutions*, J. Electrochem. Soc., 125, 1978, 692-697.
- [7] K. Rzyman, Z. Moser, P. Miodownik, L. Kaufman, R. E. Watson, M. Weinert - *Enthalpies of Formation of AlFe: Experiment versus Theory*. Calphad, 2000, 24 (3), p. 309-318.
- [8] Z. Moser, L. A. Heldt - *The Cd-Cr (Cadmium-Chromium) System*, J. Phase Equilibria, 13, 1992, 169-171.
- [9] Z. Moser, R. Agarwal, F. Sommer, B. Predel - *Calorimetric Studies of Liquid Al-Li-Mg Alloys*, Z. Metallk, 82, 1991, 317-321.
- [10] W. Zakulski, Z. Moser, K. Rzyman, H. L. Lukas, S. G. Fries, M. Sukiennik, R. Kaczmarczyk, R. Castanet - *Thermodynamic Studies and Phase Diagrams of the Cd-Ga-In System*, J. Phase Equilibria, 14, 1993, 184-196.
- [11] J. Dutkiewicz, L. Zabdyr, W. Zakulski, Z. Moser, J. Salawa, P. J. Horrocks, F. H. Hayes, M. H. Rand - *Cd-In (Cadmium-Indium) System*, [In:] *Phase Diagrams of Indium and Their Engineering Applications*, Ed. Ch. E. T. White, H. Okamoto ASM International, Materials Park, OH, USA, 1992, 61-68.
- [12] Z. Moser, W. Gašior, J. Pstruś, I. Ohnuma, K. Ishida - *Influence of Sb additions on surface tension and density of Sn-Sb, Sn-Ag-Sb and Sn-Ag-Cu-Sb alloys. Experiment vs. Modeling*, International Journal of Materials Research, Zeitschrift fuer Metallkunde, 97, 2006, p. 365-370. Dedicated to Professor Dr. Ferdinand Sommer on the occasion of his 65th birthday.
- [13] I. Ohnuma, K. Ishida, Z. Moser, W. Gašior, K. Bukat, J. Pstruś, R. Kisiel and J. Sitek - *Pb-Free Solders: Part II. Application of ADAMIS Database in Modeling of Sn-Ag-Cu Alloys with Bi Additions*, Journal of Phase Equilibria and Diffusion, 27, 2006, p.245-254

Prof. Dr. Zbigniew Moser – Chairman of the Board of Science in the Institute of Metallurgy and Materials Science, Polish Academy of Science.

Dr. Wojciech Zakulski – Associate Professor in the Institute of Metallurgy and Materials Science, Polish Academy of Science.

Jerzy Stachura

RAK ŻOŁĄDKA

Referat wygłoszony podczas wizyty w Montrealu na podstawie kilkuletnich badań nad rakiem żołądka i publikacji Katedry Patomorfologii Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Medicum zacytowanych na końcu referatu.

Rak żołądka jest nadal jednym z najczęstszych nowotworów złośliwych w naszym kraju. W rankingach zachorowalności na choroby nowotworowe rak żołądka wśród mężczyzn zajmuje trzecie miejsce, a wśród kobiet – siódme, zaś na listach umieralności – odpowiednio: drugie i czwarte miejsce pośród najczęstszych zgonów z przyczyn nowotworowych.

Podobnie jak inne typy nowotworów złośliwych, rak żołądka jest postrzegany jako konsekwencja wielostopniowego procesu molekularnego, na skutek którego prawidłowa komórka przechodzi w komórkę nowotworową. Zaobserwowano dużą ilość zaburzeń genomowych w powstawaniu raka żołądka. Do opisanych do tej pory należą: powstawanie oraz zaburzenia regulatorów cyklu komórkowego, czynników wzrostu, stabilności genomu, genów hamujących wzrost guza, genów kodujących cząsteczki adhezyjne, tworzenie onkogenów. Przyjmuje się, że zaburzenia te są różne w zależności od typu histologicznego nowotworu.

Jednym z niedawno odkrytych zjawisk w procesach karcynogenezy jest zaburzenie stabilności genomu opisane pierwotnie w rakach jelita grubego, a obecne również w rakach żołądka, trzustki, płuc, endometrium i innych: tzw. niestabilność mikrosatelit (*microsatellite instability*, MSI). Fenomen ów jest skutkiem nieprawidłowości występujących w działaniu mechanizmów sprawdzających dokładność parowania zasad w czasie replikacji DNA, kiedy to może dojść do niekontrolowanego wydłużenia się lub skrócenia łańcucha nukleotydowego, szczególnie w rejonach składających się z dużej ilości monotonnych, powtarzających się, krótkich (1-7 nukleotydów) motywów DNA zwanych mikrosatelitami. Niestabilność mikrosatelit oznacza zatem, że sekwencje mikrosatelitarne występujące w DNA nowotworowym różnią się długością w porównaniu z sekwencjami mikrosatelitarnymi obecnymi w DNA otrzymanym ze zdrowych komórek badanego człowieka.

Jednym z najbardziej istotnych w rozwoju raka żołądka genów supresorowych jest gen kodujący cząsteczkę adhezyjną E-kadherynę. Jest ona specyficznym, zależnym od kationów wapnia białkiem, które wraz z kateninami odgrywa kluczową rolę w adhezji komórkowej w obrębie epitelium. Kodujący E-kadherynę gen *CDH1* znajduje się na 16 chromosomie i jest kodowany przez 16 eksonów, obejmujących ok. 100 kb genomowego DNA. Postuluje się, że zmiany ekspresji lub funkcji *E-kadheryny* mogą być związane z częściową lub całkowitą redukcją przylegania potomnych komórek do nowotworowej komórki „macierzystej”, co wiąże się z ich zwiększoną zdolnością do lokalnej inwazji. Mutacje *CDH1* są najczęstszymi mutacjami somatycznymi w rozlanych rakach żołądka, co lokuje je pod względem częstości występowania przed stosunkowo nielicznymi mutacjami β -*kateniny* i *APC*. Przyjmuje się, że do 56% przypadków sporadycznych, rozlanych raków żołądka wykazuje mutacje *CDH1*. Mutacje rodzinne tego genu występują częściej w niskozróżnicowanych rakach żołądka.

Wśród kilku mechanizmów molekularnych powodujących nieprawidłowości działania E-kadheryny, należy wymienić najczęstszy sposób inaktywacji genu *CDH1* w rakach żołądka - poprzez metylację jego promotora. Szacuje się, że odsetek metylacji może

wahać się, pomiędzy 40-80% przypadków. Hipermetylacja promotora *CDH1* jest postrzegana jako kluczowy etap w procesie karcynogenezy w nisko zróżnicowanych, rozlanych rakach żołądka. Uważa się, że metylacja promotora genu *E-kadheryny* może być „drugim uderzeniem”, które wyłącza drugi allel zgodnie z hipotezą Knudson’a. Hipermetylacja regionów CpG w obrębie fragmentów genów, gdzie w warunkach fizjologicznych metylacja nie zachodzi, wiąże się utratą transkrypcji. Również wirus EBV jest wiązany z występowaniem między innymi raka żołądka. Mechanizm inwazji oraz wpływu na karcynogenezę komórek żołądka przez ten wirus nie został jeszcze dokładnie poznany. Zwrócono jednak uwagę na współistnienie metylacji promotorów wielu genów oraz obecności wirusa EBV w tkance. Zjawisko metylacji dotyczące wyłącznie jednego allelu, w sytuacji gdy homolog danego genu nie wykazuje metylacji jest nazywane *hemimetylacją*.

CEL PRACY:

Celem pracy było podjęcie próby wyjaśnienia znaczenia zaburzeń genetycznych w sporadycznych rakach żołądka w oparciu o badania własne oraz specjalistyczną literaturę przedmiotu. Analizowano zaburzenia takie jak niestabilność mikrosatelit czy upośledzenie pracy kompleksów adhezyjnych, będące konsekwencją zaburzeń ekspresji bądź wystąpienia mutacji genu kodującego E-kadherynę. Poszukiwano zależności pomiędzy występowaniem tych zaburzeń a danymi pato-klinicznymi, zwłaszcza cechami morfologicznymi raka, zarówno makro- jak i mikroskopowymi oraz czasem przeżycia chorych po zabiegu operacyjnym. Była to kontynuacja poprzednich badań nad rakiem żołądka w prowadzonych od kilku lat w naszym Zakładzie. Wierzymy, iż otrzymane dodatkowe dane, w kontekście poprzednich wyników uzyskanych przez nasz zespół badawczy posłużą do szerszego poznania mechanizmów karcynogenezy w raku żołądka.

METODYKA:

Badaniem objęto zaawansowane raki żołądka (w tym 18 gastrobiopsji) pochodzące od 102 niewyselekcjonowanych pacjentów: 29 kobiet i 73 mężczyzn, w większości pochodzących spośród chorych I Kliniki Ogólnej i Gastroenterologicznej *Collegium Medicum* UJ. Do badań nad E-kadheryną wykorzystano wyłącznie materiał nieutralowany (84 przypadki). Niezależnie od wieku i płci pacjentów nie uzyskano danych pozwalających sądzić, że rak żołądka występuje u nich rodzinnie.

Wykorzystując tkanki pochodzące z raków oraz tkanki niezmienione, utrwalono materiał w kostkach parafinowych i wykonano rutynowe barwienia hematoksyliną i eozyną oraz alcjanem toluidyny i PAS, a następnie sklasyfikowano nowotwory wedle podziału Laurena, WHO oraz Goseki i stopniowano zaawansowanie kliniczno-patologiczne według wytycznych TNM oraz określono stopień zróżnicowania badanych raków. W 40 przypadkach raków żołądka wykonano reakcję hybrydyzacji *in situ* w celu wykazania EBERs (RNA) wirusa EBV.

W przypadku analizy niestabilności mikrosatelitarnego DNA, po ekstrakcji DNA z tkanki nowotworowej i nienowotworowej wykonano reakcje PCR (*polymerase chain reaction*) w celu amplifikacji badanych fragmentów DNA, wykorzystując panel pięciu primerów: *APC*, *p-53*, *BAX*, *BATR-II*, *BAT-26*. Produkty reakcji PCR poddano separacji na żelu. W przypadku stwierdzenia obecności zjawiska MSI w przynajmniej jednym z badanych *loci*, produkty PCR były powtórnie testowane na obecność niestabilności mikrosatelit przy użyciu sekwenatora kapilarnego wykorzystując panel dziewięciu primerów: *APC*, *p-53dimer*, *p-53pentamer*, *DCC*, *NM-23*, *MLH-1*, *MSH-2*, *HPC-1*, *MET*.

W wyniku badań sklasyfikowano raki żołądka jako stabilne mikrosatelitarnie (MSS), oraz wykazujące niski (MSI-L; MSI w < 30% *loci*) i wysoki (MSI-H aka RER+; MSI w ≥ 30% *loci*) odsetek niestabilności mikrosatelit.

Do badań molekularnych nad E-kadheryną wykorzystano zamrożony materiał chirurgiczny od 84 pacjentów (sześćdziesięciu dwóch mężczyzn oraz dwudziestu dwóch kobiet w przedziale wiekowym 30-81 lat) nadsyłany do Katedry Patomorfologii CMUJ w latach 1996-2000. Z każdego żołądka wyodrębniono próbki tkanki nowotworowej oraz niezmienionej błony śluzowej. Kolejnym etapem była rutynowa ekstrakcja DNA, które następnie posłużyło jako matryca w reakcji PCR. Produkty tej reakcji zostały uwidocznione za pomocą srebrzenia, przy użyciu techniki SSCP. Otrzymane na żelu MDE dodatkowe prążki były następnie reamplifikowane i poddane sekwencjonowaniu. Analiza hipermetylacji regionu promotorowego *CDH1* została przeprowadzona za pomocą techniki MSP (Methylation-Specific PCR).

WYNIKI:

1. Analiza niestabilności mikrosatelitarnego DNA:

W przebadanych 102 przypadkach sporadycznych, zaawansowanych raków żołądka, w 35 przypadkach stwierdzono występowanie niestabilności mikrosatelit. Pośród nich w 13 przypadkach wykazano MSI-L (12,74%), a w 22 MSI-H (21,57%); pozostałe 67 nowotworów określono jako MSS (65,69%). Pacjenci z rakami MSI-H byli nieznacznie starsi niż chorzy z rakami MSI-L oraz MSS, a także cechowali się najdłuższym okresem przeżycia po zabiegu chirurgicznym. Najkrótszy okres przeżycia po zabiegu operacyjnym cechował pacjentów z rakami o typie MSI-L. Wśród pacjentów z rakiem MSI-H odnotowano również najniższą odsetkowo śmiertelność (68,75%), w porównaniu z chorymi na raka o typie MSI-L (83,33%) oraz MSS (74,58%). Raki MSI-H znacząco częściej lokalizowały się w odźwiernikowej części żołądka. Z 40 raków w tej okolicy aż 14 (35%) wykazywało fenotyp MSI-H. Raki MSI-L wykazywały nieznaczną predylekcję do trzonu żołądka. Raki o typie MSS równie często rozwijały się w odźwiernikowej jak i wpustowej części żołądka, a nieco rzadziej w trzonie. Wśród przebadanych raków żołądka największy średni wymiar guza odnotowano w przypadkach MSI-L. Raki o fenotypie MSI-L cechowały się również najwyższym odsetkiem przerzutów do węzłów chłonnych okołożołądkowych. W przypadkach raków o fenotypie MSI-H nie stwierdzono naciekania nerwów ściany żołądka. Wszystkie raki wykazywały obecność przerzutów w obrębie cienkościennej naczyń krwionośnych w swoim bezpośrednim sąsiedztwie.

Postępując się klasyfikacją wg Laurena, wykazano, że niezależnie od fenotypu najczęstszym wariantem histologicznym okazywał się rak o typie mieszanym. *Grading* wg Goseki nie ujawnił statystycznie istotnych różnic pomiędzy poszczególnymi rodzajami badanych nowotworów. W badaniach otaczającej nowotwory błonie śluzowej wykryto istotną statystycznie zależność pomiędzy fenotypem raka żołądka a obecnością zapalenia zanikowego. Wykonane odczyny immunohistochemiczne wykazały istnienie statystycznie istotnych różnic pomiędzy fenotypami badanych raków w zakresie ekspresji genu *MLH1*, a bliskie istotności statystycznej – ekspresji genu *MSH2*. Nie udało się wykazać związków pomiędzy niestabilnością mikrosatelit a ekspresją genu *p53* oraz obecnością w komórkach nowotworowych EBERS wirusa EBV (5 przypadków).

Ujawniono tendencję do występowania zależności pomiędzy stopniem zaawansowania klinicznego TNM a typem niestabilności – raki MSI-L wykazywały wyższy stopień zaawansowania w porówniu z rakami MSI-H. Wykazano istnienie zależności pomiędzy fenotypem RER- / RER+ a parametrem pT. Raki RER+ wykazywały

tendencję do przyjmowania niższych niż raki RER- (a zatem MSS i MSI-L) wartości parametru pT. Znamienne statystycznie różnice uwidoczniły się w przypadku cechy N zaawansowania klinicznego – raki MSI-L okazały się znacząco gorzej rokować. Dla cechy M ponownie pojawia się tendencja do występowania znamiennej statystycznie różnicy pomiędzy rakami MSI-L i MSI-H, która jest nieco słabsza niż w przypadku cechy N.

Stwierdzono występowanie statystycznie istotnych lub bliskich istotności zależności pomiędzy fenotypem MSI a: lokalizacją raka żołądka, największym wymiarem i głębokością naciekania guza, odsetkiem przerzutów do okolicznych węzłów chłonnych, obecnością zapalenia zanikowego błony śluzowej żołądka, ekspresją białka MLH1 i MSH2, odczynem desmoplastycznym w otoczeniu nowotworu.

Uzyskano dane świadczące o tym, że raki o fenotypie MSS i MSI-H stanowią zbliżone biologicznie rodzaje raków różniących się od nowotworów o fenotypie MSI-L. Te ostatnie, mimo niewielkiej liczebności w badanym materiale, utrudniające uchwycenie istotnych statystycznie zależności, prawdopodobnie stanowią oddzielną rokowniczo i predykcynie, a być może również genetycznie, grupę raków żołądka, cechującą się wyjątkowo niekorzystną konstelacją parametrów prognostycznych (w chwili zabiegu operacyjnego: największa średnica guza, najwyższy odsetek węzłów chłonnych z przerzutami i przerzutów odległych) i szczególnie krótkim średnim okresem przeżycia po zabiegu operacyjnym.

2. Analiza mutacji i polimorfizmów oraz hipermetylacji promotora genu *CDH1* w sporadycznych rakach żołądka:

Analizując częstość mutacji i polimorfizmów w genie *CDH1* w sporadycznych rakach żołądka z naszej kolekcji oszacowano, że 77% przypadków analizowanych w tym projekcie raków żołądka wykazywało zmiany zakwalifikowane jako polimorfizmy. Polimorfizmy genu *CDH1* występowały z częstością zgodną z poprzednimi doniesieniami. Najpowszechniejszy polimorfizm dotyczył eksonu 13. Wykazano obecność nowego, nie opisywanego dotychczas polimorfizmu w eksonie 14 *E-kadheryny* (R732R), który może mieć charakter lokalny. Obserwacja ta zachęca nas do wykonania w przyszłości szerszych badań populacyjnych.

Odsetek przypadków wykazujących mutację w genie *E-kadheryny* wyniósł 15,5% (13/84) - w 24% raków posiadających w całości lub częściowo rozlany typ wzrostu). Wszystkie mutacje zostały szczegółowo przeanalizowane. Wykryte mutacje to głównie mutacje zmiany sensu oraz mutacje zaburzające prawidłowy *splicing*. Wśród mutacji *CDH1* wykryto 3 mutacje germinalne – raki te miały wiele cech wspólnych, podobnie było w przypadku dwóch mutacji w amplikonie 6 *CDH1*. Wykazano tendencję do lokalizacji mutacji w zależności od typu histologicznego raka żołądka: mutacje sporadyczne w rakach rozlanych kumulowały się w obrębie przedziału ekson 4 – intron 6, natomiast w rakach mieszanych pojawiały się one w obszarze ekson 7 - ekson 14. Mutacje *CDH1* w sporadycznych rakach żołądka w naszym zbiorze sporadycznych raków żołądka, dotyczą 24% raków wykazujących w całości lub częściowo rozlany typ wzrostu. Być może, wykazana preferencja lokalizacji mutacji w zależności od typu histologicznego raka stanie się w przyszłości pomocna przy wykonywaniu przesiewowych badań *E-kadheryny* metodą SSCP.

Hipermetylacja promotora *CDH1* została wykazana w 54,8% (46/84) wszystkich analizowanych przypadków. W żadnej z analizowanych tkanek nie stwierdzono hipermetylacji promotora w obrębie obydwóch alleli. Wykazano istotną statystycznie

zależność hipermetylacji promotora *CDH1* od typu histologicznego raka żołądka w klasyfikacji wg Goseki. Największy odsetek metylacji promotora *E-kadheryny* wykazywały raki Goseki III (83%), najniższy odsetek odnotowano w grupie IV (36%). Raki, gdzie metylacja promotora *E-kadheryny* występuje najczęściej to raki grupy III, które nie wykazują ani obfitości śluzu w komórkach nowotworowych, ani obecności dobrze zróżnicowanych cewek, natomiast metylacja promotora *CDH1* występuje najrzadziej w rakach, gdzie obecne są komórki sygnetowate.

Nie wykazano zależności metylacji promotora *CDH1* od wieku, lokalizacji guza, stopnia inwazji do okolicznych węzłów chłonnych, czy głębokości nacieku.

Zaobserwowano interesujący, wyraźny *trend* zależności wielkości guza od metylacji promotora *CDH1*. *Tendencja* do osiągania przez guzy ze zmetylowanym promotorem większych rozmiarów (średnio 8,1cm), niż guzy nie wykazujące metylacji (średnio 7,2cm), zarysowuje się wyraźnie, jednak wymagać będzie w przyszłości dalszych badań (Wynik na granicy istotności statystycznej). Wykazano istotną statystycznie zależność hipermetylacji promotora *CDH1* od fenotypu MSI i LOH. Podobnie, zjawisko hipermetylacji promotora *E-kadheryny* jest bardzo ściśle powiązane z obecnością w tkance wirusa Epstein-Barr. Hipermetylację promotora *CDH1* wykazano w 100% przypadków charakteryzujących się fenotypem MSI-high, natomiast w rakach MSI-low oraz rakach MSS, odsetek ten wynosił odpowiednio: 71 i 41%. We wszystkich przypadkach guzów, gdzie wykazano obecność wirusa EBV, obserwowano zjawisko hipermetylacji promotora *CDH1*. W przypadku grupy raków EBV(-) metylację promotora *CDH1* wykazano w 58% przypadków. Uzyskane przez nas wyniki metylacji promotora *CDH1*, w odniesieniu do zjawiska niestabilności mikrosatelit pozwalają przypuszczać, iż geny mutatorowe, podobnie jak *E-kadheryna*, stają się często „ofiarami” niewybiórczej metylacji, a hipermetylacja promotorów może prowadzić komórkę żołądka na szlak karcynogenezy również poprzez zjawisko niestabilności mikrosatelit.

Wykonano symulację prawdopodobieństwa przeżycia Kaplana-Meier'a dla grup pacjentów wykazujących, oraz nie wykazujących hipermetylacji promotora *CDH1*. Analiza wykazała *tendencję* do dłuższego przeżycia w grupie pacjentów nie wykazujących hipermetylacji w stosunku do grupy ze zmetylowanym promotorem. Brak istotności statystycznej wynika z faktu, iż część chorych nadal żyje i podlega obserwacji. Na podstawie uzyskanych przez nas wyników można stwierdzić, że w sporadycznych rakach żołądka obecność zjawiska hipermetylacji promotora *CDH1* w tkance nowotworowej jest niekorzystnym zjawiskiem prognostycznym, wiążąc się z większymi rozmiarami guza i krótszym przeżyciem u tych pacjentów.

Publikacje:

1. Czopek JP. *Niestabilność mikrosatelitarnego DNA w sporadycznych rakach żołądka* (praca doktorska). Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, 2004.
2. Białas M. *Stan zróżnicowania i typ naciekania żołądka w powiązaniu z mutacjami genu *E-kadheryny* w sporadycznych rakach żołądka* (praca doktorska). Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, 2004.
3. Zazula M. *Analiza mutacji i polimorfizmów w genie *E-kadheryny* w sporadycznych rakach żołądka* (praca doktorska). Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, 2005.
4. J. Czopek, M. Białas, Z. Rudzki, M. Zazula, M. Zembala, T. Popiela, J. Kulig, P. Kołodziejczyk, J. Stachura: *The relationship between gastric cancer cells circulating in the blood and microsatellite instability positive gastric carcinomas*. *Aliment Pharmacol Ther*; 16(2):128-136, 2002.

5. J. Czopek, M. Stojak, A. Sińczak, T. Popiela, J. Kulig, Z. Rudzki, J. Stachura: *EBV positive gastric carcinomas in Poland*. Pol J. Pathol 54(2):121-126, 2003.
6. S. J. Konturek, W. Bielański, A. Gruchała, J. Stachura, M. Cześnikiewicz, A. Bobrzyński, P. C. Konturek, E. G. Hahn: *Severe atrophic gastritis with extreme hypergastrinemia and gene expression of ornithine decarboxylase (ODC) and cyclooxygenase-2 (COX-2) expression; comparison with gastric cancer*. Journal of Clinical Gastroenterology 38, 87-89, 2004.
7. K. Rembiasz, P. C Konturek, D. Karcz, S. J. Konturek, W. Ochmański, W. Bielański A. Budzyński, J. Stachura: *Biomarkers in various types of atrophic gastritis and their diagnostic usefulness* Dig Dis Sci 50, 474-482, 2005.
8. J. Lasota, A. Woźniak, J. Kopczyński, A. Dansonka-Mieszkowska, B. Wasąg, J. Limon, M. Miettinen, T. Mitsuhashi, M. Sarlomo-Rikala, J. R. Lee, Schneider, R. Stock, J. Stachura: *Loss of heterozygosity on chromosome 22q in gastrointestinal stromal tumors (GISTs): a study on 50 cases* Lab Investig 85, 237-247, 2005.
9. K. Rembias, A. Budzynski, D. Karcz, P. C. Konturek, S. J. Konturek, J. Stachura: *Multifocal atrophic gastritis: pathogenesis and therapeutic implications* E J Gastrol Hepatol 17, 857-863, 2005.
10. K. Urbańczyk, J. Limon, E. Korobowicz, M. Chosia, J. Sygut D. Karcz, K. Iwanik, C. Osuch, J. Lasota, J. Stachura: *Gastrointestinal stromal tumors, A multicenter experience* Pol J Pathol 56, 51-81, 2005.
11. J. Lasota, J. Stachura, M. Miettinen: *GISTs with PDGFRA exon 14 mutations represent subset of clinically favorable gastric tumors with epithelioid morphology*. Lab Investig, 86, 94-100. (also Modern Pathology, 206, 19, 50 Suppl 1) , 2005.
12. M. Zazula, A. M. Ferreira, J. P. Czopek, P. Kołodziejczyk, A. Sinczak-Kuta, A. Klimkowska, P. Wójcik, K. Okoń, M. Białas, J. Kulig, J. Stachura: *CDH1 gene promoter hypermethylation in gastric cancer: relationship to Goseki grading, microsatellite instability status and EBV invasion* Diagn Mol Pathol 2006, 15, 24-29.
13. J. Stachura, M. Zazula, M. Białas, P. Kołodziejczyk, J. P. Czopek, J. Kulig, T. Popiela. *Pathology and some molecular prognostic and predictive markers in gastric carcinomas* Polish Journal of Surgery 2006, 4, 459-505.

Prof. dr Jerzy Stachura - profesor zwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego, Collegium Medicum. Członek czynny Polskiej Akademii Umiejętności, sekretarz Wydziału Lekarskiego PAU, członek-korespondent Polskiej Akademii Nauk.

Jerzy Stachura

EST VITA NOSTRA OMNIS DIVISA IN PARTES 3, 7, 10, AUT ...?

Hans Baldung Grien, *Siedem okresów w życiu kobiety*

Tradycyjnie w życiu człowieka wyróżniano dzieciństwo, wiek dorosły i starość.

Początek:

*Debiutant w procederze, dosyć jednak szczywany
nabieracz, aby nabrać w płuca na złość świata
cały ogrom powietrza dotąd ci wzbraniany
sam nabity w butelkę, w cztery mleczne ściany
porodówki, ofiara kantu do kwadratu,
debiutant w procederze mimo wszystko szczywany
nie dosyć, by od razu przejrzeć na wskroś plany
biorących cię, za kostki nóg, w garść, wszelkich dyktatur –
cały ogrom powietrza, dotąd ci wzbraniany
wciągnąłeś w machinacje płuc, tchawicy, krtani,*

*debiutant w procederze, nabieracz nie szczwany
ale zaledwie szczuty, gnany nieustannym
pierwszym klapsem pod dyktat wiecznych odtąd batut
i batów, w cały ogrom dotąd ci wzbraniany,
nagle zwężony w ostrze wdech, który zranił
tak, że go wykrztusiłeś z krzykiem, z jakimś „Ratuj!” –
debiutant w procederze tchu, za mało szczwany
na ten ogrom raniący, choć już nie wzbraniany.*

(Stanisław Barańczak – *Debiutant w procederze*)

Co na to Shakespeare?

*Świat cały jest sceną;
Wszyscy mężczyźni i wszystkie kobiety
Są aktorami jedynie i mają
Wejścia i wyjścia. Każdy z ludzi musi
Odegrać wiele ról w stosownym czasie,
Aby przedstawić siedem odmian wieku.
Najpierw niemowlę w ramionach piastunki,
Kwilące cicho, rzygające mlekiem,
Później to żaczek zawodzący z torbą
Na książki, z twarzą czystą jak poranek,
Pełznący z wolna jak ślimak do szkoły.
Później kochanek, jak miech wzdychający,
Z pieśnią żalosną o brwiach swojej damy,
A później żołnierz pełen klątw przedziwnych,
Jak lew brodaty o cześć swą zawistny,
Gwałtowny, skory do kłótni, pragnący
Wyrwać ulotną sławę choćby z paszczy
Armatniej. Później sędzia z krągłym brzuszkiem,
Uformowanym przez tłuste kapłony,
Z okiem surowym i przyciętą brodą,
Pełen zdań mądrych z niedawnych wyroków;
Tak gra swą rolę. Szósty wiek przybiera
Postać chudego pantalone w kapciach
I okularach na nosie; u boku
Wisi sakiewka, a w zaoszczędzonych
Z czasów młodości pończochach, zbyt wielkich
Tkwią wychudzone piszczele; głęboki
Włos męski przeszedł znów w dziecięcy szczebiot;
W głosie tym słyhać świst i dźwięk piszczalek.
Wreszcie ostatnia scena, która kończy
Tę pełną zdarzeń przedziwną kronikę,
To niemowlęctwo nowe i niepamięć,
Bez zębów, oczu, smaku, bez wszystkiego.”*

(William Shakespeare - *Jak wam się podoba*)

Instytut Patologii Armii Amerykańskiej w 2003 roku proponuje wyróżnienie 10 okresów życia:

- niemowlęstwo
- dzieciństwo
- wiek szkolny
- wiek młodociany (ante pilos sapis?)
- młody dorosły
- dorosły
- wiek średni
- wiek dojrzały
- wiek seniora
- starość (post pilos sapis?)

Gianni Beretta w *Zasadach onkogeriatрії* wyróżnia w wieku starszym następujące okresy:

55 – 64	pre-old
65 - 74	young old
75 - 84	mature old
85 - 94	senior old (old old)
95 - 104	centenarian (oldest old)
≥ 105	Mathusalem

Tak więc:

*W życia wędrówce na połowie czasu,
Straciwszy z oczu szlak niemyłej drogi,
W głębi ciemnego znalazłem się lasu.*

(Dante, *Boska Komedia*, wg E. Porębowicz)

Wiemy też, że:

A man is as old as his arteries

(Thomas Sydenheim)

*Old age is not a disease – it is
strength and survivorship, triumph
over all kinds of vicissitudes and
disappointments, trials and illnesses*

(Maggie Kuhn)

Jaka jest Twoja propozycja? Zanim podejmiesz decyzję przeczytaj:

*Na stu ludzi
wiedzących wszystko lepiej
pięćdziesięciu dwóch:
niepewnych każdego kroku
prawie cała reszta;
gotowych pomóc,
o ile nie potrwa to długo
aż czterdziestu dziewięciu;
dobrych zawsze,
bo nie potrafią inaczej
- czterech, no może pięciu;
skłonnych do podziwu bez zawiści
osiemnastu
żyjących w stałej twodze
przed kimś albo czymś
siedemdziesięciu siedmiu;
uzdolnionych do szczęścia
dwudziestu kilku najwyżej;
niegroźnych pojedynczo,
dziczejących w tłumie
ponad połowa na pewno;
okrutnych,
kiedy zmuszą ich okoliczności
tego lepiej nie wiedzieć
nawet w przybliżeniu;
mądrych po szkodzie
niewielu więcej
niż mądrych przed szkodą;
niczego nie biorących z życia oprócz rzeczy
czterdziestu,
choć chciałabym się mylić;
skulonych, obolałych
i bez latarki w ciemności
-osiemdziesięciu trzech
prędzej czy później;
godnych współczucia
dziewięćdziesięciu dziewięciu;
śmiertelnych
stu na stu.
Liczba, która jak dotąd nie uległa zmianie.*

(Wisława Szymborska - Przyczynek do statystyki)

Haec est humanarum rerum conditio

(Bruegel, Dwanaście flamandzkich przysłów)

Peregrinatores in scientia, sapientia et veritate - czy słyszycie “muzykę sfer”?

Życie ludzkie przypomina owo wielkie zgromadzenie, jakie odbywa się podczas uroczystych igrzysk ogólnogreckich. Jedni ubiegają się tam o sławę i zaszczytny wieniec, innych sprowadza chęć zarobku, a są i tacy – najbardziej szlachetni – którzy nie szukają ani poklasku, ani zysku, lecz przybywają, aby pilnie się przyglądać wszystkiemu, co się tam odbywa. Podobnie i my pojawiliśmy się w tym życiu, przychodząc z innego życia i świata – jak gdyby przybywając z jakiegoś miasta na jakiś uroczysty zjazd: jedni by służyć sławie, inni – pieniądзом, a rzadko zdarzają się tacy, co za nic mając to wszystko, gorliwie dociekają istoty rzeczy. Tych właśnie nazywam miłośnikami mądrości.

(Pitagoras - zdaniem Ciechanowicza)

(Leonardo, szkic autoportretu)

Medicina soror philosophiae

Vita, si uti scias, longa est.

(Seneca, *De brevitate vitae*)

Senibus labores corporis minuendi, exercitationes animi etiam augendae videntur

(Cicero, *De officiis*)

Eat not to dullness; drink not to elevation

(Benjamin Franklin *Amicus amico*)

Stanisław Latek

SYMPOZJUM SCHULZOWSKIE

W dniach czwartego i piątego maja 2007 r. odbyło się na Uniwersytecie McGill w Montrealu międzynarodowe sympozjum na temat życia i twórczości Brunona Schulza: *Bruno Schulz: new readings, news meanings / nouvelles lectures, nouvelles significations*.

Sympozjum zorganizowane zostało przez Polski Instytut Naukowy w Kanadzie przy współpracy Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Instytutu Adama Mickiewicza w Warszawie, jak również samego Uniwersytetu McGill. Mogło się ono odbyć dzięki pomocy finansowej Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Ambasady RP w Kanadzie, Konsulatu Generalnego RP w Montrealu oraz miejscowej *La Corporation Québec – Pologne pour les Arts*.

Prace przygotowawcze trwały prawie dwa lata i pozwoliły zgromadzić wybitnych znawców przedmiotu z Belgii, Francji, Kanady, Polski, Stanów Zjednoczonych i Ukrainy, którzy zaprezentowali w Montrealu dziesięć referatów. Pierwszego dnia były to referaty dotyczące literackiej, natomiast drugiego malarskiej i ilustracyjnej twórczości Schulza. Tzw. *keynote lecture*, czyli główny wykład zatytułowany *Schulz: universality and poetics of the episode* wygłosił prof. Jerzy Jarzębski z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Poza Uniwersytetem Jagiellońskim reprezentowane na Sympozjum były wszystkie cztery uniwersytety z Montrealu (McGill, Université de Montréal, Concordia i Université du Québec à Montréal), Uniwersytet Columbia z Nowego Jorku, paryska Sorbona (Paris IV), Uniwersytet Katolicki z Louvain, wreszcie Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Pedagogiczny z Drohobycza, rodzinnego miasta Schulza.

Według założeń organizatorów montrealskie sympozjum miało być czymś więcej niż tylko konferencją naukową. Zaprezentowano na nim dwa filmy: inspirowaną twórczością Schulza *Ulicę Krokodyli* braci Quay oraz dokumentalne *Amulety i definicje. Szkic do portretu Jerzego Ficowskiego* Pawła Woldana. Liliana Komorowska, aktorka znana z występów teatralnych i filmowych w Polsce i Kanadzie, czytała fragmenty prozy Schulza w tłumaczeniach na angielski i francuski.

Honorowym gościem Sympozjum była Pani Elżbieta Ficowska, wdowa po Jerzym Ficowskim, poecie, pisarzu, który był nie tylko wielkim miłośnikiem i znawcą twórczości Schulza, ale także jego powojennym odkrywcą. Jej wygłoszone ciepłym tonem osobiste wspomnienia stanowiły ciekawe uzupełnienie naukowych referatów.

Swoistą sensację wywołała obecność wśród liczącej ponad sto osób publiczności byłej uczennicy Schulza z drohobyckiego gimnazjum.

Sympozjum było największą imprezą poświęconą Schulzowi na kontynencie amerykańskim. Według zgodnej opinii uczestników, pozwoliło ono przybliżyć twórczość Brunona Schulza środowiskom intelektualnym w Kanadzie, a tym samym przyczyniło się do rozpropagowania niedostatecznie znanej w tym kraju polskiej kultury okresu międzywojennego. Ponadto, jak podkreślił to w swoim liście do Instytutu Ambasador RP

w Ottawie, dr Piotr Ogrodziński, sympozjum było ważnym przedsięwzięciem pomagającym w zwalczaniu wzajemnych stereotypów w stosunkach polsko-żydowskich.

Instytut, wspólnie z Polską Akademią Umiejętności wydał materiały z sympozjum w formie książkowej. Szatę graficzną książki opracował prof. Alfred Hałasa, który jest również autorem oficjalnego plakatu sympozjum.

Program sympozjum oraz materiały konferencyjne można znaleźć na stronie internetowej www.brunoschulz.mcgill.ca

Stanisław Latek

Bruno Schulz: New Readings, New Meanings - Introduction

The following text consists of the introduction to the proceedings of the Symposium, which will be published jointly by the Polish Institute of Arts and Sciences in Canada and The Polish Academy of Arts and Sciences at the end of 2008.

The present publication compiles the papers delivered during the International Bruno Schulz Symposium organized by the Polish Institute of Arts and Sciences at McGill University in Montreal on May 4th and May 5th 2007. This event brought together speakers from six countries and ten different universities.

The program of the Symposium was conceived to reflect the extraordinary complexity of Schulz' work, and to illustrate how, despite being peripheral, his work signals some of the great themes of art in the 21st century.

We, the organizers, earnestly tried to grasp "the Whole" of Schulz' work. How futile this attempt was, we realized only later, after listening to Jerzy Jarzębski's keynote lecture *Schulz: Universality and the Poetics of the Fragment* in which he stated: *(Schulz') world is dominated by visions of the fragmentariness of reality in all its incompleteness and minuteness as well as of the fragmentariness of the text.* Since so few of Schulz' works survived to our time, we may only reflect on fragments of the fragmentariness.

The collection opens with an article which barely mentions the name of Bruno Schulz. In fact, professor Gershon Hundert, one of the leading specialists of Polish and Lithuanian Jewish History investigates the puzzling matter: why so many mystics and artists originated from Drohobycz, the city which serves as a backdrop for Schulz' art.

In the following article, Włodzimierz Krysiński's comparative approach confronts Schulz' prose with a variety of literary authors and styles, notably the baroque. Then, Norman Ravvin's paper offers an interesting reflection on the myth generating power of Schulz' work, and its widespread influence on numerous artists and writers. Kris Van Heuckelom for his part analyzes the idolatrous motifs in Schulz' writing, giving special attention to *Manekiny* (Tailors' Dummies) cycle from *Sklepy Cynamonowe* (Cinnamon Shops), while David Goldfarb brilliantly wrestles with and guides us through the notion of "pałuby" present in the same *Manekiny* cycle, a notion he considers to be indispensable to understand Polish prewar avant-garde literature.

In her very original interpretation of one of Schulz' short stories, *Wichura* (The Gale), Małgorzata Smorąg-Goldberg examines the metaphorisation process of the writer's artistic language. Through it, she analyzes Schulz' reflection on his own Jewish condition.

Coming directly from Drochobycz, Vira Meniok took us on an extraordinary walk through Schulz' native city. Her journey starts with topographical fragments of the city and opens up on the Universe. Next, Maria Poprzęcka disputes the simplistic interpretations which have prevented a more complex and complete appreciation of Schulz' visual work.

Across from Schulz' family home, on the other side of the Drohobycz market was a cinema owned by his brother Izydor, where Bruno hung out frequently. In her paper, Johanne Villeneuve analyzes the influence of Schulz' work on contemporary film. Her illustrated presentation was complemented by a projection of *The Street of Crocodiles*, an animated film by the Quay Brothers.

Our Symposium's special guest was Mrs. Elżbieta Ficowska, wife of the late Jerzy Ficowski, one of Poland's leading poets renowned for resurrecting Bruno Schulz' work. Jerzy Ficowski authored a series of biographical portraits of Schulz. First published in Polish under the title *Regiony wielkiej herezji*, the book was then published in English and French under the respective titles *Regions of the Great Heresy* and *Les régions de la grande hérésie*; and later translated into many other languages. As John Updike once said: *what Ficowski did for Schulz' work is as significant as what Max Brod did for Kafka's*. In her warm and captivating voice, Mrs. Ficowska affectionately recounted her memories of her husband devotion to Schulz' legacy. With Mrs. Ficowska's kind permission we are including in this publication, *Mon non-sauvé*, Jerzy Ficowski's poem dedicated to Bruno Schulz,

Organised by schulzophiles rather than schulzologues, our symposium's scope went beyond the academic. We tried to make it more entertaining than most academic events. Each paper started with a moving interpretation of Schulz' prose by Montreal actress Liliana Komorowska. She then read excerpts from *Regions of the Great Heresy* and beautifully interpreted *Mon non-sauvé*.

The unexpected presence of Mrs. Johanna Nestel, a holocaust survivor and a pupil of Schulz from the Drohobycz Gymnasium, created quite a sensation at our event. A filmed interview with Mrs. Nestel is included with this volume.

We are sincerely grateful to our sponsors who made this event possible. We would like to mention specially the support of Mr. Bogdan Borusewicz, Speaker of the Senate of the Republic of Poland, professor Jerzy Wyrozumski, Secretary-General of The Polish Academy of Arts and Sciences, professor Zygmunt Kolenda from Stowarzyszenie Wspólnota Polska and Dr. Andrzej Ćwierz, the President of the Polish-Canadian Parliamentary Group.

Bruno Schulz: New Readings, New Meanings / Nouvelles lectures, nouvelles significations was the most important conference thus far on Bruno Schulz in North America, and we hope that the present volume will bring some new light to these new meanings / nouvelles significations.

Stanisław Latek

INTRODUCTION

La présente publication est une compilation des articles présentés lors du Symposium international sur Bruno Schulz, organisé par l'Institut polonais des arts et des sciences au Canada. Cet événement, qui a eu lieu à l'université McGill à Montréal les 4 et 5 mai 2007, rassemblait des conférenciers provenant de six pays et de dix universités différentes.

Le programme du Symposium a été conçu de manière à refléter la complexité extraordinaire de l'œuvre de Schulz. Cette œuvre, malgré sa dimension périphérique, annonce les grands thèmes de l'art du 21ème siècle.

En tant qu'organisateurs, nous avons voulu initialement saisir la « totalité » de l'œuvre de Schulz. Combien futile fut cette tentative, avons-nous appris plus tard lors de la conférence d'ouverture de Jerzy Jarzębski, *Schulz: Universality and the Poetics of the Fragment*, dans laquelle celui-ci affirme: « le monde de Schulz est dominé par des visions de la réalité extérieure fragmentaire, dans tout ce qu'elle a d'inachevé et de circonstancié, et par le caractère fragmentaire du texte même. » Étant donné que si peu d'éléments de l'œuvre de Schulz ont survécu, nous sommes réduits à étudier des fragments de cette fragmentarité.

Le présent recueil s'ouvre sur un article dans lequel le nom de Bruno Schulz est à peine mentionné. En effet, le professeur Gershon Hundert, un des plus grands spécialistes de l'histoire des Juifs de Pologne et de Lituanie s'interroge sur le fait que tant de mystiques et d'artistes proviennent de Drohobycz, la ville qui sert de toile de fond à l'art de Schulz.

Dans l'article suivant, Włodzimierz Krysiński, spécialiste de la littérature comparée, confronte la prose de Schulz à celle d'une variété d'auteurs et de styles littéraires, notamment le baroque.

L'essai de Norman Ravvin offre ensuite une réflexion intéressante sur le pouvoir de mythification de l'œuvre de Schulz, et son influence sur d'autres auteurs.

De son côté, Kris Van Heuckelom analyse les thèmes idolâtres dans la prose de l'écrivain, en se concentrant sur le cycle *Manekiny* (Traité des mannequins) issu de *Sklepy Cynamonowe* (Les Boutiques de cannelle). Quant à David Goldfarb, il poursuit l'analyse du même *Traité des mannequins* en nous présentant brillamment la notion délicate de « pałuby », une notion qu'il considère indispensable à la compréhension de la littérature polonaise d'avant-guerre.

Dans son interprétation très originale de la nouvelle *Wichura* (La Bourrasque) Małgorzata Smorag-Goldberg examine le processus de métaphorisation du langage artistique de Schulz. Elle analyse ainsi la réflexion de l'écrivain sur sa propre condition juive.

Venue directement de Drohobycz, Vira Meniok nous emmène en promenade dans la ville natale de Schulz. À travers les fragments topographiques de la ville, son voyage s'ouvre sur le cosmos.

Ensuite, Maria Poprzęcka dispute les interprétations simplistes de l'œuvre visuelle de Schulz, interprétations qui ont empêché une appréciation plus complexe et complète de son œuvre.

En face de la maison familiale de l'écrivain, de l'autre côté de la Place du marché, se trouvait un cinéma appartenant à Izydor Schulz, le frère de Bruno, où celui-ci passait beaucoup de temps. C'est justement ce lien entre l'auteur et le cinéma qui est exploré par Joanne Villeneuve lorsqu'elle analyse l'influence de Schulz sur le cinéma contemporain. Sa présentation était accompagnée d'une projection de *The Street of Crocodiles*, un film d'animation de Stephen et Timothy Quay.

Notre invitée d'honneur était Madame Elżbieta Ficowska, veuve de feu Jerzy Ficowski, éminent poète polonais, notamment reconnu pour avoir ressuscité l'œuvre de Bruno Schulz. Jerzy Ficowski est l'auteur d'une série de portraits biographiques de Schulz. D'abord publié en polonais sous le titre *Regiony wielkiej herezji*, le livre a ensuite été

publié en anglais (*Regions of the Great Heresy*), puis en français (*Les Régions de la grande hérésie*) et finalement traduit en de nombreuses autres langues. John Updike a déjà dit de Ficowski : « ce que Ficowski a fait pour l'œuvre de Schulz est aussi important que ce que Max Brod a fait pour celle de Kafka. » Dans sa voix chaude et captivante, Mme Ficowska nous a affectueusement fait part de la dévotion de son mari à l'œuvre de Schulz. C'est avec son aimable permission que nous incluons dans ce recueil *Mon non-sauvé*, le poème de Jerzy Ficowski dédié à Schulz.

Organisé par des schulzophiles plutôt que des schulzologues, notre symposium a cherché à dépasser un cadre purement académique. Chaque conférence était précédée d'une interprétation émouvante de la prose de Schulz par l'actrice montréalaise Liliana Komorowska, laquelle faisait ensuite une lecture des passages correspondants des *Régions de la grande hérésie*, et conclut finalement en récitant merveilleusement *Mon non-sauvé*.

La présence inattendue de Madame Joanna Nestel, une survivante du Holocauste et une élève de Schulz du Gymnase de Drohobycz, a créé toute une sensation lors de notre évènement. Une entrevue filmée de Madame Nestel est jointe à ce recueil.

Nous aimerions remercier très sincèrement nos commanditaires, sans lesquels cet évènement n'aurait pu être possible. Nous tenons particulièrement à souligner le support de Monsieur Bogdan Borusewicz, Président du Sénat de la République de Pologne, du professeur Jerzy Wyrozumski, Secrétaire général de l'Académie polonaise des arts et des sciences, du professeur Zygmunt Kolenda de Stowarzyszenie Wspólnota Polska et de Dr. Andrzej Ćwierz, membre de la Diète et Président du groupe parlementaire Pologne- Canada.

Bruno Schulz: New Readings, New Meanings • Nouvelles lectures, nouvelles significations a été jusqu'à maintenant la conférence portant sur l'œuvre de Schulz la plus importante en Amérique du Nord. Nous espérons que le présent recueil va contribuer à propager ces nouvelles lectures et ces nouvelles significations.

Stanisław Latek

Zbiory grafiki w Polskim Instytucie Naukowym w Kanadzie

Grafika polska, której korzeni, jak pisała w swoim czasie Wiktoria Goryńska, szukać należy w ludowym drzeworycie i malunkach na szkłe, nabrała w konfrontacji z nowoczesnymi prądami w sztuce lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku charakteru uniwersalnego i pozostaje do dzisiaj jednym z bardziej oryginalnych przejawów sztuki polskiej. Dzięki swej dostępności, ale także ze względu na poruszaną tematykę, drzeworyt, linoryt czy litografia były wyrazem demokratyzacji sztuki. I właśnie ta jej demokratyczna forma cieszyła się w okresie międzywojennym dużym poparciem czynników oficjalnych. Grafiki uczono nie tylko na Akademii Sztuk Pięknych, ale także na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Dużo miejsca poświęcały jej "Arkady". Chętnie wystawiał grafikę Instytut Propagandy Sztuki, przy którego współdzialele zorganizowana została w 1936 roku w Warszawie Druga Międzynarodowa Wystawa Drzeworytu. Na ostatnich przed wojną wystawach światowych (Paryż 1937 i Nowy Jork 1939) pawilony polskie bardzo szeroko prezentowały prace rodzimych grafików. Towarzystwo Szerzenia Sztuki Polskiej wśród Obcych dwukrotnie, w roku 1930 i 1938, organizowało wystawy grafiki polskiej w Kanadzie. Ze strony kanadyjskiej współorganizatorem obu wystaw była The National Gallery of Canada. I chociaż prezentowani na wystawach artyści tacy jak Skoczylas, Bartłomiejczyk, Goryńska czy Mrożewski nie byli w Kanadzie znani, to jednak całokształt ich twórczości był zjawiskiem na tyle oryginalnym, że zainteresowała się nim Galeria Narodowa, czyli odpowiednik Muzeum Narodowego w Polsce. Wystawa z roku 1938 połączona była ze sprzedażą. Stąd na rynku kanadyjskim znalazło się sporo prac polskich artystów.

Powstałemu w 1943 roku w Montrealu, Polskiemu Instytutowi Naukowemu w Kanadzie udało się zgromadzić ciekawy zbiór grafiki polskiej, który pokazywany jest teraz w kraju po raz pierwszy. Zbiór był przez lata wzbogacany darami miejscowej emigracji. Ciekawe drzeworyty Stefana Mrożewskiego przekazał Instytutowi zamieszkały w Kanadzie syn artysty, Andrzej. Wcześniej jeszcze, ostatni konsul Drugiej Rzeczypospolitej w Montrealu, Tadeusz Brzeziński, na krótko przed zamknięciem placówki 5 lipca 1945 roku (w dniu uznania rządu lubelskiego przez aliantów zachodnich) przekazał Instytutowi posiadane przez konsulat grafiki. W ten sposób mogły stać się własnością instytucji będącej w swych założeniach niepodległościową. Zbiór Polskiego Instytutu Naukowego ma na pewno swoje braki, kilku ciekawych twórców nie jest w nim reprezentowanych, ale nie wolno zapominać, że powstawał w trudnych warunkach emigracyjnych. Sam fakt zgromadzenia w jednym miejscu w Kanadzie tak wyspecjalizowanej kolekcji dobrze świadczy o artystycznym rozeznaniu politycznej emigracji wojennej i powojennej.

Powyższy tekst został opublikowany w broszurze wydanej przez Bibliotekę Narodową w Warszawie z okazji wystawy "Grafika Polska 1918 - 1939. Ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Montrealu".

Hanna M. Pappius

**Maria Anna Jarochowska *POZA GNIAZDEM*
*Wizerunki Emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku***

Poniższy tekst przedstawiony był przez prof. Hannę Marię Pappius, dyrektora Biblioteki Polskiej im. Wandy Stachewicz w Montrealu na otwarciu wystawy Emigracja polska do Kanady w Muzeum Uchodźstwa w Warszawie, 12 maja, 2006

Tak się szczęśliwie złożyło, że właśnie na tydzień przed otwarciem obecnej wystawy wyszła w Montrealu kolejna publikacja Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie, którą jest monografia opracowana przez prof. Marię Jarochoowską pod tytułem *POZA GNIAZDEM Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX Wieku*.¹

Na wstępie, kilka słów o Polskim Instytucie Naukowym w Kanadzie, skrót PINK, który wraz z Biblioteką został założony w roku 1943, jako kanadyjski oddział Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce. PINK usamodzielniał się w roku 1976, otrzymując status federalnej instytucji kanadyjskiej, z oficjalną nazwą *The Polish Institute of Arts and Sciences in Canada and the Polish Library / Institut polonais des arts et des sciences au Canada et la bibliotheque polonaise*. Od chwili powstania, zadaniem Instytutu było szerzenie wiedzy i prawdy o Polsce, jej historii i kulturze w okresie, gdy były one zniekształcane i niszczone w kraju przez brutalnych okupantów. Drugim celem było służenie polskim naukowcom jako forum do nawiązywania stosunków ze środowiskami intelektualistów kanadyjskich. Obecnie PINK koncentruje się na promowaniu polskiej kultury w Kanadzie oraz służeniu intelektualnym potrzebom polsko-kanadyjskiego społeczeństwa.

W latach 1942/43, idea stworzenia polskiej placówki kulturalnej spotkała się z bardzo pozytywną reakcją w kołach akademickich Kanady. Dzięki temu władze montrealskiego Uniwersytetu McGill, czołowej instytucji tego kraju, przyznały Instytutowi przywileje uniwersyteckie oraz siedzibę na terenie tej prestiżowej uczelni, gdzie Instytut i jego Biblioteka mieszczą się do chwili obecnej.

Instytut organizuje wykłady, dyskusje, promocje książek, wystawy, koncerty. Ale niewątpliwie najważniejszym i trwałym osiągnięciem PINK'u jest Biblioteka Polska w Montrealu, im. Wandy Stachewicz, która była założycielką biblioteki, przez lata jej dyrektorem, a potem kustoszem.

Biblioteka Instytutu jest obecnie największą polską biblioteką na kontynencie amerykańskim i czołową instytucją polsko-kanadyjską. Cieszy się też uznaniem w Polsce, czego dowodzi przyznanie Instytutowi i Bibliotece przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP odznaki *Zasłużony dla Kultury Polskiej* oraz upamiętnienie przez Poczta Polską na znaczku wydanym w 2001 z serii poświęconej kulturalnym instytucjom emigracyjnym. Poważna część eksponatów na otwartej dziś wystawie pochodzi właśnie ze zbiorów Biblioteki Polskiej w Montrealu.

PINK prowadzi również akcję wydawniczą; jego ostatnia publikacja to praca prof. Marii Anny Jarochoowskiej *POZA GNIAZDEM Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku*, którą tu dzisiaj celebrujemy.

Maria Anna Jarochowska urodziła się w Łagiewnikach Wielkich. Studiowała na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, otrzymując kolejno tytuły magistra nauk

¹ Maria Anna Jarochowska, *POZA GNIAZDEM Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku*

ekonomiczno-politycznych i doktora nauk przyrodniczych, a następnie uzyskała dyplom z bibliotekoznawstwa na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po przyjeździe do Kanady, była profesorem geografii, najpierw, w latach 1966-70, na anglojęzycznym uniwersytecie prowincji Manitoba w Winnipegu, a następnie, do emerytury w roku 1999, na francuskojęzycznym uniwersytecie prowincji Quebec w Montrealu. Obecnie mieszka na drugim końcu Kanady, w Kolumbii Brytyjskiej. Podkreślam dwujęzyczność autorki, często konieczną w wykonywaniu zawodu i jej przemieszczanie się, nieraz o tysiące kilometrów, co w Kanadzie uważa się za zupełnie naturalne.

Profesor Jarochowska w swoim, moim zdaniem, bardzo ciekawym opracowaniu dzieli polską emigrację do Kanady chronologicznie, na cztery fale. Analizuje ona ich przebieg, koncentrując się specjalnie na losach kobiet rzuconych na tło ogromnych zmian społecznych zaistniałych w Kanadzie na przestrzeni XX wieku, między innymi: druzgocących konsekwencji Wielkiego Kryzysu lat trzydziestych, odczuwanego w Kanadzie o wiele bardziej niż np. w Polsce, a następnie szalonego rozwoju ekonomicznego w drugiej połowie ubiegłego stulecia. Autorka charakteryzuje nie tylko emigrantki każdej z tych czterech fal, ale też nastawienie do nowoprzybyłych, tak władz, jak i społeczeństwa kanadyjskiego, które, zależnie od okresu w rozwoju kraju było bardziej lub mniej im przychylne.

Pierwsza fala emigracji Polskiej do Kanady to lata 1900-1940, choć można do niej też zaliczyć ostatnie dekadę XIX wieku.

W tym okresie Kanada była brytyjska i tylko Brytyjczycy byli mile widziani jako nowi obywatele, tak przez rząd jak i przez ludność już osiadłą. Jednakowoż rząd federalny zdawał sobie sprawę, że istniała potrzeba zaludnienia wielkich obszarów kraju. Pod koniec XIX wieku zaczęło się więc aktywne werbowanie w Europie Środkowej i Wschodniej, ale tylko ludzi bez wykształcenia, z doświadczeniem w pracy fizycznej, początkowo głównie młodych, samotnych mężczyzn. Dopiero na początku XX wieku oficjalna polityka rządu kanadyjskiego przyjęła zasadę łączenia i sprowadzania całych rodzin. Potencjalni emigranci zachęceni przez agentów w Europie, których większość nigdy nie była w Kanadzie, podpisywali kontrakty na pracę na warunkach, o których nie mieli pojęcia, a po przyjeździe często nie mieli już środków na powrót. W dużej mierze analfabeci, nie mówiący lokalnym językiem, inaczej ubrani i zachowujący się, uważani byli za odpowiednich do ciężkiej pracy osadniczej, ale nie za pełnoprawnych obywateli. Dlatego też narażeni byli oni na różnorodną dyskryminację. (Coś tak jak dziś Latynosi w USA, czy Turcy w Niemczech). Z tych czasów pochodzi powiedzenie emigrantów w Zachodniej Kanadzie: „Pierwszemu pokoleniu śmierć, drugiemu nędza, a chleb dopiero trzeciemu.”

Nic więc dziwnego, że pierwsza fala polskich emigrantów do Kanady wywodziła się niemal całkowicie ze sfer chłopskich i z biedoty. Kobiety przyjeżdżały przeważnie za mężczyznami. Zaczynały nowe życie wykorzenione, często osamotnione i odizolowane od reszty społeczeństwa. Nie było dla nich żadnej opieki społecznej gdy wdowiąły, czy gdy były porzucone. A jednak sukces tego osadnictwa zależał w dużej mierze właśnie od kobiet, od ich samodzielności, inicjatywy i uporu w dążeniu do celu. Mało jest dokumentacji o losach tych najwcześniejszych emigrantek. Wspomnienia które istnieją, są często przekazywane dopiero przez ich dzieci, czy wnuki i pochodzą z opowiadań rodzinnych. Dokumentują one dumę z osiągnięć po wcześniejszych, wydawałoby się nie do pokonania, trudach. Ale tysiące innych, których los zapewne był mniej taskawy, po prostu zniknęły bez śladu.

Z czasem, ci którzy przeżyli, dorobili się prosperujących gospodarstw lub przenieśli się do miast, gdzie zaczęły pokazywać się polskie sklepiki oraz małe przedsiębiorstwa. Zaczęły też powstawać skupiska polonijne, w większości wokół kościołów. Kobiety prowadziły dom i pomagały mężom w ich poczynaniach. Samotne kobiety zarabiały na życie przeważnie pracując jako pomoc domowa albo rzadziej, w fabryce. Lata trzydzieste, okres powszechnej, wzrastającej nędzy i bezrobocia w całej Kanadzie był specjalnie trudnym dla nich wszystkich.

Druaga fala - lata 1940-1957²

W lecie i wczesną jesienią 1940 roku, w ramach ewakuacji angielskich dzieci do Ameryki Północnej, przybyło do Kanady kilka grup polskich kobiet z dziećmi, rodzin wysokich oficerów i dyplomatów, które autorka zalicza do polskich przedwojennych elit. Nie były to w zasadzie emigrantki, bo planowały wracać do kraju, kiedy tylko byłoby to możliwe i tak były traktowane przez władze, otrzymując jedynie pozwolenie na pobyt tymczasowy w Kanadzie, do zakończenia wojny. Wszystkie te "panie" – tak się jakoś utarło, że nie wyrażano się o nich wśród Polonii "kobiety", ale wielu mówiło "panie" raczej pogardliwie - pochodziły z dobrze sytuowanych rodzin w Polsce, miały ogładę towarzyską, większość znała język francuski, a kilka z nich mówiło po angielsku, niektóre miały uniwersyteckie wykształcenie. Były gorącymi polskimi patriotkami i miały głębokie poczucie dumy narodowej obywaterek suwerennego państwa. Jakże to inny profil od profilu ich poprzedniczek z pierwszej fali polskich kobiet na ziemi kanadyjskiej!!! A przyjęcie przez społeczeństwo lokalne, specjalnie to zamożne i wpływowe, było też zupełnie inne, bo w międzyczasie dotarły już do Kanady wieści o bohaterskich Polakach walczących niestrudzenie o wolność swego kraju i wspierających zagrożoną Wielką Brytanię. To otwierało drzwi do domów licznych rodzin, których mężowie i synowie byli już ochotnikami w armii kanadyjskiej śpieszącej na pomoc macierzy.

Tak więc troska o chleb codzienny dla nich i ich dzieci spoczęła na barkach kobiet, które nigdy przedtem nie musiały się o to starać. Nikłe zapomogi z konsulatu nie wystarczały na życie, a władze kanadyjskie zastrzegły przed udzieleniem tymczasowego azylu, że nie biorą żadnej odpowiedzialności za ich losy w Kanadzie. Ale "panie", za wstawiennictwem nowo poznanych żon zamożnych Montrealczyków, potrafiły umieścić dzieci w dobrych szkołach oraz znaleźć odpowiednie zatrudnienie w prywatnych firmach czy agencjach charytatywnych - nie było mowy o pracy fizycznej - i jako grupa mająca dość duże doświadczenie z Polski przedwojennej w organizowaniu pracy społecznej, zwróciły swą energię w tym kierunku.

Pani Jarochońska w swej monografii poświęca dużo miejsca tej grupie uciekinierów wojennych, a dopiero później emigrantek oraz ich czołowej reprezentantce, Wandzie Stachiewicz, przypisując im z jednej strony szalony wpływ na kulturalny i intelektualny rozwój Polonii w Kanadzie, a z drugiej strony na sukcesy w uświadamianiu społeczeństwa kanadyjskiego o Polsce, jej kulturze, historii oraz o osiągnięciach we wszystkich możliwych dziedzinach i o jej wielowiekowym wkładzie w rozwój kultury europejskiej.

Tak opisuje Pani Jarochońska sposób bycia i działania tych "pań":

---

² Osobiście, oddzieliłabym okres wojenny od tego zaraz po wojnie, bo charakter tych dwóch grup i motywacja bywały różne. Ale referuję pracę pani Jarochońskiej, więc pozostaniemy przy jej podziale. H.M.P.

Zazwyczaj ubóstwo imigrantów prowadziło do prędkiego przyswajania sobie kanadyjskiej bezklasowości, zapominano przy tym o dawnych przywilejach. W montrealskiej grupie wszelako przez wiele lat ta zasada działała tylko w sferze kontaktów z Kanadyjczykami, pozostawiając sferę kontaktów polonijnych opartą na przedwojennych obyczajach. W skromnych imigranckich domach, hrabiny i generałowie z taką samą godnością i swobodą potrafiły przyjmować swoich współrodaków w Montrealu, jak ongiś robiły to w swoich przedwojennych domach w Warszawie lub w swych dobrach. I niezależnie od tego czy goście pili herbatę z fajansowych kubków, czy z pięknej porcelany, gościnność i manieri pozostawały staropolskie. To właśnie w skromnych livingroomach prywatnych domów żon generałów i dyplomatów, podczas towarzyskich spotkań powstało niejedno stowarzyszenie, związek, koło przyjaciół lub komitet, jako zaczątek wielkiej organizacji społecznej i charytatywnej, która się z nich potem rozwinęła. Tam przy herbatkach i tanich cookies omawiano projekty utworzenia P.I.N. i Biblioteki Polskiej i werbowano zainteresowanych zorganizowaniem pomocy dla dzieci polskich w Niemczech i Polaków w obozach radzieckich. Ten swoisty styl pracy organizacyjnej połączonej z towarzyskimi spotkaniami był koniecznością chwili, ale także odpowiadał zwyczajom przedwojennej Polski. Dopiero wymieranie starszego pokolenia i rozpraszanie się młodszych członków tej wspólnoty po całym kontynencie w połączeniu z pogłębiającą się kanadyzacją przyczyniły się do powolnego zanikania tego specyficznego charakteru.

Od początku swego pobytu w Montrealu, pani Wanda Stachiewicz była *spiritus movens* wśród rosnącej ciągle grupy uchodźców. Była człowiekiem o nieprzeciętnej inteligencji, posiadała łatwość nawiązywania kontaktów z ludźmi z różnych środowisk i kultur, przy tym - mimo słabowitego zdrowia - obdarzona była niespożytą energią i siłą woli. Szerzenie informacji o polskiej kulturze i historii stało się jej prywatną misją na terenie Kanady, misją, która przetrwała do końca jej prawie stuletniego życia.

Oto jak pisze o niej autorka *Poza gniazdem*:

Wanda Stachiewicz to jedna z centralnych osób, wokół których zgromadziła się w Montrealu emigracyjna społeczność polska z czasów II wojny światowej. Ta grupa wytworzyła wyraźny polsko-kanadyjski charakter kulturowy, zachowując jako dominujące, elementy kultury polskich przedwojennych elit wojskowych i intelektualnych, przy jednoczesnym korzystaniu z intensywnych wzajemnych kontaktów z otaczającym intelektualnym światem kanadyjskim.

W maju 1945 roku, polscy uchodźcy wojenni w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych przemienili się z dnia na dzień w pierwszą masową polską emigrację polityczną na kontynencie północnoamerykańskim. W latach 1945 do 1957 do Kanady przybyło około 65 tysięcy Polaków. Ludzie ci dzielili się na dwie grupy o różnych doświadczeniach i o różnej dynamice życia emigracyjnego.

Osoby sprowadzane przez przyjaciół lub krewnych, którzy gwarantowali za nich opiekę społeczną, gdy tego zachodziła potrzeba, nie mieli ograniczeń co do pracy, którą mogli wykonywać i w dużej mierze osiedlali się we wschodniej Kanadzie. Mając poparcie przybyszów z czasu wojny, wcześniej mogli urządzić sobie normalne życie i w rezultacie wcześniej rozwinęła się wśród nich intensywna działalność organizacyjna, w dużym stopniu skierowana na pomoc rodakom w kraju oraz w obozach w Europie.

Zdemobilizowani wojskowi, oraz tak zwani *dipisi*³, cywile wysiedleni lub wywiezieni na roboty, którzy nie mieli prywatnych sponsorów, kierowani byli przez rząd do prowincji

³ Od angielskiego skrótu: DP displaced persons

zachodnich i mieli obowiązek odpracowania do dwóch lat albo na roli albo, w wypadku samotnych kobiet, jako pracownice domowe.

Były to pozostałości z przedwojennych przepisów emigracyjnych, pomimo, że do świadomości społecznej zaczynał już docierać fakt, że Kanada to kraj imigrantów, w którym idea mozaiki etnicznej zastępowała powoli ideę brytyjskiej dominacji. W społeczeństwie przeważała życzliwość do nowoprzybyłych.

Po ciężkich początkach zaraz po wojnie, życie emigrantek tego okresu ulegało stałej poprawie. Rozwój ekonomiczny i idący za tym dobrobyt otwierał możliwości lepszej pracy i większych zarobków. Dyskryminacja była tępiona, urzędy imigracyjne rozciągały opiekę społeczną nad nowo przybywającymi. Coraz więcej kobiet znajdowało zajęcie odpowiadające ich wykształceniu i zawodowemu doświadczeniu, co z kolei dawało naturalne wejście w nurt życia kanadyjskiego,

Trzecia fala, lata 1957-1979 oraz fala czwarta, lata 1979-2000, to znowu już zupełnie inna emigracja, bo zmienił się typ Polki emigrantki przybywającej do Kanady. W latach 1957 do 1979 były to osoby w sile wieku, wykształcone, często z latami praktyki w zawodzie, dynamiczne i zdeterminowane żyć w wolnym kraju. Kanada w międzyczasie gruntownie się zmieniła. Poszukiwano ludzi wykształconych, robiono wszystko, aby nowoprzybyłym ułatwić urządzenie się i zaadaptowanie do nowych warunków życia i przez to szybsze wejście w nurt wydajnego życia. Niemniej jednak, wykorzenienie społeczne, alienacja kulturowa i samotność dawały się wielu we znaki, może właśnie dlatego, że od razu wchodziły w środowiska kanadyjskie i nie włączały się w sprawy polonijne.

W latach 1979 do 2000 emigrantki czwartej fali, czasami zwanej solidarnościową, wniosły do Kanady nową żywotność, przedsiębiorczość i przebojowość. Kobiety te były już urodzone i wychowane w PRL'u, którego ustrój był im obcy i wrogi, ale w którym do czasu potrafiły ułożyć sobie życie. Nie miały tzw. bagażu stromodnych tradycji, były mniej sentymentalne, mniej zapatrzone w symbole patriotyczne, ale pewne siebie i świadome swej wartości, trzeźwo oceniały rzeczywistość. Duża część tej emigracji zamieszkała w zachodniej Kanadzie, gdzie przyczyniła się do rozrostu inteligenckiej części Polonii. Wiele z nich po ustabilizowaniu rodzin i swojego życia zawodowego włączyło się w prace społeczne, tak kanadyjskie jak i polonijne.

W *Poza gniazdem* Profesor Jarochowska analizuje społeczne, emocjonalne i psychiczne problemy emigracji, opisuje szczegółowo społeczną i charytatywną pracę polskich emigrantek we wszystkich częściach Kanady oraz ich osiągnięcia w najróżniejszych sferach życia ich przybranego kraju. Przedstawia też krótkie biogramy zasłużonych polskich działaczek.

Pragnę zakończyć to streszczenie założeń książki profesor Jarochowskiej dwoma cytatami z *Poza gniazdem*, które wydają mi się szczególnie trafne.

Cytuję: *Emigracja wymaga wysiłku emocjonalnego, którego nie znają ci, co żyją w swojej kulturze od zawsze. Ja dodałabym jeszcze, że nie tylko nie znają, ale też naprawdę nie mogą zrozumieć.*

Drugi cytat, w którym autorka mówi o sobie jako o *imigrantce, dwukulturowej, dobrze zasymilowanej, która uważa Kanadę za swój dom i kraj, ale nadal pozostaje związana uczuciowo z Polską, jej historią i kulturą. Ma więc dwie ojczyzny.*

Paweł Wyczyński

LA COMMISSION ROYALE D'ENQUÊTE SUR LE BILINGUISME ET LE BICULTURALISME VUE DE L'INTÉRIEUR

RÉFLEXIONS ET SOUVENIRS À L'OCCASION DU 45e ANNIVERSAIRE

C'est un fait bien connu que parfois, lorsque le gouvernement canadien fait face à un problème difficile ou délicat, il le confie à une commission d'enquête. Il a ainsi plus de temps pour réfléchir avant de prendre une décision, tout en profitant des recommandations que l'organisme d'enquête lui soumettra en temps et lieu, avec les commentaires appropriés. C'est dans cette perspective que Lester Bowles Pearson (1897-1972), diplomate de carrière, récipiendaire du prix Nobel en 1957, Premier ministre du Canada de 1963 à 1967, décida, au début de son mandat, d'examiner les relations entre les « deux peuples fondateurs » sous l'aspect de la langue et de la culture, avec l'idée bien arrêtée de vouloir faire progresser la Confédération canadienne, vieille d'un siècle, sous le signe de l'épanouissement et de l'égalité.

Ainsi se cristallisait dans l'esprit du Premier ministre le problème à étudier, résumé dans ce mandat :

En vertu de la Partie I de la Loi sur les enquêtes, pour faire enquête et rapport sur l'état présent du bilinguisme et du biculturalisme au Canada et recommander les mesures à prendre pour que la Confédération canadienne se développe d'après le principe de l'égalité entre les deux peuples qui l'ont fondée, compte tenu de l'apport des autres groupes ethniques à l'enrichissement culturel du Canada, ainsi que les mesures à prendre pour sauvegarder cet apport; en particulier,

1. faire rapport sur l'état et la pratique du bilinguisme dans tous les services et institutions de l'administration fédérale – y compris les sociétés de la Couronne – ainsi que dans leurs contacts avec le public, et présenter des recommandations de nature à assurer le caractère bilingue et fondamentalement biculturel de l'administration fédérale;
2. faire rapport sur le rôle dévolu aux institutions, tant publiques que privées, y compris les grands organes de communication, en vue de favoriser le bilinguisme, de meilleures relations culturelles ainsi qu'une compréhension plus répandue du caractère fondamentalement biculturel de notre pays et de l'apport subséquent des autres cultures; présenter des recommandations en vue d'intensifier ce rôle; et
3. discuter avec les gouvernements provinciaux, compte tenu de ce que la compétence constitutionnelle en matière d'éducation est conférée aux provinces, les occasions qui sont données aux Canadiens d'apprendre le français et l'anglais et présenter des recommandations sur les moyens à prendre pour permettre aux Canadiens de devenir bilingues.

Le Comité recommande de plus

- a) que les Commissaires soient autorisés à exercer tous les pouvoirs que leur confère l'article 11 de la Loi sur les enquêtes et qu'ils reçoivent dans toute la mesure possible, l'aide des ministères, départements et organismes du gouvernement;

- b) que les Commissaires adoptent la procédure et les méthodes qu'ils peuvent au besoin juger utiles pour la poursuite régulière de l'enquête et siègent aux dates et endroits qu'ils pourront décider à l'occasion;
- c) que les Commissaires soient autorisés à retenir au besoin les services d'avocats, de personnel et de conseillers techniques à des taux de rémunération et de remboursement sujets à l'approbation du Conseil du Trésor;
- d) que les Commissaires fassent rapport au Gouverneur en conseil avec toute diligence raisonnable, et déposent au bureau de l'Archiviste fédéral les documents et registres de la Commission aussitôt qu'il sera raisonnablement possible après la conclusion de l'enquête;
- e) que MM. André Laurendeau et Davidson Dunton soient présidents conjoints de la Commission et que M. André Laurendeau en soit l'administrateur en chef.

Ce texte sous les yeux, on peut se rendre compte de l'ampleur des questions à étudier et aussi de la nécessité de préciser certains termes, tels que « bilinguisme », « biculturalisme », « peuple », « nation », « culture », « groupe ethnique »... Nous avons fait ce travail dans l'« Introduction générale » de notre *Rapport* (vol. I, p. XII-ILIII).

Il est nécessaire d'évoquer certains faits qui indiquent la raison d'être de la Commission BB, ainsi que son cheminement, même si cela ne peut se faire que d'une façon générale. La Commission BB a œuvré pendant 7 ans : de juillet 1963 à juin 1970. Une audience préliminaire publique eut lieu à Ottawa les 7 et 8 novembre 1963. Suivirent des rencontres régionales de mars à juin 1964. En janvier et février 1964, les présidents conjoints, André Laurendeau et Davidson Dunton visitèrent les premiers ministres des dix provinces canadiennes pour s'assurer leur collaboration quant à la matière de compétence provinciale. À la même époque, la Commission préparait les audiences publiques, quatorze en tout, qui allaient se tenir en différents endroits du Canada entre mars et décembre 1965. Avant de nous prononcer sur le problème décrit par le mandat, nous avons voulu savoir ce qu'en pensaient les citoyens, quelles étaient leurs objections, leurs arguments, leurs suggestions. Bref, nous avons mis notre sonde d'écoute dans les fourmilières humaines à Québec, à Toronto, à Winnipeg, à Edmonton, à Calgary, à Vancouver... Nous avons rencontré des familles, des groupes socioculturels, des hommes d'affaires, des instituteurs, des professeurs, des artistes, des riches et des chômeurs, des employés de la fonction publique, des soldats, des groupes ethniques dont l'origine n'était ni française ni anglaise, des Indiens et des Esquimaux. Nous avons reçu 404 mémoires en français et en anglais. Notre réflexion à dix voix a été constamment soutenue par un comité de recherche dirigé par Michael Oliver, professeur à l'Université McGill et Léon Dion, professeur à l'Université Laval, tous deux spécialisés en sciences politiques. Au sein de leur Comité consultatif se trouvaient, entre autres personnalités, Jean-Charles Bonenfant, Jacques Brazeau, Paul Fox, Nathan Keyfitz, William Morton, Jacques Parizeau, Donald Smiley, Pierre Elliott Trudeau... Ce secteur de la recherche a produit quelques 150 travaux sous forme d'études et d'essais, suivant de près les exigences du mandat de la Commission.

L'ensemble des mémoires reçus constitue un nombre considérable de renseignements sur l'ethnie et la culture du Canada. Les plus attentifs au problème semblent être les Canadiens d'origine ukrainienne. Il convient de dire qu'en général les exposés soumis à la Commission sont écrits de façon analytique ou synthétique. Typique dans la deuxième catégorie est le mémoire du Canadian Polish Congress qui, alors sous la présidence de Z.J. Jaworski, représente, en juin 1961, 323 517 Canadiens d'origine

polonaise, groupés en 160 organisations, dans une vaste géographie entre Montréal et Victoria. Pour appuyer ses réflexions sur les faits, le rédacteur de ce mémoire fournit à la Commission, sous forme d'index, des données statistiques selon le recensement de 1961.

Statistical Data on Ethnic Groups

- A. The distribution of the Polish ethnic group among the Provinces is as follows:

Ontario	149,524
Manitoba	44,373
Alberta	40,539
Quebec	30,790
Saskatchewan	28,951
British Columbia	24,870
Nova Scotia	3,106
New Brunswick	0,633
Newfoundland	0,243
Yukon Territory	0,241
North West Territories	0,167
Prince Edward Island	0,82

- B. The metropolitan concentration of the Polish element is 55.6 %; this is higher than the national total, which is only 44.8 %. Given below are the larger distributions of the Polish element making up the metropolitan areas. The total population of each city is given in brackets.

Toronto	58,578	(1 824,481)
Montreal	26,347	(2 109,509)
Winnipeg	24,904	(475,989)
Hamilton	14,315	(395,189)
Edmonton	12,900	(337,568)
Vancouver	12,861	(790,165)
Windsor	5,997	(193,365)
Calgary	5,819	(279,162)
Kitchener	5,233	(154,864)
Ottawa	4,243	(429,750)
London	3,358	(187,283)
Sudbury	2,845	(110,694)
Victoria	1,446	(154,152)

- C. The linguistic picture of Canada shows a great number of languages spoken in the country. The following are the eight largest ethnic groups of the third element, according to the 1961 census:

German	1 049,599	(5.8 %)
Ukrainian	473,377	(2.6 %)
Italian	450,351	(2.5 %)
Netherlander	429,679	(2.4 %)
Scandinavian	366,534	(2.1 %)
Polish	323,517	(1.8 %)
Indian	208,286	(1.1 %)
Jewish	173,344	(1.0 %)

1961

British	44 %
French	30 %
Third element	26 %

Il va de soi que ces chiffres changeront d'après le recensement de 2001. Mais c'est un fait que la Commission BB a dû s'appuyer sur les statistiques de son temps. Le mémoire du Canadian Polish Congress soulève bien des questions sur le mandat de la Commission BB, en particulier sur le terme « biculturalisme ». Il donne au lecteur un bon résumé de l'histoire des Polonais au Canada, présente leurs aspirations face à la culture de leurs origines et, après des remarques ayant trait à l'intégration de l'immigration, aboutit à cette constatation.

The Canadian Polish Congress, having in regard the good of the country, recognises that the two largest ethnic groups should have the right to introduce the full equality of French and English as the official languages of the country. All the other ethnic groups, however, being valuable and creative elements in the developing culture of Canada, should have equal rights to foster their own native culture and at the same time be willing to assume their duties towards Canada as a whole.

On ne pourrait guère concevoir une meilleure conclusion. Elle est logique et réaliste. Sous une formulation semblable, elle allait se retrouver dans la terminologie du Parlement canadien.

Les résultats de l'enquête qu'a menée la Commission constituent évidemment les six livres de son *Rapport*, groupés en cinq volumes, auquel s'ajoute le *Rapport préliminaire* du 1er février 1965. Ces volumes du rapport proprement dit s'intitulent : I. *Introduction générale. Les langues officielles* (8 octobre 1967); II. *Éducation* (23 mai 1968); III. *Le monde du travail* (19 septembre 1969); IV. *L'apport culturel des autres groupes ethniques* (23 octobre 1969); V. *Capitale fédérale. Les associations volontaires* (14 février 1970). À la suite des analyses, des témoignages et des réflexions de toutes sortes, la Commission a formulé 133 recommandations qu'on trouve présentées dans les quatre premiers volumes, accompagnées des explications qui s'imposent.

Il serait mal à propos d'omettre l'enthousiasme qui a accueilli le quatrième volume de la Commission BB, traitant de l'apport des groupes ethniques – autre que français et anglais – à la vie culturelle du Canada. Les voix de ces 78 communautés socioculturelles, celle du gouvernement du Canada, celle aussi de l'opposition

parlementaire à Ottawa chantèrent à l'unisson les louanges de la reconnaissance officielle du multiculturalisme au pays. Dans un discours remarquable à la Chambre des Communes, le 8 octobre 1971, Pierre Elliott Trudeau, Premier ministre du Canada, a accepté les seize recommandations du quatrième volume. Par ce fait même l'heure du multiculturalisme officiel avait sonné au pays de la Feuille d'Érable. L'avenir s'annonçait prometteur. Le 27 octobre 1972, le Premier ministre confia le Programme du Multiculturalisme attaché au Secrétariat d'État au Dr. Stanley Haidasz, parlementaire d'origine polonaise depuis 1957, à l'époque député libéral de Parkdale (Toronto). Par cette nomination le Dr Haidasz devenait ministre du Multiculturalisme du Canada.

L'essentiel du *Rapport* de la Commission se trouve, il va sans dire, dans le premier volume : on précise les termes du mandat, on ouvre les horizons d'enquête, on propose des solutions au gouvernement. Il n'est pas dans mon intention d'expliquer le sens de ces nombreuses recommandations. Je me limite à ce qu'a conclu Pierre Elliott Trudeau, successeur de Lester B. Pearson : « Le Canada est un pays officiellement bilingue et socialement multiculturel ». Voilà le dénominateur commun que le gouvernement canadien a déterminé afin de donner suite à un bon nombre de recommandations proposées par la Commission.

* * *

Après avoir décrit ce qui est en premier lieu au podium, on peut maintenant entrer dans les coulisses de la scène. La recherche, la consultation, l'évaluation, la rédaction et la publication se font parce que la Commission BB est à l'œuvre et, la Commission BB, ce sont des êtres humains, neuf hommes et une femme, nommés par le Premier ministre et le Conseil privé, munis de multiples prérogatives et liés à un mandat d'enquête en vertu duquel un rapport doit être préparé et acheminé au gouvernement selon le règlement de la Partie I de la Loi sur les enquêtes. Dans le cas précis de la Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme, dix personnes ont été nommées pour assumer cette tâche :

PA-164434

La Commission royale sur le bilinguisme et biculturalisme :

M. André Laurendeau, Montréal, P.Q.
M. Davidson Dunton, Ottawa, Ont.
Le Révérend Père Clément Cormier, Moncton, N.-B.
Me Royce Frith, Toronto, Ont.
M. Jean-Louis Gagnon, Montréal, P.Q.
Mme Stanley Laing, Calgary, Alb.
M. Jean Marchand, Québec, P.Q.
M. Jaroslav Bohdan Rudnyckyj, Winnipeg, Man.
Me Frank Scott, Montréal, P.Q.
M. Paul Wyczynski, Ottawa, Ont.

MM. André Laurendeau et Davidson Dunton devinrent présidents conjoints de la Commission avec cette précision que le premier en soit l'administrateur en chef. Bref, le groupe ainsi constitué comptait quatre membres du Québec, trois de l'Ontario; dans les provinces de l'Alberta, du Manitoba et du Nouveau-Brunswick ont été recrutés les trois autres. La Commission comptait deux secrétaires conjoints : Paul Lacoste et Neil M. Morrison. Michael Oliver fut nommé directeur de la recherche et Léon Dion – conseiller spécial à la recherche. En peu de temps, la Commission venait d'organiser un ressort administratif efficace, coordonné par madame Claire Pilon. Un appareil de recherche imposant fut également mis sur pied au point où on allait dire, avec raison, que la Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme fut la plus grande parmi les commissions du genre au Canada depuis la Confédération.

Il faut cependant souligner que le travail de la Commission connaissait aussi ses heurts et ses secousses. Et je ne pense pas ici aux voyages nombreux et difficiles, aux rencontres avec le public pleines d'incidents imprévus, aux examens quasiment infinis des mémoires qui dépassent le chiffre 400, aux travaux de recherche dont il fallait retenir l'essentiel, mais ce que je veux signaler sans ambages, ce sont deux faits qui ont ébranlé les structures mêmes de la Commission. Le premier événement, ce fut la démission de Jean Marchand, le 21 septembre 1965, huit mois après avoir signé, le 1er février, le *Rapport préliminaire*. Aux yeux de ses collègues, il était indispensable pour la préparation du deuxième volume du *Rapport*, consacré au monde du travail. Au cours des réunions, j'étais souvent assis à côté de Jean. J'ai eu l'occasion de remarquer que la plupart du temps, il regardait fiévreusement son billet de retour par avion à Québec pour régler une grève. Il était toujours pressé d'aller faire quelques coups de fil. J'ai bien vite compris que Jean Marchand était surtout syndicaliste. Il se sentait mal à l'aise de mener deux choses de front. Il avait aussi d'autres projets en vue. Il a finalement pris la décision de démissionner. À sa place fut nommé, le 22 novembre, Paul Lacoste, jusqu'à la secrétaire conjoint de la Commission. Le 1er mai 1966, Gilles Lalande, professeur à l'Université de Montréal, devient secrétaire conjoint.

Le plus grave incident fut la mort inattendue d'André Laurendeau le 21 juin 1968. Son décès fut un choc terrible pour ses collègues. La Commission a perdu non seulement un ami, mais aussi un homme de grande culture, intelligent, travailleur et charismatique par surcroît. Je suis allé à Montréal serrer sa main froide, j'ai assisté à ses funérailles où le cortège des hautes personnalités fut gonflé par une foule de gens de toutes les orientations idéologiques et de différentes origines ethniques. On disait ainsi merci au fondateur du Bloc populaire, au rédacteur du *Devoir*, au membre de l'Académie canadienne-française et de la Société royale du Canada, à l'écrivain de marque, et surtout, surtout à un homme engagé, sincère, brillant dans la saisie du réel, du vrai et du beau. On peut dire sans se tromper que Laurendeau fut l'initiateur, le cerveau et le cœur de la Commission BB. Mort à l'âge de 56 ans, Laurendeau signa le *Rapport préliminaire*, l'*Introduction générale* et les *Langues officielles*, deux sections du premier volume du *Rapport* proprement dit où se manifestent la perspicacité et la profondeur de sa pensée ainsi que l'élégance de son style.

Dès le début des travaux, Laurendeau devint mon ami. Souvent nous étions assis côte à côte dans l'avion qui nous menait d'Ottawa à Halifax où de Toronto à Vancouver. Notre plaisir était d'évoquer les époques de Nelligan et de Saint-Denys Garneau. Mon interlocuteur aimait la littérature et la musique. Il s'extasiait aussi devant les tableaux et devenait rêveur face à un paysage merveilleux. Je me rappelle fort bien ces magnifiques sommets des Rocheuses, immaculés dans leur dentelle de glace, empourprés du

couchant. Laurendeau frémissait de joie. Plus tard, à titre d'amitié, il m'a offert deux carnets manuscrits d'Émile Nelligan, poète qui a écrit le célèbre poème « Soirs d'octobre » que Laurendeau connaissait par cœur. Voici le dernier tercet de ce sonnet :

*Écoute! Ô ce grand soir empourpré de colères,
Qui, galopant, vainqueur des batailles solaires,
Arbore l'étendard triomphal des Octobres.*

Avait-il à l'esprit ces paroles de Nelligan lorsque le couchant nous montrait, dans les cimes des Rocheuses, l'abîme du rêve? – Laurendeau seul pourrait donner la réponse...

Il va de soi qu'en travaillant pendant sept ans collectivement on parvient à connaître – autant que faire se peut – les personnes qui font partie de la même équipe. La Commission BB constituait, plus que d'autres commissions, un ensemble hybride. En faisant son choix, le Premier ministre du Canada avait sans nul doute constamment à l'esprit l'idée d'équilibre entre l'ethnie et la langue sans perdre de vue la géographie de ce vaste pays qu'est le Canada. Cette préoccupation a guidé Lester B. Pearson dans son choix, en juillet 1963, lorsqu'il a nommé deux présidents conjoints – André Laurendeau et Davidson Dunton, parfaitement ajustés à l'idée des « deux peuples fondateurs ». Parmi les membres de la Commission trois sont du Québec – Jean-Louis Gagnon, Jean Marchand et Frank Scott –, et deux de l'Ontario : Royce Frith et Paul Wyczynski. Le père Clément Cormier vient de Moncton (Nouveau-Brunswick), madame Stanley Laing est de Calgary (Alberta) et Jaroslav Rudnyckyj fut recruté à Winnipeg (Manitoba). Cette diversité était évidente. La Commission elle-même en était consciente et elle le dit sans ambages au tout début de son *Rapport préliminaire*, à la page 13 :

Dix personnes, dont plusieurs se connaissent à peine ou pas du tout; qui ont une origine, une culture, une expérience et une profession différentes; qui au surplus vivent à des centaines ou à des milliers de milles les unes des autres; des personnes aussi diverses, même liées par des préoccupations et une mission communes, doivent premièrement se comprendre et se situer les unes par rapport aux autres, préciser leurs intentions et, beaucoup plus humblement, s'entendre sur le sens qu'elles donnent aux mots.

Constatation juste et combien significative, infiniment vraie lorsqu'on pense que ces dix personnes avaient pour tâche d'analyser une crise propre au vaste pays où deux langues et deux cultures sont prépondérantes, sans oublier que presque un tiers de la population du Canada appartient à ce qu'on appelle les « autres groupes ethniques » ce que le sénateur Paul Yuzyk, d'origine ukrainienne, mettait en évidence comme la « troisième force ».

Aujourd'hui, après quatre décennies, en tant que seul survivant de ce groupe, je peux mieux apprécier les discussions à dix voix, les longues séances face aux foules, appelées réunions régionales et audiences publiques, les minutieuses remarques en faisant l'évaluation des mémoires et aussi nos interventions nombreuses et nos querelles amicales quand le temps était venu de formuler les recommandations. Certaines scènes de nos réunions, bien choisies et abrégées à l'occasion, pourraient fournir matière à une pièce de théâtre : « Canada : to be or not to be ». On assisterait ainsi à un dialogue flamboyant entre Frank Scott et Royce Frith, deux juristes aux prises avec les articles 93 et 133 de l'A.A.N.B., en vue d'une nouvelle formulation constitutionnelle. On regarderait avec intérêt le volubile Jean-Louis Gagnon et le souriant Jaroslav Rudnyckyj, journaliste et linguiste, projetant le bilinguisme officiel canadien dans le vaste horizon international, englobant la Finlande, la Belgique, la Suisse et la République sud-africaine. Non moins

vivant paraît la discussion entre le père Clément Cormier et Paul Wyczynski : le premier prêche en faveur de la francisation de l'Université de Moncton, l'autre se montre favorable au bilinguisme à l'Université d'Ottawa, avec cette réserve, cependant, que la priorité va à la défense du fait français. Madame Laing, qu'on appelait toujours Gertrude, affichait plutôt un sourire énigmatique en assistant à ces joutes oratoires. Son éloquence fleurissait en monologue, avec la conclusion que ni l'un ni l'autre délibérant n'était gagnant, car la vraie solution se trouvait au milieu. Quant à M. Dunton, il s'appliquait à la discussion, mais toujours avec retenue et circonspection, en vrai « maître de cérémonie ». D'habitude, la voix d'André Laurendeau se faisait entendre à la fin des discussions, voix calme, conciliante, mais toujours convaincante, sûre et ferme dans sa charge sémantique.

L'intermède de la pièce jouée, c'était le temps prévu pour le déjeuner. À Vancouver ou à Halifax, peu importe où, on a toujours choisi un restaurant original. Et là se manifestait la disjonction profonde au sein de la Commission : huit membres optaient, traditionnellement, pour un martini sec (parfois – un « double martini dry »), tandis que les deux autres, Rudnyckyj et Wyczynski, avaient leur façon d'inaugurer l'agape : le premier dégustait son traditionnel verre de Châteauneuf du pape, le deuxième sirotait un verre de *Ginger ale* baptisé de quelques gouttes de rye Corona. Une liberté totale était de mise en ce qui concernait le choix du plat principal. Inutile de dire que la réunion de l'après-midi était d'habitude plus facile que celle du matin.

Je constate aujourd'hui que c'est un peu au hasard que je suis entré dans cette Commission. Diplomate d'expérience et politicien clairvoyant, le Premier ministre Pearson a voulu avoir deux membres provenant des « autres groupes ethniques », l'un ayant une bonne connaissance de l'anglais, l'autre, une bonne connaissance du français, tout en étant familier avec la culture d'expression française au Canada. Son choix s'est fixé sur le professeur Jaroslav Rudnyckyj, linguiste d'origine ukrainienne à l'Université du Manitoba et, sur moi, professeur de littérature française à l'Université d'Ottawa où je dirigeais en plus, depuis 1958, le Centre de recherche en littérature canadienne-française, Centre qui se fit connaître, dès ses débuts, par des recherches et publications sur Émile Nelligan, François-Xavier Garneau, le Mouvement littéraire de Québec de 1860 et l'École littéraire de Montréal. Je dois avouer que cette position de siéger au sein de la Commission BB ne m'enchantait guère. Au cours de mes conversations avec M. Pearson, j'ai cherché toutes sortes d'excuses pour refuser l'offre poliment. J'ai fait valoir, par exemple, au Premier ministre que je n'étais pas politicien. Il m'a répondu que c'était un excellent atout dans l'exercice de la tâche qu'il voulait me confier. Je lui ai expliqué que je dirigeais un Centre qui exigeait beaucoup d'engagements pour qu'il se développe bien. « Il se développera encore mieux par l'expérience acquise à la Commission », rétorqua-t-il gentiment. Vinrent ensuite des pressions de l'Université d'Ottawa, qui m'offrit une aide considérable pour l'accomplissement de mes tâches d'enseignant et d'administrateur. Même le professeur Séraphin Marion, célèbre défenseur de la francophonie canadienne vint me dire à mon bureau qu'il « serait mal vu de ne pas épingler cette belle plume à mon chapeau ». Que faire? L'homme n'est pas seul au monde. Le 19 juillet 1963, mon nom figurait à la fin de la liste des dix membres de la Commission BB. En regardant ce document, je me suis dit à mi-voix : « *Every time on the end but never the last* ».

Aujourd'hui, 45 ans après le début de cette expérience, je dois humblement avouer que Lester Bowles Pearson, le père Roger Guindon, recteur de l'Université d'Ottawa, et Séraphin Marion, professeur de littérature canadienne-française avaient

raison, en juillet 1963, d'insister pour que je devienne membre de la Commission BB. Cette tâche supplémentaire dans ma carrière de professeur exigea que je mette, pendant sept ans, beaucoup d'énergie non seulement intellectuelle, mais aussi physique pour être à la hauteur de mes diverses responsabilités. Cette expérience, intensément vécue, revêtit un caractère positif. Je suis parvenu à connaître le pays dans son étendue géographique, sa diversité ethnique, ses manifestations sociales, culturelles, linguistiques. J'ai appris à saisir le Canada dans sa complexité existentielle. Notre *Rapport* n'a pas décrit tous les éléments de la crise canadienne. Il reste le problème politique. Vivre ensemble et construire un pays requiert beaucoup de travail et de sagesse. Il faut rappeler que parmi les vertus, celle qui est la plus grande, c'est l'AMOUR. Et cela ne s'applique pas seulement à l'individu, mais aussi à la famille, à la communauté, à la société, au peuple, à la nation, au pays : à la vie considérée au sens le plus large du terme.

Post-scriptum

En tant que chercheur et professeur, mais surtout comme citoyen conscient de son devoir face à son pays, j'ai légué toute la documentation, provenant de mon adhésion à la Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme aux Archives du Centre de recherche en civilisation canadienne-française de l'Université d'Ottawa qui célèbre cette année son cinquantenaire. Il s'agit d'un don qui est en même temps un témoignage adressé aux générations futures. Ce fond, quasiment unique en son genre, groupé aujourd'hui dans 164 boîtes archivistiques, représentant au-delà de 8 mètres linéaires, demeurera pour ceux qui s'intéressent au sujet une source de renseignements multiples. *Acta fabula est.*

Prof. Paweł Wyczyński - professeur de littérature française et comparée, spécialisé en histoire et critique littéraires ; membre honoraire de l'Institut polonais des arts et des sciences au Canada

Paweł Wyczyński
TRYPTYK RZYMSKI

Cathédrale NOTRE-DAME Cathedral

cordially invites you to
the presentation of

ROMAN TRIPTYCH

Meditations

by

John Paul II

Read by

Magdalena Goledzinowska & Maciej Mark Karpinski

Songs by

The Cathedral and Youth Choirs

Music director

Michel Guimont

Directed by

Eva Karpinski

March 25, 2007, at 14:30

Notre-Dame Cathedral, 56 Guigues Ave., Ottawa, Ontario

THE *P*oetry of John Paul II

ROMAN TRIPTYCH
Meditations .

Joannes Paulus PP II

LIMITED FIRST EDITION

Translated by

JERZY PETERKIEWICZ

Annex

Toster Tuss Eye

Present

4 Passage Jack Bony must not be read now.

Zatiska lam z et. pruge
 na ryzu gubik pitakom
 ryzu (ten) abjan'a Ciche,
 mediscane stav.

[5 Zolovnic]

Factor's medicine for Trage will cause
we may skin, again several pneumonia
at woman's is it

co razum i wola, tam
to estetyka woli kardynała i bismarcka...

to wongko, co i volby unosi
nebrnyta kerkada potaku,

storing made & going my favourite
revisionary system transcribe problem
- mentioning dotted?

Ce mi motiva găsirea soluției?
 de ce vreau să știu de mine? Mă pot?
 de ce, de ce, de ce?

say podobne jak Ty

any problem yet?

~~Carrot seeds, rather good~~

~~Revised and categorized as proper~~

~~the justice of the representation of the colonies~~

P. Fuchsii var. *columnaria*, gaily speckled white.

1 long milneare ritzpuzg v nytrine patolme

~ leer columnen en 4 cirkels

Prig. Every seat w wine & pickana.

per program redemptiv.

(Kvesti) tunc ostendit edumicem uadam. (mod. & Relam)

By godnie uczcić drugą rocznicę śmierci Jana Pawła II zespół artystyczny "Złoty Róg" zorganizował koncertowe przedstawienie *Tryptyku Rzymskiego*, dzieła wielkiego papieża, który jest także ceniony w świecie nauki i sztuki jako filozof, poeta i dramaturg. W oryginalnie strojonej świątyni, gdzie rzeźba i obraz włączają się w potężną architekturę łuków i ścian, przy blasku świec, Magdalena Gołędzinowska i Maciej Karpiński oddali modulowanym czytaniem, w tłumaczeniu angielskim Jerzego Peterkiewicza, całość sławnego poematu, według reżyserii Ewy Karpińskiej, inicjatorki i organizatorki spektaklu. Ciąg recytacji potęgowały pieśniowo chóry, młodzieżowy Choeur des jeunes i katedralny Cathedral Schola Cantorum, te także wspomagane swoistą grą organów. Spektakl poprzedzony był słowem wstępnym Ewy Karpińskiej. Publiczność dopisała tak frekwencją, jak i wczuciem się w modlitewno-filozoficzne słowa papieża Polaka, rodem z Wadowic.

Reprodukowane fotografie przedstawiają ogłoszenie o spektaklu, okładkę *Tryptyku Rzymskiego*, fragment rękopisu oraz jedną ze scen recitalu w katedrze Notre-Dame w Ottawie, w dniu 25 marca 2007 r.

Adam Żurowski

**Przedstawicielstwa dyplomatyczne i konsularne
II Rzeczypospolitej Polskiej w Kanadzie w okresie 1918-1945⁴**

PIERWSZE PLACÓWKI NIEPODLEGŁEJ POLSKI W KANADZIE

Pierwszą placówką Rzeczypospolitej Polskiej w Kanadzie był Konsulat Generalny w Montrealu, otwarty już w listopadzie roku 1919. Pierwszym jej kierownikiem był konsul dr Okołowicz, zaś ostatnim, konsul generalny dr Tadeusz Brzeziński, ojciec znanego dziś profesora i polityka amerykańskiego, dra Zbigniewa Brzezińskiego. Kierownicy tej placówki zmieniali się dość często - w ciągu dwudziestu czterech lat było ich aż siedmiu. W roku 1933 Konsulat Generalny RP został przeniesiony do Ottawy, ale placówka montrealaska funkcjonowała nadal, chociaż już tylko jako konsulat. Było tak aż do roku 1942, kiedy to - już w czasie wojny - po licznych staraniach konsula Brzezińskiego, MSZ, urzędujące w Londynie, podniosło tę placówkę ponownie do rangi konsulatu generalnego. Przeniesienie konsulatu generalnego z Montrealu do Ottawy było konsekwencją uchwał westministerskich z roku 1931, które dały szerokie uprawnienia polityczne Dominium Brytyjskim, m. in. również w dziedzinie ich polityki zagranicznej, prowadzonej do tego czasu przez rząd brytyjski w Londynie. Kanada zaczęła organizować wówczas swoją własną służbę zagraniczną, czyniąc jednocześnie starania, aby inne państwa były reprezentowane na miejscu w Ottawie. To właśnie spowodowało, iż za radą konsula w Montrealu, dra Adamkiewicza, rząd RP postanowił przenieść konsulat generalny z Ottawy do Montrealu. Dr Adamkiewicz został pierwszym kierownikiem tej placówki, od 1-go maja 1933 do końca stycznia 1936. Jego następcą był p. Jan Pawlica, poprzednio konsul w Winnipegu. Pan Pawlica sprawował tu swe funkcje do września 1939, kiedy to konsulem generalnym w Ottawie mianowano Wiktora Podoskiego, dotychczasowego kierownika referatu anglosaskiego w centrali MSZ, a następnie - w roku 1942 - pierwszego polskiego posła i ministra pełnomocnego w Kanadzie, jako że Rząd RP na uchodźctwie postanowił otworzyć w Ottawie swoje poselstwo.

Poza Ottawą i Montrealem, mieliśmy też konsulat w Winnipegu, który został utworzony w roku 1920. Pierwszym jego kierownikiem był p. Olszewski-Bukowiecki, zaś 8-mym i ostatnim dr Adam Synowiecki. Konsulat w Winnipegu został utworzony, gdyż przed pierwszą wojną światową, jak również przez szereg lat po tamtej wojnie, bardzo spora liczba polskich emigrantów osiedlała się zarówno w samym Winnipegu, jak też na farmach w Manitobie. W Winnipegu wychodziły dwa tygodniki polskie. Kwitło tam życie organizacyjne i działało duchowieństwo polskie. Konsulat w Winnipegu był raczej małą placówką. Jej obsada personalna ograniczała się do konsula i czterech lub pięciu pracowników kontraktowych. Konsulat ten miał jednak do pomocy agencję konsularną w Regina, jak też konsula honorowego w Vancouver.

---

⁴ Niniejszy artykuł jest dostosowaną do druku wersją odczytu wygłoszonego przez Autora we wtorek, 6 stycznia 1987 roku, w Domu Polskim SPK (Stowarzyszenie Polskich Kombatantów), na 379 Waverley Street w Ottawie, w ramach Pogadanek Historycznych SPK Koła Nr 8.

KONSULATY A POSELSTWA ORAZ URZĘDNICY KONSULARNI

Przypomnijmy, że do lat 1950-tych większość krajów o poważniejszym znaczeniu dzieliła swoje przedstawicielstwa dyplomatyczne na ambasady i poselstwa. I tak np. Polska posiadała w świecie 9 ambasad i 23 poselstwa. Po II wojnie światowej zwyczaj ten został zaniechany przez Stany Zjednoczone, które podniosły wszystkie swoje placówki dyplomatyczne do rangi ambasad. W ciągu następnych lat inne kraje poszły ich śladem, tak że dziś poselstw prawie się nie spotyka.

W zwykłym porządku rzeczy, konsulaty nie są powołane do zajmowania się sprawami politycznymi, które leżą w zakresie działalności przedstawicielstw dyplomatycznych (ambasad, poselstw). Bywają jednak wyjątki, jak właśnie miało to miejsce w Ottawie, w latach 1933-1942, zanim nie zostało jeszcze utworzone poselstwo RP. Do zadań placówek konsularnych należy opieka nad obywatelami, sprawy paszportowo-wizowe, prawne, handlowe, morskie, propagandowe, kulturalno-oświatowe itd. Naturalnie, ani w Kanadzie, ani na innych placówkach, sam kierownik placówki nie był w stanie zajmować się tyloma sprawami, miał więc do pomocy odpowiedni personel złożony z urzędników etatowych i kontraktowych. Na naszych placówkach konsularnych w ogromnej mierze przeważał personel kontraktowy, co miało miejsce ze względów oszczędnościowych, jako że wynagrodzenie urzędników etatowych za granicą było znacznie wyższe niż urzędników kontraktowych. Z zasady jednak kierownicy placówek i ich zastępcy byli urzędnikami etatowymi. Natomiast na placówkach dyplomatycznych często przeważali urzędnicy etatowi, a personel kontraktowy obsadzał mniej ważne funkcje. Wśród urzędników kontraktowych istniały dwie kategorie. Pierwsza zwykle składała się z ludzi z dawna zamieszkałych za granicą, którzy traktowali swą pracę na kontraktach jako rzecz stałą i nie spodziewali się dalszych awansów. Druga zaś kategoria to urzędnicy wysłani z Polski zwykle z ukończonymi studiami wyższymi, którzy po kilku latach pracy na kontraktach za granicą składali podania o przeniesienie do centrali MSZ w Warszawie celem odbycia rocznej praktyki i dopuszczenia do t.zw. egzaminu dyplomatycznego czyli egzaminu na urzędnika etatowego pierwszej kategorii w 8-mej grupie uposażeniowej. W roku 1939, personel podległy naszemu Ministerstwu Spraw Zagranicznych składał się z 530 urzędników i urzędniczek etatowych oraz z 763 urzędników i urzędniczek kontraktowych, do czego dochodził personel pomocniczy tzn. woźni, szoferzy, itd. Wypada tu zaznaczyć, że o ile za granicą przeważali urzędnicy kontraktowi, to w centrali, w Warszawie było ich raczej niewielu.

GŁÓWNE ZADANIA PLACÓWEK I PODZIAŁ KOMPETENCJI

W okresie przedwojennym głównym zajęciem konsulatu generalnego w Ottawie było utrzymywanie stałych kontraktów z władzami Dominium i z Parlamentem, prowadzenie akcji propagandowej na rzecz Polski, zwalczanie antypolskiej propagandy prowadzonej często przez ultranacjonalistyczne elementy ukraińskie, jak też niemieckie i komunistyczne.

Jednym z zadań konsulatu generalnego była również współpraca i pomoc organizacjom polonijnym, jak np. sprowadzanie instruktorów harcerskich, dostarczanie niektórych materiałów dla prasy polskiej itd. Natomiast, jeśli chodzi o sprawy osobowe obywateli polskich, placówka ottawska miała w swej kompetencji jedynie rejon Ottawy i Hull.

Konsulat w Montrealu miał w swej kompetencji całą Kanadę wschodnią i środkową, czyli Quebec i Ontario, za wyjątkiem Ottawy i Hull oraz rejonów: Kenora, Rainy River i Thunder Bay. Te trzy rejony były - ze względów geograficznych - włączone do kompetencji konsulatu w Winnipegu. Wśród głównych zadań konsulatu w Montrealu należy wymienić

opiekę konsularną nad emigrantami z Polski, sprawy handlowe i morskie, sprawy paszportowo-wizowe, współpracę z organizacjami polonijnymi, sprawy spadkowe itd.

W kompetencjach terytorialnych konsulatu RP w Winnipegu znajdowały się cztery zachodnie prowincje Kanady oraz Yukon i the North West Territories – w sumie rejony najbardziej wysunięte na zachód. Zadania tego konsulatu były podobne do zadań konsulatu w Montrealu, za wyjątkiem spraw morskich.

Należy tu dodać, że w roku 1938 został ustanowiony konsulat honorowy w St. John's, Nowa Funlandia. Jej kierownikiem był tamtejszy dostawca okrętowy p. Cyryl James, któremu osobiście wiele zawdzięczam.

EMIGRANCY Z POLSKI

Jasnym jest, że w miarę zwiększania się ilości emigrantów z Polski działalność naszych placówek stale wzrastała. Warto może przypomnieć, że według statystyk kanadyjskich od początku XX wieku nasza emigracja do Kanady szybko rosła: w roku 1901 było w Kanadzie jedynie 6.295 Polaków, których głównym skupiskiem było Wilno w prowincji Ontario. W roku 1921 liczba ta wzrosła do 65.204 osób, zaś w roku 1971 stanowiliśmy już niebagatelną grupę 316.430 osób. Do tego należałoby dodać liczną grupę obywateli polskich pochodzenia mniejszościowego, szczególnie Ukraińców i Żydów, którzy nieraz korzystali usług konsularnych.

W okresie międzywojennym największe nasilenie emigracji z Polski do Kanady przypada na lata 1927-30. W tym czasie liczba naszych emigrantów wynosiła 73.525 osób. W okresie wielkiego kryzysu ekonomicznego nastąpił dramatyczny spadek imigracji do Kanady, również emigracja z Polski w latach 1930 – 39 znacznie się zmniejszyła do 12.055 Ukraińców i 4.057 Polaków. Należy tu wspomnieć, że władze kanadyjskie, które prowadziły własną rekrutację emigrantów za pośrednictwem towarzystw okrętowych CPR i CNR, zdecydowanie wołały emigrantów narodowości ukraińskiej, gdyż uważały ich za element łatwiejszy do adaptacji (Ukraina jako państwo nie istniała). Na tym tle powstał pewien konflikt między państwowymi władzami polskimi i władzami kanadyjskimi. Konflikt ten zaostrzył się szczególnie w latach 1931-35. W roku 1931 władze kanadyjskie postanowiły wycofać z Gdyni i Gdańska swe biura kwalifikujące emigrantów pod względem zdrowotnym i pod względem przydatności, narażając zatem kandydatów do emigracji na poważne wydatki związane z podróżami do biur w Hamburgu, Antwerpii lub Bremen. W ten sposób zmuszano też naszych emigrantów, aby podróżowali przez ocean na statkach towarzystw okrętowych kanadyjskich lub brytyjskich, a nie polskich. Konflikty te były powodem licznych interwencji i negocjacji polskich konsulów z władzami kanadyjskimi. Sprawy te zostały uregulowane pomyślnie dla strony polskiej odpowiednią klauzulą polsko-kanadyjskiego traktatu handlowego podpisanego w dniu 3 lipca 1935 roku w Ottawie przez premiera Kanady, R. B. Bennetta i konsula generalnego RP, Jerzego Adamkiewicza. Pragnę tu zaznaczyć, że konsul Jerzy Adamkiewicz był niewątpliwie jednym z najwybitniejszych polskich przedstawicieli RP w Kanadzie w okresie międzywojennym.

ŁĄCZNOŚĆ Z MSZ

Jeśli chodzi o łączność z Ministerstwem Spraw Zagranicznych, placówki konsularne były naturalnie w najściślejszej łączności z Departamentem Konsularnym, a placówki dyplomatyczne z Departamentem Polityczno-Ekonomicznym. Jeśli chodzi o sprawy finansowe, budżetowe itd., to były one podporządkowane Departamentowi Administracyjnemu MSZ, natomiast sprawy obsady personalnej, opiniowanie

o urzędnikach, urlopy czasowe itp., znajdowały się w kompetencjach Biura personalnego Ministerstwa. Z tej też racji, powołanie urzędnika na praktykę do centrali przed egzaminem dyplomatycznym było decydowane przez dyrektora biura personalnego. O takim powołaniu na praktykę decydowało kilka czynników jak: (1) opinia kierownika placówki, który musiał poprzeć podanie urzędnika kontraktowego, (2) znajomość języków obcych, szczególnie francuskiego, gdyż cały egzamin dyplomatyczny odbywał się po francusku, (3) wiek, (4) stan cywilny - urzędnik dyplomatyczny nie mógł być żonaty z cudzoziemką.

PORTO PANA KONSULA

W pierwszych latach mojej służby jako urzędnika kontraktowego na placówce konsularnej w Lyonie, wszystkie listy do petentów pisane były w 3-ej osobie. To prawdopodobnie powodowało fakt, że powszechnie petenci o mniejszym wykształceniu zwykle używali zwrotu „pan konsulat” zamiast „pan konsul”. Listy konsulatowi zwykle kończyło się wezwaniem, aby petent w dalszej korespondencji przysyłał opłatę pocztową. Przypomina mi to zabawny list, który nadszedł kiedyś do naszego konsulatowi w odpowiedzi na korespondencję, w której zawarte było m.in. zdanie: „Konsulat prosi o nadesłanie na porto Fr 5,00”. Petent odpowiadając zaznaczył „Ponownie przesyłam na porto konsulatowi Fr. 5,00. Niechże sobie pan konsulat te porto wypije i sprawę moją prędko załatwi”. Od tego czasu, słowo „porto” w listach do petentów było surowo zakazane.

OKRES WOJENNY I ZASŁUGI KONSULA PODOSKIEGO

Okres wojenny, jeśli chodzi o nasze placówki w Kanadzie, wprowadził do pracy codziennej znaczne ożywienie. Zarówno Polonia, jak i władze kanadyjskie starały się służyć wszelkiego rodzaju pomocą polskiemu wysiłkowi wojennemu. Powstawały też zupełnie nowe zagadnienia, które należało rozwiązywać. Przemysł kanadyjski zaczął pracować na potrzeby wojenne i brak było inżynierów. Tymczasem spora grupa polskich inżynierów znalazła się w Europie zachodniej i w Anglii. Ówczesny Konsul generalny w Montrealu, Wiktor Podoski, przeprowadził wtedy odpowiednie negocjacje z władzami kanadyjskimi, a ich rezultatem był przyjazd do Kanady około 550 polskich inżynierów. Wielu z nich znalazło zatrudnienie w kanadyjskim przemyśle zbrojeniowym. W tej grupie przybył m.in. znany specjalista od pojazdów pancernych, inż. Mieczysław Becker. W latach powojennych zasłynął on jako twórca pojazdu, który służył astronautom amerykańskim w czasie wyprawy na księżyc. Inną polską grupę, której władze kanadyjskie udzieliły azylu na skutek starań konsula generalnego Podoskiego była spora grupa rodzin polskich urzędników i wojskowych przebywających w Anglii. Rodziny te przeważnie osiedliły się na czas wojny w Montrealu. Również dzięki staraniom konsula generalnego, Kanada zezwoliła na przyjazd licznej grupie uciekinierów, sponsorowanej przez żydowską światową organizację, The American Jewish Joint Distribution Committee. Do grupy tej należeli obywatele polscy, w większości Żydzi, którym udało się wyjechać z Wilna przez Rosję do Japonii, gdzie to znaleźli się pod opieką naszej Ambasady. Wielu mężczyzn z tej grupy wstąpiło ochotniczo do wojska polskiego w Kanadzie.

W roku 1940 konsul generalny Podoski, po krótkich negocjacjach z władzami kanadyjskimi uzyskuje zgodę na sprowadzenie do Kanady t.zw. zbiorów wawelskich. 13 lipca 1940 r. zbiory te przyłynęły do Halifaxu na „Batorym” i zostały umieszczone w lokalu wypożyczonym konsulatowi, w budynku farmy eksperymentalnej. Zanim to nastąpiło, strona polska dała władzom kanadyjskim pisemne oświadczenie, że zbiory te

pozostają całkowicie pod opieką i zarządem czynników polskich i że rząd kanadyjski nie przyjmuje za nie żadnej odpowiedzialności.

REKRUTACJA DO WOJSKA POLSKIEGO W KANADZIE

Długie pertraktacje o zezwolenie na utworzenie polskiego ośrodka rekrutacyjnego w Kanadzie, rozpoczęte jeszcze na początku 1940 r. w czasie wizyty gen. Józefa Hallera w Ottawie, zostały pomyślnie ukończone w trakcie osobistej rozmowy gen. Sikorskiego z premierem Mackenzie Kingiem, w czasie wizyty generała w Kanadzie w kwietniu 1941 roku. Władze kanadyjskie zgodziły się, aby ośrodek rekrutacyjny został umieszczony w Windsor, Ontario, a obóz ćwiczebny w Owen Sound, Ontario. Ośrodek ten miał przyjmować do wojska polskiego ochotników, obywateli polskich przebywających w Kanadzie, jak również ochotników ze Stanów Zjednoczonych, które wówczas jeszcze nie przystąpiły do wojny. Aby ten projekt zrealizować, generał Sikorski powołał polską misję wojskową, mianując płk. Arciszewskiego szefem tej misji. Płk. Arciszewski ściśle współpracował z konsulem Podoskim, przygotowując ośrodki w Windsor i Owen Sound dla przewidzianej rekrutacji, jednocześnie prowadząc intensywną propagandę w ośrodkach polonijnych w Stanach i w Kanadzie celem zachęcenia młodzieży do wstępowania do polskich szeregów. W lipcu 1941 r. przybył z Londynu nowy szef polskiej misji wojskowej, generał Bronisław Duch z licznym gronem oficerów i podoficerów, aby rozpocząć rekrutację na szeroką skalę i przeprowadzić wstępne przysposobienie wojskowe nowo zwierzbowanych rekrutów.

„RZĄD WIELKICH POSIADACZY ZIEMSKICH”

W marcu 1942 r., konsulat generalny w Ottawie przemianowany zostaje na poselstwo, a Wiktor Podoski zostaje mianowany pierwszym posłem i ministrem pełnomocnym w Kanadzie. Rok później rząd kanadyjski mianuje generała Georges'a Vanier, m.in. pierwszym kanadyjskim posłem przy rządzie RP w Londynie. W tymże czasie zostają powołane do życia dwie dodatkowe polskie placówki konsularne w Kanadzie, a mianowicie: konsulat honorowy w Quebec, z drem Karolem Poznańskim jako konsulem honorowym i agencja konsularna w Toronto, z p. Herse jako agentem. Obie te placówki, choć tylko pomocnicze, były prawdziwie aktywne i oddały spore usługi tak poselstwu w Ottawie, jak też konsulatowi generalnemu w Montrealu.

Niestety, w miarę wzrostu oporu wojennego w Związku Sowieckim, również niepomierne wzrasta w Kanadzie, podobnie jak w Anglii i w Stanach Zjednoczonych, propaganda sowiecka, która m.in. czyni spore wysiłki, aby podkopywać znaczenie Rządu RP na uchodźctwie. Tendencja ta potęguje się po śmierci gen. Sikorskiego i po objęciu funkcji premiera przez Stanisława Mikołajczyka. W prasie i w radiu coraz częściej spotyka się określanie naszego rządu na uchodźctwie, jako „rządu wielkich polskich posiadaczy ziemskich”. Takie bzdury zmuszą wkrótce nasze poselstwo i placówki konsularne do wielkich wysiłków, aby kontrować tę wrogą nam akcję. Nie jest to łatwe, biorąc pod uwagę nie tylko sowiecką działalność propagandową, ale też ogólny, panujący na Zachodzie, tak wówczas pro-sowiecki nastrój wśród ludzi oczarowanych wielkimi zwycięstwami Armii Czerwonej łamiącej potęgę hitlerowską.

W lipcu 1943 minister Podoski zostaje odwołany do centrali MSZ w Londynie. Posłem RP w Kanadzie zostaje mianowany Wacław Babiński, jeden z najstarszych urzędników polskiej służby zagranicznej, pracujący w MSZ od grudnia 1918 r., człowiek wielkiego rozumu i wielkiego serca. Na niego też spadły wówczas ciężkie obowiązki likwidacji polskich niepodległych placówek zagranicznych w Kanadzie, która 5 lipca 1945 r.

wycofała swe uznanie Rządu RP w Londynie i śladem Anglii i USA uznała t.zw. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w Warszawie. Pierwszy przedstawiciel tego rządu, p. Alfred Fiderkiewicz, przybył do Ottawy w połowie roku 1946. Było więc dość czasu na likwidację naszych placówek. W tym samym czasie rząd brytyjski stworzył w Londynie instytucję pod nazwą *UK Interim Committee for Polish Affairs*, której zadaniem było przeprowadzenie likwidacji polskich spraw wojskowych i cywilnych. Kierownictwo tego komitetu zostało powierzone ambasadorowi Raczyńskiemu, a jego przedstawicielem na Kanadę został ówczesny Brytyjski Wysoki Komisarz, który zaangażował mnie do prowadzenia spraw dotyczących obywateli polskich.

W związku z powyższym, minister Babiński postanowił, że akta rzeczowe poselstwa i konsulatów winny być ukryte i nikomu nie przekazywane. Natomiast akta personalne, gdy tego zażąda kanadyjskie MSZ w imieniu przedstawiciela nowych władz krajowych, jak też umebłowanie i inna własność państwowa, winny być przekazane Brytyjskiemu Wysokiemu Komisarzowi jako przedstawicielowi Interim Committee. Tak też się stało, jeśli chodzi o poselstwo i konsulat generalny w Montrealu. Konsul Synowiecki w Winnipegu nie zastosował się do tej decyzji i przekazał osobiście swą placówkę nowemu konsulowi PRL. Innym rozdziałem prac naszego poselstwa była sprawa zabezpieczenia tzw. zbiorów wawelskich, jak również złota polskiego złożonego w Banku Kanady, ale to są obszernie zagadnienia, które nie zmieściłyby się w tym konkretnym temacie.

JA I SŁUŻBA ZAGRANICZNA

Na zakończenie, pragnę tylko dodać, że szczęśliwy jestem, że miałem zaszczyt przez blisko czternaście lat pracować dla Polski w polskiej służbie zagranicznej. Była to służba, gdzie ludzie ten honor wysoko sobie cenili, gdzie istniał bardzo mocny duch solidarności zawodowej, ściśle nas wszystkich łączący i pozwalający na powstawanie przyjaźni trwających nieraz przez całe życie.

Nota biograficzna:

Adam Żurowski urodził się w roku 1908 w Wiśniowczyku koło Kamieńca Podolskiego. Uczęszczał do szkół w Krakowie i Poznaniu. Po maturze wyjechał do Francji na dalsze studia. Po ukończeniu studiów handlowych na uniwersytecie w Grenoble w roku 1932, został zaangażowany do polskiej służby zagranicznej i skierowany do pracy w konsulacie w Lyonie, a następnie był przeniesiony do konsulatu generalnego w Lille, gdzie pracował jako kierownik referatu kulturalno-oświatowego i inspektor szkolnictwa polskiego.

W roku 1937 został odwołany do centrali Ministerstwa Spraw Zagranicznych, gdzie zdał egzamin dyplomatyczny i został przydzielony do wydziału wschodniego w departamencie politycznym ministerstwa.

Ewakuowany we wrześniu 1939 r. wraz z ministerstwem do Rumunii, przedostał się do Francji, gdzie wstąpił ochotniczo do wojska. Otrzymał przydział do szkoły podchorążych piechoty w Coëtquidan. Po ukończeniu szkoły podchorążych, był przydzielony do 4-go pułku w 2-jej dywizji strzelców. Dywizja ta brała udział w krótkiej kampanii francuskiej w okolicach Belfort i została odcięta przez Niemców od środkowej Francji, co zmusiło ją do przejścia granicy do Szwajcarii, gdzie została internowana. Po pięciu tygodniach Adam Żurowski uszedł z obozu dla internowanych i przedostał się do nieokupowanej strefy we Francji, następnie zaś przez Hiszpanię udał się do Anglii i wstąpił do wojska polskiego w Szkocji. Następnie został odkomenderowany do sztabu Naczelnego Wodza w Londynie, do adiutantury 2-go generała do zleceń, którym był generał Bronisław Duch. Kiedy gen. Duch został mianowany szefem polskiej misji wojskowej w Kanadzie, Adam Żurowski został włączony do tej misji i przybył do Kanady w lipcu 1941. W tej misji służył do końca roku 1942, następnie był czasowo urlopowany z wojska,

aby objąć stanowisko sekretarza poselstwa i zastępcy posła w Poselstwie RP w Ottawie. Funkcję tę pełnił do czasu kiedy Kanada wycofała swe uznanie Rządowi RP w Londynie, czyli do lipca 1945.

Ta nowa sytuacja zmusiła Adama Żurowskiego do obrania nowego zawodu; początkowo był współlnikiem w agencji eksportowej The Delft Agencies, która eksportowała głównie chemikalia do Europy, następnie zdał egzamin prowincjonalny na agenta ubezpieczeniowego i otworzył swoją agencję ubezpieczeniową pod nazwą Trans-Canada Insurance.

W okresie powojennym Adam Żurowski był bardzo czynny w pracach społecznych; przez 10 lat był jednym z wiceprezesów Zarządu Głównego S.P.K. w Kanadzie, a przez rok prezesem koła S.P.K. no. 8 w Ottawie, był prezesem Okręgu K.P.K. w Ottawie przez trzy kadencje. W czasie budowy kościoła polskiego w Ottawie przewodniczył radzie parafialnej, wielokrotnie był prezesem Klubu Polsko-Kanadyjskiego, przez cztery był lata prezesem Komisji Skarbu Narodowego na Kanadę, itd. W roku 1987 nadał działał w Skarbie Narodowym, jak też w Funduszu Pomocy Krajowi. Należy też dodać, że po śmierci ministra Babińskiego, Adam Żurowski został mianowany przez władze polskie w Londynie Opiekunem Zbiorów Wawelskich w Kanadzie, którą to funkcję pełnił aż do powrotu tych zbiorów do Polski.

Po sprzedaży swej agencji ubezpieczeniowej w roku 1980, Adam Żurowski przeszedł na emeryturę.

III. Sprawy bieżące – Current affairs –Affaires courrantes

Nowości Biblioteki – Library News – Nouvelles de la Bibliothèque

Zbigniew Małecki

EUROPA W CZASIE WOJNY 1939 – 1945

Ostatnia książka Normana Daviesa¹ powstała z potrzeby „odbrązowienia”² historii II wojny światowej. Albowiem mity o tym okresie, a co gorsze - niedopowiedzenia, lub też pełne treści pominięcia rozpowszechniane były na Zachodzie przez filmy, powieści i programy telewizyjne oraz programy nauczania szkolnego, łącznie z uniwersyteckimi.

Przykładem może tu być przytoczone przez prof. Davisa we wstępie do książki poświęcenie pomnika II wojny światowej w Waszyngtonie. Dwie kolumny, jedna z napisem *Pacyfik*, druga *Atlantyk* i napis: *World War Two 1941-45*. Każdy Europejczyk – pisze Davies – wie, że II wojna rozpoczęła się w 1939 r., tymczasem miliony Amerykanów są przekonane, że ta wojna była wojną amerykańską i Ameryka wygrała ją sama.

Recenzent prestiżowego tygodnika *The Economist* napisał o książce Daviesa: *Dziesięciolecie propagowania historii II wojny światowej w wersji, która faktycznie zasługuje na to, by znaleźć się na śmietniku, spowodowały, iż większość, jeśli nie wszyscy obywatele krajów, które w niej uczestniczyły, ma obraz zniekształcony, niekompletny lub czasem wręcz nieprawdziwy.*

Recenzent *The Economist* twierdzi, że Davies z taką gorliwością zabiera się do demolowania mitów, iż sprawia wrażenie, jakby kierował się motywem zemsty, a jego obrazoburczy i zgryźliwy ton (pod adresem Zachodu) wydaje się zanikać, gdy w grę wchodzi jego ukochana Polska.

Recenzent *Evening Standard* stwierdził, że Davies ma rzeczywistą wiedzę i pasję, które przebijają z jego książki, nawet jeśli niektórych czytelników może znużyć jego niezmordowana obrona dzielnej, małej Polski.

Ze zrozumiałych powodów, akurat ta „polska obsesja” Daviesa nie razi naszego czytelnika. Ja też pozwolę sobie naświetlić w tej recenzji parę faktów nam znanych, ale które rzucają zgoła nowe światło na II wojnę dla „innego” czytelnika.

Prof. Davies obala w swojej książce, między innymi, mit Wielkiej Brytanii jako samotnej twierdzy, stawiającej opór Niemcom w 1940 roku, ponieważ, jak to udawadnia, w tym czasie z Niemcami walczyli również Polacy i inni alianci. I tak na przykład, Polskie Siły Zbrojne w Wielkiej Brytanii w pewnym okresie 1940 roku były drugą pod względem liczebności armią aliancką.

Stawiane w Wielkiej Brytanii za wzór bohaterstwa, dwa zjawiska: tzw. „duch Dunkierki” (skąd w 1940 roku ewakuowano brytyjski korpus ekspedycyjny) czy też cierpienia Brytyjczyków doznane w czasie niemieckich nalotów są mało znaczącymi epizodami w porównaniu z okropnościami, jakich doświadczyła Polska – zauważa autor *Bożego Igrzyska, Europy, Powstania 44* i innych książek o tematyce polskiej.

¹ Norman Davies, *Europe at War 1939-1945, No Simple Victory*, London Macmillan, 2006, p. 544 + 70 Illustrations,

² Termin ukuty przez Tadeusza Żeleńskiego-Boya w pracy *Brązownicy*, (1930)

Parafrazując anegdotę o Zhou Enlai, który, gdy go w 1950 roku pytano w Paryżu co myśli o wpływach rewolucji francuskiej, odpowiedział, że za wcześnie jest na opinię, Davies sądzi, że po upływie sześćdziesięciu lat nadszedł czas, by sprostować *wątpliwe historyczne przypuszczenia*.

Szeregiem danych statystycznych, Davies udawadnia jak mocno, zwłaszcza pod wpływem filmów, okrzepła ignorancja o II wojnie światowej. *Która z bitew II wojny była bitwą najważniejszą?* - pyta autor? Większość ludzi powie, że było nią lądowanie w Normandii: około 132.000 zabitych po sześciu tygodniach walki. Tymczasem, w czasie blitzkriegu w kierunku Moskwy, w czasie sześciu miesięcy zginęło 1.582.000 żołnierzy.

Davies podkreśla, że na popularny pogląd o krajach demokratycznych walczących „w dobrej sprawie” i „wygrywających wojnę” należy spojrzeć z większą dozą sceptycyzmu. Tutaj – pisze Davies – trzeba przyznać rację Stalinowi, który ujął to lakonicznie: *Anglia dała nam czas, Ameryka pieniądze a Rosja krew*. Trudno jest uznać aliantów za zwycięzców w tej wojnie, skoro po jej zakończeniu cała wschodnia Europa zniknęła za „żelazną kurtyną” stworzoną przez dawnego sprzymierzeńca Anglii i Stanów Zjednoczonych.

Davies wymaga od historyków wyważonych sądów. Stany Zjednoczone, obecnie dominujące mocarstwo, powinny uznać cierpienia i wkład innych krajów w osiągnięcie zwycięstwa. W chwili wybuchu wojny w 1939 roku, armia USA była mniejsza od polskiej. Każdy dzień walk w Powstaniu Warszawskim pochłonął więcej ofiar w ludziach, niż terrorystyczny zamach na WTC w Nowym Jorku z 11 września 2001 roku. Jak porównywać straty Wielkiej Brytanii podczas II wojny Światowej, które wynosiły 0.1 procenta ogółu ludności, podczas gdy Polska, poniosła -18, a Białoruś - 25 procent takich strat ?

Najwięcej zarzutów stawia Davies zachodnim aliantom o naiwność i ślepą wiarę w sowieckie intencje. Ten sojusz „Wielkiej Trójki” (Roosevelta, Churchilla i Stalina) pozbawił wolności kraje Europy Centralnej, Wschodniej i Południowej na ponad pół wieku.

Rosja sowiecka i Stalin, gdybyśmy użyli obecnie używanego popularnego terminu, pokryte były „teflonem” zakrywającym zbrodniczość systemu. Ten „teflon” powodował, że nigdy nie poruszano sprawy obozów sowieckich, które pochłonęły więcej ofiar niż obozy Hitlera. Tenże „teflon” sprawił, iż w tej „dobrej wojnie”, jak ją przedstawia większość historyków, Stalin zamiast być takim samym złem jak Hitler, stawał się zbawcą Europy, a przez to tym, który dyktuje nie tylko przebieg powojennych granic, a też decyduje, co jest prawdą a co nią nie jest. Nie można porównywać ilości ofiar hitlerowskich obozów śmierci z sowieckimi gułagami. Sam Dalstroj w północno-wschodniej Syberii pochłonął w ciągu 30 lat ponad 3 miliony ofiar. Jedyne możliwe w tym kontekście porównanie, to losy jeńców wojennych po obudwu stronach: Niemcy potraktowali 5.2 milionów jeńców bezlitośnie, większość z nich zmarła w kilka miesięcy po wzięciu do niewoli. Z 4.5 miliona jeńców niemieckich w niewoli rosyjskiej połowa zmarła. Ci, co przeżyli, powrócili dopiero w 1953 roku.

Sprawa Katynia była znana aliantom właściwie od samego początku; niemniej robiono wszystko by ją zataić. Davies zwraca uwagę na metodyczne unikanie przez zachodnich historyków faktów stawiających Rosję sowiecką w złym świetle. Stąd kampania 1939 roku była nazywana „niemiecką inwazją Polski”, o udziale Sowietów ani słowa. Druga agresja wojny, atak Sowietów na Finlandię, uszła jako „dysputa sowiecko-fińska”. Rosja sowiecka cieszyła się dużą sympatią na Zachodzie, co było wynikiem, wspomnianego już

„teflonu“, niewątpliwie dobrej propagandy i urzeczenia tysięcy tzw. „felusiów“ (fellow travellers) wielkim eksperymentem komunistycznym.

Davies potępia jednakowoż i masowe naloty na miasta niemieckie, w których zginęły dziesiątki tysięcy ludności cywilnej „bez żadnej strategicznej potrzeby”.

Książka Daviesa jest unikalna pod względem wysiłku, jakiego dołożył autor celem nagromadzenia faktów odnoszących się do wszystkich aspektów związanych z prowadzeniem wojny. Np. w rozdziale poświęconym ludności cywilnej, znajdziemy prawie wszystko o wojnie z punktu widzenia tej części społeczeństwa. Można śmiało powiedzieć, że jest ona podręczną encyklopedią historii II wojny światowej.

Ostatni jej rozdział nosi tytuł „Inconclusions”. Davies użył tutaj celowo wyrażenia z XIX wieku, które oznacza brak warunków do wyciągnięcia wniosków. Trzeba przede wszystkim zaakceptować fakty ukazane w nowym świetle, a wnioski nasuną się same.

Mark Węgierski

SOAKING IN THE REMNANTS

Anna Piszczkiewicz, *Soaking in the Remnants* (Toronto, Ontario: Life Rattle Press, 2005), 82 pp.

Unlike some other ethnic groups in Canada, Polish-Canadians have made a comparatively small impact on mainline Canadian literary and journalistic endeavour. While someone deeply involved in the Polish-Canadian community can probably think of such figures as Eva Stachniak, Irene Tomaszewski, Andrzej Busza or some of the persons who have been published by the Polish-Canadian Publishing Fund (Polski Fundusz Wydawniczy w Kanadzie), their presence in broader Canadian literary and cultural life is rather minor. It seems none of them have achieved in Canada the prominence of some literary figures like, for example, Janice Kulyk-Keefer, who is one of the leading Ukrainian-Canadian authors and is now one of the four core professors in the Master of Fine Arts in Creative Writing program at the University of Guelph-Humber. Also, as far as the writer of this review is aware, there are no opinion columnists in any major Canadian newspapers, who could be identified as belonging to the Polish-Canadian community – nor, indeed, can he think of any such persons in Canadian history. Neither can he think of any persons currently engaged in an editorial capacity in major Canadian newspaper, magazine or book-publishing who have a positive affinity with Polishness.

If Polish émigré writers are a small group, the number of Polish-Canadian writers, by which the reviewer means persons of Polish descent born in Canada, or arriving in Canada before adolescence, is even smaller. It is likely that such Polish-Canadian persons would tend to write mostly in English.

This book by Anna Piszczkiewicz is therefore one of only a few examples in its field. It has to be stated at the outset that it was prepared as part of an undergraduate program in Professional Writing at the University of Toronto Mississauga (UTM). The book is (comparatively speaking) very pricey and not easy to order through a regular bookstore. However, many worthwhile books in the Polish-Canadian community have appeared through various kinds of self-publishing, so the provenance of the book should not be held against it.

Physically, the book has the appearance of a professionally published work, although the author might have included a bio-note and small photo of herself, as that is a fairly usual thing. The genre of the work could be called creative non-fiction, or, indeed, travel-writing. Most of the book is a recounting of the author's trip to Poland at about the age of twenty. Reading the book carefully, one can find out that she left Poland with her parents at about the age of three.

Anna Piszczkiewicz is to be congratulated for the evocative title of her book, as well as for the fact she has used her real Polish name as author. Indeed, it is a very attention-catching title, and does convey that ambiguous sense of loss and longing that a return to a barely remembered homeland often entails. Most of the book's chapters are set in the Polish small town of Wierzbica (near the city of Radom in south-central Poland). Being familiar with another small town in Poland called Nieszawa, the reviewer finds that the feeling of such Polish small-towns has been very well-conveyed in the author's writing. Indeed, she has a very attuned reportorial talent.

One must, however, wonder whether the book would have much of an evocative feel for a person unfamiliar with Polish matters.

Also, in the reviewer's opinion, a larger historical and national context for some of the descriptions would have been helpful. For example, she mentions that there is a picture of Pilsudski on the wall of her relatives' house, but does not say what that great historical figure might mean for Poles.

Writing in English, the author might have taken the opportunity to educate the English-Canadian (or, in some cases, near-totally assimilated people of Polish descent) a little more in regard to Polish history and culture. There can be perceived in the world today, huge industries of Pole-bashing, against which the author could have taken more of a stand. In a self-published work, there would have presumably been more latitude to do so.

It is of some interest to the reviewer whether Anna Piszczkiewicz will go on to beat tremendously long odds to become one of the first widely recognized Polish-Canadian writers, or if the book is just little more than a trifle along a much more usual, relatively conventional career path.

While showing some hopeful promise, this work cannot be considered as a professional publishing credit, although, in the reviewer's opinion, it is, in literary terms, somewhat comparable to at least some of the professionally published, so-called ethnic writing in Canada (apart from its brevity). Indeed, from the strictly literary standpoint, as well as for the provision of more historical and cultural context, the themes raised in the book could be explored at far greater length.

It would be of tremendous help to any possibly emerging Polish-Canadian authors if there ever were to arise an extensive professional and literary network in the community that could have some significant impact on the broader Canadian society and publishing industry. In its absence, such individual efforts as this book by Anna Piszczkiewicz, are probably about as much as can typically be achieved by comparatively isolated persons.

Mark Wegierski – librarian and journalist writing for Polish-Canadian, Polish-American, Polish, British and German publications

Paweł Wyczyński
SŁOWO O POEZJI

Czytając *Bo mamy tylko czas* Marii Łoś³

Kiedy pani profesor Maria Łoś zwróciła się do mnie, bym powiedział kilka słów na zakończenie wieczoru poetyckiego organizowanego przez The Polish Institute of Arts and Sciences in Canada, wspólnie z The Slavic Research Group, The Department of Modern Languages and Literatures and The Polish Students Association of the University of Ottawa, przyjąłem to koleżeńskie zaproszenie z przyjemnością, proponując, że uczynię to w większości po polsku i nie według szablonowego wzorca, włączając raczej podziękowanie w krótkie rozważanie na temat poezji, wierząc, że w ten sposób lepiej pokreślę literacką wartość zbioru, który nosi tytuł *Bo mamy tylko czas*.

By to uczynić, wybrałem sobie pięciu przewodników, znawców sztuki i poetyckiego słowa. Pierwszym jest Wirgiliusz, noszący więcej niż dwa tysiące lat na swoich barkach, a jednak zawsze młody swoją myślą i artystem. Drugi, to sędziwy Goethe, jeden z ojców europejskiego romantyzmu. Na trzecim miejscu stawiam Thomasa Stearnsa Eliota, znanego poetę i krytyka literackiego. Tuż przy nim, Paul Valéry, niezrównany krytyk poetyckiego tworzywa. Ostatnim jest wielki poeta polski, Leopold Staff, autor dwudziestu tomów poezji, od *Snów o potęgde* aż do *Martwej pogody* łącznie. W takim towarzystwie chyba się nie zgubię, mówiąc o istocie poezji.

Od Wirgiliusza zapożyczyłem sobie tę oto sentencję z drugiej księgi *Georgików*, często cytowaną przez krytyków: „Felix qui potuit rerum cognoscere causas” (Szczęśliwy ten kto umiał wnikać w przepastną tajemnicę rzeczy). Od Goethego zapożyczam od lat notowany dwuwiersz: „Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichter's Lande gehen” (Kto chce rzeczywiście poznać poetę – musi podążyć do jego kraju). Zapytany raz, czym jest dla niego poezja, Thomas Stearns Eliot bez zająknięcia odpowiedział: „The poetry is the language of our roots” (Poezja jest mową naszych korzeni). Podobnie ukierunkowuje się do tego samego pytania Paul Valéry: „La poésie est un langage dans un langage” (Poezja jest mową w mowie). Wreszcie, wielki poeta polski Leopold Staff, patrząc ze smutkiem w 1945 r. na ruiny Warszawy, żałośnie powiedział: „Więcej niżli chleba narodowi poezji potrzeba”. Streszcza się tu rola poezji w stosunku do żywotności narodu.

Biorąc pod uwagę tych pięć myśli zapożyczonych od Wirgiliusza, Goethego, Eliota, Valérego i Staffa, wypada powiedzieć, że poetycka wypowiedź sprowadza się do myślowo-emocjonalnego przekazu i do tego co możnaby po norwidowsku nazwać „kształtem słowa”. Te dwa pojęcia się łączą. Istota przekazu o zabarwieniu opisowym czy narracyjnym, epickim czy lirycznym, prowadzi w tajemnicę życia, gdzie zjawia się człowiek w czasie i przestrzeni, świat bliski i daleki, horyzont nieskończoności na mierzajach ziemskiego i wieczystego bytowania. Poeta szuka prawdy o sobie i o świecie, o tym co

³ Niniejszy tekst został przygotowany z okazji promocji zbioru poezji Marii Łoś, *Bo mamy tylko czas*, Warszawa, Oficyna Naukowa, 2006, 110 p. Wieczór poetycki zorganizowany został w języku polskim, angielskim i francuskim na Uniwersytecie Ottawskim, w dniu 19 kwietnia 2007 r. Przekładu wierszy na język angielski dokonali wspólnie Maria Łoś i Richard Sokolowski.

Maria Łoś jest socjologiem i kryminologiem, doktorem socjologii, autorką licznych książek, profesorem najpierw w Polsce, potem w Anglii, a od r. 1980 na Uniwersytecie Ottawskim. Od dawnych lat jej poezja jest osobistym zapisem doświadczanej chwili, gdzie się uwydatnia dylemat czasu – rozważania o ludziach i Bogu, przeznaczeniu i trwaniu, życiu w uniwersalnym wymiarze.

rozumem i zmysłami uchwytnie i o tym co się zjawia i znika w mirażach tajni, to znaczy w kłębowiskach marzenia i nurtach podświadomości.

Z drugiej strony zaznaczyć trzeba, że stan myślowo-uczuciowy nigdy nie stałby się poezją bez oryginalnego, słownego kształtu, bez uwidocznienia się w składanych słowach, które zadecydują o wymiarze utworu, jego rytmie, muzyce, obrazowości i, ewentualnie, o jego symbolicznej nastrojowości. Tu wkraczamy już w granice poetyckiego tworzywa, gdzie życie i sztuka – kiedyś mawiano treść i forma – stanowią nierozzerwalną całość. Jedno bez drugiego istnieć nie może: tak nakazuje prawo twórcze.

W takim horyzoncie rozważań, *Bo mamy tylko czas*, debiut poetycki w książkowym wydaniu Marii Łoś, wydaje mi się być, tematycznie rzecz biorąc, falowaniem myśli i uczucia - wspomnień także – w czasie i ponad czasem. Jakaś dziwna zaduma przygasza blaski nadziei, kiedy zjawia się czasownik „trwać”. W samym tytule wyraz „tylko” stawia wyraźnie granice bytowania, niby greckie fatum zrodzone z nieubłagalnego przeznaczenia. Nad takim mianownikiem ustawione zostało rozważanie poety o życiu ludzkim. Odzwierciadla się to także w samej kompozycji zbioru. W oczy się rzuca fakt, że jest tam pięć przystanków: „Czas”, „W drodze”, „Bóg”, „Ludzie”, „U siebie”. Te przydrożne drogowskazy ujęte są jednowyrazowo. A każdy z nich znaczący jest ilustracją o konturze abstrakcyjnym, gdzie przeważa kolor czarny i zielony. Tak nakreślona droga nie przedstawia meandrowych zakrętów, a prowadzi stosunkowo prosto z przepaści czasu w poetyckie „ja” i na odwrót.

Budowa wierszy zmierza na wszystkich stronach do niezwyklej kondensacji słownej. Zdarza się często, że jeden wiersz to jedno czy dwa słowa. Czasem odstępy liniowe sygnalizują przystanek wskazany do recytacji. Gdzie indziej służą temu wielkie litery. Najdłuższy utwór liczy 22 wiersze: „Homilia”; najkrótszy ma ich zaledwie pięć: „Uciekaj, bo idą dranie”. Na końcu wiersza, w większości wypadków, miejsce i data powstania ograniczona do miesiąca i roku. W samym tworzywie interpunkcja nie obowiązuje; czytelnik znajdzie tam kilka pytańników, rzadki nawias czy cudzysłów. Trzy kropki i dwa przecinki na stronie 81 trzeba chyba przypisać nieuważnej ręce, która wykonywała wpis komputerowy. Zbiorek składa się z 89 wierszy.

Ogólnie możnaby powiedzieć, że modulacja rytmiczna wierszy Marii Łoś polega na sile ludzkiego oddechu, jak to powiedział kiedyś Paul Claudel. Rytm wiersza dyktowany jest niejako oddechem twórcy: raz krótki, gwałtowny, innym razem zaparty, urywany... Próżno szukać rymów w poezji Marii Łoś. Zaledwie w kilku wierszach pojawiają się dźwiękowe odgłosy: ma się wrażenie, że to przypadkowe asocjacje, na których poetce mało zależy. Nic w tym dziwnego, bo przecież od czasów antycznych rytm był elementem twórczym wiersza. Słownictwo Marii Łoś raczej realistycznie dopasowane jest do opisu i narracji. Jej wypowiedź poetycka posługuje się przeważnie prostym słowem, które urzeka, kiedy się przemienia w sprzęgło metafory. Kilka motywów poetyckich zasługuje na podkreślenie: mucha, słońce, matczyne cięć, palma, wąż, krowy w płomieniach, dom, ogród, ptasie gniazda, kotka Lajza, pejzaż zimowy, powracający kontur grobu... A ponad wszystkim ta niekończąca się nostalgia o utrwalaniu życia w czasie.

Piękno w tworzywie poetyckim Marii Łoś polega, w większości wypadków, na przyzwolonych niedomówieniach. W ten sposób czytelnik jest poniekąd proszony, by odnalazł w obrazowych skrótach, w nastrojowej tonacji, to czego poetyckie słowo semantycznie oddać nie może. Zresztą, poecie wcale nie zależy, by przekazać dokładnie całość duchowego przeżycia. Maria Łoś staje raczej swoją postawą twórczą po stronie Mallarmego, który klarował symbolistom: „nie trzeba rzeczy nazywać po imieniu, ale ją

sugerować...” Tak, sugerować rzecz – pojętą jako łacińskie słowo „res” – sugerować ją oryginalnym, poetyckim majstersztykiem.

Sztuka wykwintnej poezji polega na nie nazywaniu rzeczy, ale jej sugerowaniu. Pod tym kątem widzenia, poezja Marii Łoś wymaga szerszych studiów. Jeżeli chodzi o tematykę, czas jest dla niej sednem myśli i wspomnień. Wiemy ile trudu poświęcali temu zagadnieniu sławni filozofowie i poeci. Wystarczy wymienić chociażby Platona, Kanta, Bergsona, Prousta. Tego ostatniego Maria Łoś przywołuje w pierwszym wierszu – „czas rozpląszczony jak u Prousta” – co pozwala przypuszczać, że wczuła się dobrze w znaną powieść francuskiego pisarza o znamienym tytule *À la recherche du temps perdu*. W przeciwieństwie do francuskiego pisarza, „czas” Marii Łoś nie jest czasem straconym. Przeciwnie, jest on czasem ciągle odnajdywanym, jakąś obsesyjną siłą trwania. Zwierza się ona z tego w drugim wierszu swojego zbioru:

*Rytm życia
czas
odwieczne złudzenie trwania*

Takie ukierunkowanie tematyki nadaje poezji Marii Łoś gwarancję zmierzenia się z losem.

W przestworze czasu, na krawędzi sumienia i serca – odbłaski słońca i gwiazd. Wiosenna rosa wsiąka w szyje tulipanów i dziuple dzieciństwa, na czarnym pergaminie nocy zaspana zorza pisze promieniście poemat o powracającym dniu. Zdarzenia proste, chwile przelotne są uchwycone w pośpiechu, na fali ziemskich zdarzeń.

Tytułem koniecznego postscriptum trzeba dodać, że *Bo mamy tylko czas* jest twórczym ciągiem dzieła wydanego w 1995 r. *Takie wielkie zmęczenie...* Krystyny Konarskiej-Łosiowej, matki Marii. Zbiorek został wydany w Warszawie jako 81 tom Biblioteki „Więzi”. Pewnie – matka i córka w swoim żyją świecie i o swoich radościach i cierpieniach piszą. Gdy się jednak jednym tchem przeczyta pierwszy i drugi zbiorek, dochodzi się do wniosku, że tworzywo poetyckie Krystyny i Marii posiada przepiękną ciągłość słownej wypowiedzi o życiu. Zrozumiałe to i wspaniałe! Jeden i drugi zbiorek wyrasta sugestywną okładką jako symboliczne drzewo. Kolory nawet się uzupełniają. A kiedy się przeczyta uważnie w pierwszym zbiorze wiersz „Drzewo” (s. 57), a w drugim zbiorze wiersze „Matka” i „Z Matką” (s. 31-32) okazuje się, w końcowych dopiskach, że obydwie poetki redagowały te wiersze w Oborach, pierwsza w czerwcu 1994, druga w lipcu dwa lata później. Stawiając zbiorki pionowo jeden na drugim, uchwycić można wzrokiem, na zielonym tle okładek, symboliczne drzewo. Na okładce pierwszego zbioru zarysowują się korzenie i dolna część pnia; na okładce drugiego – dalsza część pnia i gałęzie, strojne po faustowsku czarnymi to ptakami, a może to tylko zjawy koszmarnie zawieszone... Z dwóch zbiorów poezji drzewo wyrasta, konarami pcha się w górę, drzewo – symbol życia. Ważny to symbol, „Bo mamy jeszcze czas”.

POSTSCRIPTUM

Czytać w czterech wierszach balladę o czasie ... (z *Bo mamy tylko czas*)

Plaża w południe

w bezruchu niemyślenia
cienką nitką piany
czas odgradzany
wodą jeziora w dłoniach ważoną
stopą w mule wtopioną
steżeniem słońca w żyłach

bo życie nie ucieka
i nie śmie mijać
gdy chwila odskrzydlona
gdzieś w piasku zostawiona
w beczasie odpłynęła

Nad jeziorem Kamaneskeg, sierpień 1996

Skrzydła

Jak jasno świeci słońce
w kraju klonu
jak długo skrzydła nasze schną od lotu
jak miękkie śniegi
niebo rzuca nam pod nogi
by przypomnieć
by zatrzymać
by posklejać
je żywicą
niczym płetwy
płaskostope

Matka

Coś jest w niej
ze słońca
ze starych szpargałów
z opoki do składania
potarganych myśli
Coś jest w niej
od zawsze
dla mnie chowanego
od poczęcia
nie bez zawstydzienia
Coś jest
w niej
dla mnie
nieodzownego

* * *

Sen cichy jak szept
młodych liści
budzących się wiosną brzoź
Sen zielony jak nadzieja
żyzny jak ziemia-matka
czysty jak błękit Inu
Marzenie o śnie
Dream Sen Marzenie
Spokój
zbiera się we mnie sennie
jak kożuch
na przegotowanym mleku
dzieciństwa

Przebudzenie
Ból
Deszcz
Krzyk duszy
Przedwczesny poród dnia

Ottawa, kwiecień 2000

Miscelleana

Kinia Adamczyk

Rock & POLE

Twelve intellectually stimulating days, eleven sleepless nights. A *Newsweek* senior editor, a *Globe and Mail* journalist, history, literature, politics, art scholars and 33 students. Friendship. And finally, some much-needed time to think about my identity as a first-generation Polish immigrant in North America. The setting? Alberta's beautiful Rocky Mountains.

We embarked on this journey to discover more about our common background at this second edition of a conference series named *Poland in the Rockies*. What we shared, beyond our interest in "things Polish," were questions about the complexity of identity. "I found out that I am not alone, that there are many other people like me out there... born again Poles with a dual Polish-Canadian identity. Educated and assimilated Poles that still have a strong connection to Poland," said Eric Bednarski, a 29-year-old documentary filmmaker from Nova Scotia.

We held our breaths as we got a first-hand account from Adam Szostkiewicz, a journalist and activist during the '80s anti-communist movement in Poland, Solidarity. This former political prisoner now writes freely for *Polityka*, something of a Polish version of *MacLean's* magazine. During Solidarity times, it wasn't unusual to get shoved into a truck and to receive a good beating just for wearing the movement's pin.

Andrew Nagorski, a senior editor at *Newsweek*, said "if [a program] like this had been offered at the time when I was a student, I'm sure I would have jumped at the opportunity." Between lectures, we sat on the grass in the shade, laughing at some of his reporting anecdotes from around the world. Nagorski gained international fame after Soviet authorities expelled him from the country in 1982 for his "enterprising reporting." He launched the Polish edition of *Newsweek* in 2001.

We shared laughs, but also feelings of sorrow, as we looked back at the past. Stan Oziwicz, journalist at the *Globe and Mail*, told us the story of his father, a Second World War bomber pilot. After fighting under the Allies, Officer Mieczyslaw Oziwicz felt, like hundreds of Poles, betrayed by the Yalta Agreement, under which Poland's faith was handed over to Stalin's Soviet Union. "It was particularly painful and bitter for people like my parents," explained the journalist, "who, while Hitler's forces were storming through Poland's western frontier in September of 1939, were later rounded up from their homes in eastern Poland and sent by rail boxcars to Stalin's slave-labor camps in northern Russia and Soviet Central Asia."

Sweat almost dripped from our foreheads as we tackled the translation assignment proposed by Bill Johnston, one of the leading translators of Polish literature in North America. We discovered the challenges he faces every day as he tries to preserve the cultural references of the works he translates whilst keeping them accessible to English readers. "The focus on language and culture through the lens of Polish literature was a very interesting day of lectures for me, precisely because language and our definitions are so intricately tied with our identity," said Kasia Wisniewska, who recently graduated from English literature at McGill.

The romantic in me thrived as we watched the only color pre-war footage of Poland in the short film *Land of my Mother*, narrated by Eve Curie, the daughter of the famous scientist Marie Curie. Through her bright red lips and French-tainted English, Curie gracefully guided us through the still undestroyed monuments of Warsaw, Gdansk and Krakow, among others.

We watched in solemn silence as a participant of the program, Alexi Marchel, performed a dramatic reading of *Inside a Gestapo Prison 1942-44: The Letters of Krystyna Wituska*. This young woman, although condemned to death after being captured by the German secret police, was full of life, warmth and optimism. "I am first a human being, and only then a Pole," wrote Wituska in one of her letters, which were translated from Polish by the author and researcher Irene Tomaszewski.

At night, we sat around campfires with the speakers, talking about the Kaczynski brothers, who are at the head of Poland now, about the Jagiellonian University's beautiful library in Krakow, which I would like to visit one day, and about the future of a country some of us haven't yet gone back to. We sang songs and danced and laughed about our cultural idiosyncrasies.

The question of my identity is an interior battlefield I've been leading for the last 17 years. The seminar was not only an intellectual journey, but also an opportunity to accept my dual identity by discovering people who share similar experiences and interests. Who needs sleep when you're celebrating new-found peace?

The next *Poland in the Rockies* conference will be held in the summer of 2008. It is open to students of all backgrounds interested in "things Polish." Visit www.polandintherockies.com for more information.

Anna Buchmann

Józef Mackiewicz i Barbara Toporska w Muzeum Polskim w Rapperswilu¹

Jednym z celów działalności Muzeum Polskiego w Rapperswilu, podobnie jak wielu innych instytucji emigracyjnych, jest dokumentacja życia Polaków na emigracji. Wprawdzie obecnie w Polsce obserwujemy coraz większe zainteresowanie życiem polskich pisarzy i naukowców skazanych na banicję w czasach komunizmu, to jednak zbierane przez lata w ośrodkach polonijnych dokumenty i archiwa ich dotyczące są w znacznej części nieznane krajowemu czytelnikowi. Miejmy więc nadzieję, iż potrzebie zmiany tej sytuacji posłuży zainteresowanie i obecność na konferencji rapperswilskiej przedstawicieli polskich instytucji: Tomasza Merty, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Jacka Millera, Dyrektora Departamentu do Spraw Dziedzictwa Kulturowego za Granicą oraz Janusza Kurtyki, Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej. Prezydent RP Lech Kaczyński skierował do uczestników konferencji następujące postanie:

---

¹ Konferencja: *Józef Mackiewicz, Barbara Toporska. Życie i twórczość z cyklu Duchowe źródła nowej Europy*, pod patronatem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Podsekretarza Stanu, Generalnego Konserwatora Zabytków, Ministra Tomasza Merty. Konferencja, odbyła się w Rapperswilu (Szwajcaria) w dniach 26-28 września 2006, a zorganizowana została przy współpracy Instytutu Książki w Krakowie.

„Dla pokolenia Solidarności, do którego należę, powieści i eseje Józefa Mackiewicza – zakazane przez cenzurę, przemycane do kraju i tu powielane przez podziemne oficyny – miały znaczenie wyjątkowe. Ujawniając fakty, o których – w opinii większości – nie trzeba głośno mówić, Mackiewicz zyskiwał wielu przeciwników, pozostając w swej postawie osamotnionym. Ceną niezależności była bowiem egzystencja z dala od głównego nurtu emigracyjnego życia, a także bieda.”

O wyjątkowej pozycji książek Mackiewicza w podziemnej prasie i ich roli wśród młodych wtedy opozycjonistów przypominał też w przemówieniu inauguracyjnym minister Tomasz Merta.

Celem rapperswilskiej sesji naukowej było więc przypomnienie twórczości Mackiewicza, jako jednego z ważniejszych pisarzy polskich na emigracji, twórczości nazwanej przez Czesława Miłosza „najważniejszym świadectwem historii XX wieku” oraz wprowadzenie w obieg literacki prac Barbary Toporskiej – prawie zapomnianej towarzyszką życia Józefa Mackiewicza, pisarki, poetki, malarki.

Inną przyczyną zorganizowania konferencji było pojawienie się licznych dokumentów zawartych w prywatnym archiwum Mackiewicza i Toporskiej, uprzednio nieznanych, a od roku 2005, zgodnie z wolą zmarłych pisarzy, zebranych i udostępnionych badaczom w Muzeum Polskim w Rapperswilu.

Problematyka twórczości Józefa Mackiewicza została na sesji omówiona z różnych punktów widzenia – polityki, historii i krytyki literackiej. Zawikłane sprawy stosunków polsko-litewskich, sprawa Katynia, a przede wszystkim główny punkt ciężkości w pracach Mackiewicza, to znaczy: Rosja, Sowiety i Polska, znalazły swoje omówienia w referatach.

Józef Mackiewicz i Barbara Toporska dożywali swych ostatnich dni w Monachium cicho i w biedzie, umierając – on w styczniu 1985 roku, a ona w trzy miesiące później. Decyzję o przekazaniu archiwum podjęli Mackiewiczowie przed śmiercią, okazując duże zaufanie rapperswilskiej placówce i znając dokładnie szwajcarskie przepisy o ochronie spuścizny. Obszerne archiwum, na które składają się dokumenty osobiste, korespondencja, fotografie, manuskrypty i maszynopisy, składane przez lata wycinki prasowe i materiały dokumentacyjne do pracy pisarskiej, zostało przekazane do Muzeum Polskiego w Rapperswilu przez wieloletnią przyjaciółkę Mackiewiczów, tłumaczkę literatury polskiej w Niemczech, a także współorganizatorkę konferencji - Ninę Kozłowską. Omówiła ona na sesji historię archiwum i związków Mackiewiczów z Rapperswilem. Przekazana spuścizna stanowi największy zbiór Mackiewiczianów. Mniejsze zbiory znajdują się w Archiwum Emigracji w Toruniu oraz w Harvardzie i we wrocławskim Ossolineum. Zbiory Ossolineum przedstawiła na sesji wicedyrektor Ossolineum, Dobrosława Platt.

Mimo, że Mackiewicz był jednym z najbardziej znanych polskich pisarzy emigracyjnych – znajomość jego twórczości w Polsce, pomniejszona zakazem publikacji w czasach PRL-u, nie odpowiada należytą mu randze, a zatem wymaga działań popularyzacyjnych.

Dzieła Mackiewicza nie weszły do kanonu lektur szkolnych. Niewiele tytułów znajduje się w ofercie czytelniczej i słaba jest ich dystrybucja. Prawo do publikacji książek Mackiewicza posiada wydawnictwo *Kontra* w Londynie, którym kieruje Nina Karsov-Szechter. Sprawa zakazu ich publikacji w innych oficynach poruszana była wielokrotnie podczas konferencji – szczególnie przez Jacka Trznadla, którego książka obejmuje np. wszystkie teksty Mackiewicza o Katyniu, ale nie może się w Polsce ukazać. Przyczyną takiej sytuacji jest proces o prawa autorskie, który toczy się pomiędzy Niną Karsov-Szechter a mieszkającą w Warszawie rodziną Mackiewicza.

Józef Mackiewicz był świadkiem otwarcia grobów katyńskich i jako świadek był jednym z tych, którzy starali się rozpowszechnić prawdę o sowieckiej zbrodni. Tragedię w lasu katyńskim opisał w książce, która ukazała się tuż po wojnie, najpierw we Włoszech, później w Londynie. Historia londyńskiego wydania książki o Katyniu zaciążyła na stosunkach Mackiewicza z bratem. Kazimierz Orłoś, siostrzeniec Mackiewicza, przedstawił na sesji, po raz pierwszy, korespondencję rodzinną między Józefem a jego siostrą Seweryną. W jednym z listów, Mackiewicz podaje przyczynę zerwania kontaktów z bratem. Nie była nią, jak wielu przypuszcza, decyzja powrotu Stanisława Cata-Mackiewicza do Polski i przystanie na współpracę z reżimem. Józef Mackiewicz miał wielki żal do brata o brak poparcia w sprawie publikacji książki o Katyniu. W roku 1958 pisał do siostry: *Ja zerwałem z nim nie dziś, a równo dziesięć lat temu, kiedy to tutejszy wódz emigracji przejął prawa autorskie książki o Katyniu. Byłem bezradny i bezsilny, a ten nie tylko nie poparł, ale i sprzedał mnie w tej sprawie.* (list do Seweryny Orłosiowej z roku 1958). W innych listach, Mackiewicz z wielką troską odnosił się do rodziny, jej egzystencjalnych problemów w komunistycznej Polsce. Czułość, jaką okazuje rodzinie w (często przemycanych przez znajomych) listach, ukazuje innego Mackiewicza - nie jako zatwardziałego i rozgoryczonego życiem na emigracji człowieka, ale jako pełnego ciepła i miłości brata i krewnego. Listy jego przypominają o trudnym losie ludzi skazanych na przymusową banicję, pozbawionych kontaktów rodzinnych, przepełnionych tęsknotą za bliskimi, borykających się z problemami egzystencjalnymi.

Wiele emocji wśród emigracji budziła publicystyka Józefa Mackiewicza, jego ocena polityki państwa polskiego w okresie międzywojennym, opcji politycznych Józefa Piłsudskiego, stosunku do mniejszości narodowych, szczególnie na Litwie. Profesor Andrzej Nowak omówił w swoim referacie sprawę tajnych rokowań Piłsudskiego z bolszewikami w Mikaszewiczach (pertraktacje R. Kunickiego z Wiktorem Koppem). W świetle nowych dokumentów, wiele tez, stawianych przez Mackiewicza, znajduje dzisiaj potwierdzenie. Bardzo dokładnie omawiana była sprawa stosunku Mackiewicza do Rosji carskiej i do Sowietów, kwestia sowieckiej okupacji oraz wpływu ideologii komunistycznej na ludzkie dusze i charaktery. Dr Tadeusz Sucharski omówił problematykę obrazu rosyjskiej i sowieckiej mentalności w książkach Mackiewicza.

W swojej korespondencji z Jerzym Giedroyciem Mackiewicz wielokrotnie omawiał polityczne zawilości polityki europejskiej wobec krajów zagarniętych przez ZSRR i nowy układ sił po drugiej wojnie światowej. Wiele artykułów opublikował w paryskiej *Kulturze*, zanim nie skłócił się z jej Redaktorem. Materiały na ten temat, znajdujące się w archiwum *Kultury*, omówiła Małgorzata Ptasińska z Instytutu Pamięci Narodowej. Kres współpracy Mackiewicza z *Kulturą* położyła publikacja w *Instytucie Literackim* książki S. Karbońskiego o Armii Krajowej, w której powielona została informacja o rzekomej współpracy Mackiewicza z Niemcami. Sprawa ta prześladowała Józefa Mackiewicza przez całe życie. W archiwum rapperswillskim pozostawił on wyjaśnienie na ten temat, a w liście do Giedroycia raz jeszcze opisał tę bolesną dla siebie historię. Zadra pozostała i kiedy *Kultura* przyznała Mackiewiczowi nagrodę im. Zygmunta Hertza za jego działalność publicystyczną, przelała się szala gorczy – urażony Józef Mackiewicz odmówił przyjęcia nagrody. Wyżej cenił swój dorobek literacki, a nie publicystyczny, zabolął go więc brak uznania dla jego twórczości prozatorskiej.

Mackiewicz był zwierzęciem politycznym. Najwięcej miejsca w jego działalności publicystycznej zajmują rozważania i przemyślenia o istocie komunizmu. Osobiste przeżycia autora, takie jak uczestnictwo w wojnie polsko-bolszewickiej czy też Katyń, w znaczący sposób uwrażliwiły go na kwestie związane z rewolucją sowiecką i jej wpływem

nie tylko na układy geopolityczne, ale też na ludzi. Wojny prowadzone do tej pory niszczyły dorobek materialny społeczeństwa, przynosiły zniszczenie fizyczne. Rewolucja sięgnęła głębiej – zmieniła ludzką psychikę. Stała się chorobą duszy, a to według Mackiewicza jest o wiele groźniejsze. Sprawy wojny, które zajmują w jego twórczości kluczowe miejsce, omawiali Jacek Trznadel i Maria Zadencka ze Sztokholmu. Według Trznadla, wojna w książkach Mackiewicza omówiona jest w całej swej złożoności – przynosi ona nie tylko zagładę ludzi, zniszczenie relacji międzyludzkich, ale niszczy też przyrodę, środowisko człowieka. Według Marii Zadenckiej, profesora slawistyki w Sztokholmie, Mackiewicz, jako jeden z pierwszych, zwrócił uwagę na niebezpieczeństwa wojny ideologicznej.

Oczekiwany z zainteresowaniem referat prof. Ryszarda Legutki wychodził szerzej poza sprawy twórczości Mackiewicza, dotykał jego światopoglądu. Poruszał problematykę polskiego poczucia tożsamości i reguł współżycia narodu. Idee rewolucji, które tworzyły się na Zachodzie w socjologii i filozofii w wieku XIX, ścierały się często w Polsce z wartościami panslawistycznymi. Jaki był stosunek Mackiewicza do tych teorii? Czy rzeczywiście ulegał on bardziej wpływom zachodnioeuropejskich teorii, czy też raczej bliższa mu była filozofia rosyjska? Pytania te stanowiły meritum późniejszej dyskusji.

Publicystyka międzywojenna Mackiewicza i jego działalność reporterska były tematem referatów Włodzimierza Boleckiego i Andrzeja Gassa. Andrzej Gass prześledził pracę Mackiewicza w okresie międzywojennym, kiedy to jako reporter opisywał problemy i wydarzenia w okręgu wileńskim. Autor *Ptasznika z Wilna*, Włodzimierz Bolecki, przedstawił szeroki wachlarz tematów poruszanych przez Mackiewicza w publicystyce. Sytuacja na Litwie i Białorusi, polityka państw bałtyckich, polityka wewnętrzna państw wielonarodowościowych, to sprawy, które bardzo żywo Mackiewicza interesowały. Opowiadał się za bardzo szeroko rozumianą autonomią dla mniejszości narodowych. Jego argumenty nie zyskiwały mu sympatyków ani w partiach lewicowych, ani w prawicowych. Czytane dzisiaj, jawią się nam jako prawdy oczywiste, jego argumenty są głęboko przesiąknięte myśleniem obywatelskim. Włodzimierz Bolecki obiecał szerzej przedstawić te sprawy w przygotowywanej, poszerzonej edycji *Ptasznika z Wilna*.

Tytuł książki Boleckiego przypomina o głębokiej wrażliwości Mackiewicza na przyrodę. Każdą niemal książkę Mackiewicza otwiera szeroki, dokładny opis przyrody. Studia przyrodnicze autora miały z pewnością związek z tym zamięrowaniem. Jego wrażliwość na uroki krajobrazu opisała też Nina Terlecka z Oxfordu. Dla Mackiewicza przyroda była z człowiekiem zrośnięta – wpływała na jego charakter i postrzeganie świata, kształtowała go. Wędrowki po Litwie śladami bohaterów książek i reportaży Mackiewicza, przedstawione przez Alwidę Bajor z Wilna, potwierdziły doskonałą znajomość geografii i przyrody litewskiej autora oraz jego zrozumienie dla mentalności ludzi tego regionu.

Jak już wspomniano, celem konferencji było także przypomnienie postaci Barbary Toporskiej, towarzyszki życia Mackiewicza. W swoim referacie, Sławomir Buryła z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego z Olsztyna przedstawił książkę Toporskiej *Dwie siostry*, a historyk z Monachium, wieloletni opiekun Mackiewiczów, Tomasz Mianowicz, opisał ostatnie lata życia Mackiewiczów i walkę pani Barbary ze śmiertelną chorobą. W archiwum znajduje się też pamiętnik Barbary Toporskiej; z jego kart wyłania się portret kobiety nieprzeciętnej, inteligentnej i wrażliwej. Ich związek stanowił symbiozę dusz rzadko spotykaną wśród par małżeńskich.

Zapoznaniu szerszego kręgu czytelników z twórczością Mackiewicza i Toporskiej sprzyjała obecność na konferencji Krzysztofa Maślona i Ewy Stockiej. Dzięki nim,

sprawozdania z sesji ukazywały się na bieżąco w *Rzeczpospolitej*, a w Polskim Radio nadawane były reportaże o Mackiewiczu i rozmowy z badaczami jego życia i twórczości.

Archiwum Józefa Mackiewicza i Barbary Toporskiej w Rapperswilu jest otwarte bez zastrzeżeń dla wszystkich badaczy ich twórczości. Badacze dziejów naszej współczesnej historii mają też dostęp do materiałów, dzięki którym można zadać jeszcze wiele pytań, ale też odpowiedzieć na niektóre z nich.

Sesja naukowa poświęcona Józefowi Mackiewiczowi i Barbarze Toporskiej udowodniła, iż twórczość obojga pisarzy nosi w sobie potencjał problematyki wartę dalszych studiów i poszukiwań badaczy. Jeśli zaś echa tej sesji przyczynią się do liczniejszych wydań ich dzieł, a co za tym idzie, przyczynią się do poszerzenia kręgu ich czytelników, to najistotniejszy cel konferencji został osiągnięty.

Anna Buchman jest dyrektorem Muzeum Polskiego w Rappersville

Teofil Lachowicz

NA RATUNEK POLSKIEJ NEKROPOLII W PARYŻU

Stary cmentarz Montmartre w Paryżu jest znanym miejscem wiecznego spoczynku wielu wybitnych twórców światowej kultury. Takie nazwiska jak Hector Berlioz, Edgar Degas, Aleksander Dumas-syn, Charles Fourier, Heinrich Heine, Jacques Offenbach, Juliusz Słowacki, Stendhal, Emil Zola, Vaslav Nijinski, czy też Dalida, mówią same za siebie. Oprócz pustego już grobu Juliusza Słowackiego (w 1927 r. prochy jego przewiezione do Polski, spoczęły w krypcie na Wawelu) nekropolia ta skupia ponad 50 polskich grobów rodzinnych i zbiorowych. Te ostatnie kryją głównie prochy byłych żołnierzy, uczestników walk narodowo-wyzwoleńczych o wolność Polski w XIX wieku, którzy po nieudanych zrywach wolnościowych, dokonali swojego żywota na emigracji we Francji.

Niektóre z nich zostały w ostatnich latach odnowione, np. grób Juliusza Słowackiego oraz grób zbiorowy, w którym do 1929 r. spoczywał Joachim Lelewel. Niestety, wiele innych ważnych polskich grobów pozostawało nadal w stanie opuszczenia i zaniedbania. Dotyczyło to zwłaszcza czterech zbiorowych grobów przy cmentarnej alei o swojsko brzmiącej nazwie *Avenue des Polonais*. Ten niewielki skrawek „polskiej” ziemi o powierzchni niecałych 20 metrów kwadratowych stał się miejscem spoczynku dla ponad 60 osób! Na czterech zbiorowych grobach postawiono różniące się od siebie, wykute w piaskowcu pomniki. Pierwszy z nich, zwany *Grobem Członków Rządu Narodowego*, przypomina pogrzebowy katafalk z kamienną trumną na szczycie. Drugi, o nazwie *Exules Poloni Memoriae Suorum* („wygnańcy polscy pamięci swoich”) podobny jest do małej antycznej świątyni z wysokimi kolumnami. Trzeci zaś, zwany *Grobem Towarzystwa Demokratycznego Polskiego*, to pochylona tumba zwieńczona symbolicznie złamaną kolumną. Na czwartym grobie ustawiono charakterystyczny kamienny ostrosłup z wykutymi na jego płaszczyznach nazwiskami polskich weteranów. Wśród pochowanych są oficerowie wysokich rang (nawet ze szlifami generalskimi); 21 kawalerów orderu *Virtuti Militari* i 7 kawalerów francuskiej Legii Honorowej; członkowie powstańczego Rządu Narodowego z 1830-31; kapelani wojskowi oddziałów powstańczych; działacze polskiego życia politycznego i kulturalnego doby Wielkiej Emigracji.

W tych czterech zbiorowych grobach spoczywają m. in.:

- ♦ ministrowie powstańczego Rządu Narodowego z lat 1830-31:
Alojzy Biernacki (minister skarbu) i **Józef Świrski** (minister spraw wewnętrznych);
- ♦ dwaj generałowie brygady (kawalerowie orderu Virtuti Militari i Legii Honorowej):
Julian Sierawski i **Franciszek Sznayde**;
- ♦ posłowie na Sejm Królestwa Polskiego z okresu powstania listopadowego, m.in.:
Aleksander Jełowicki – walczył w obronie Warszawy, odznaczony orderem Virtuti Militari; na emigracji w Paryżu założył księgarnię i drukarnię, wydawca dzieł Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza i innych; wydawał *Rocznik Emigracji Polskiej*, *Wiadomości Krajowe i Emigracyjne* i in.; w 1839 zaprzestał działalności wydawniczej, wstąpił do seminarium, w 1841 przyjął święcenia kapłańskie; autor licznych prac o charakterze politycznym;

- ♦ bohaterowie Nocy Listopadowej z 29/30 listopada 1830, np.:

Ksawery Bronikowski (przed powstaniem redagował wraz z Maurycym Mochnackim *Gazetę Polską* i *Kurier Polski*; w Noc Listopadową kierował zdobyciem Arsenалу; został wiceprezydentem Warszawy; na emigracji we Francji wydał *Gramatykę języka polskiego podług nowego układu*, Paryż 1848);

Julian Klemczyński (student prawa na Uniwersytecie warszawskim, od 22 kwietnia w 6. pułku ułanów, odznaczony Krzyżem Złotym Virtuti Militari) i

Józef Zaliwski (w Noc Listopadową kierował rozdawaniem broni ze zdobytego Arsenалу i dowodził powstaniem w śródmieściu Warszawy; skierowany na Litwę walczył w korpusie gen. Giełguda; odznaczony został Krzyżem Srebrnym Virtuti Militari; na emigracji we Francji działał w Komitecie Narodowym Polskim; opublikował pracę pt. *Rewolucja polska 29 listopada 1830 r.*, Paryż 1833; zorganizował nieudaną wyprawę zbrojną do Polski w 1833 r.; więziony przez 14 lat w austriackiej twierdzy Kufstein; zmarł w biedzie w Paryżu 1 kwietnia 1855 r.);

- ♦ patrioci z rodów arystokratycznych:

hr. Antoni Lanckoroński – uczestnik wojen napoleońskich, odznaczony francuską Legią Honorową i polskim Krzyżem Złotym Virtuti Militari; w dobie Królestwa Polskiego był radcą Towarzystwa Kredytowego; w Powstaniu Listopadowym w randze pułkownika służył w 1. pułku krakusów w korpusie gen. Dwernickiego, za męstwo odznaczony 7 marca 1831 r. Krzyżem Wielkim Virtuti Militari. Zmarł na emigracji w Paryżu w 1850 r.;

książę Józef Jan Giedroyc – naczelnik powstania litewskiego w 1831 r.; na emigracji we Francji od 1832 r.; od 1840 r. w Paryżu studiował w Szkole Dróg i Mostów; wiódł gorzkie życie zdegradowanego społecznie emigranta, pracował jako konduktor w żegludze na Sekwanie i dodatkowo dorabiał jako latarnik zapalający latarnie gazowe; zmarł w 1849 r.

W 2005 roku, wygląd tych czterech zbiorowych grobów napawał niestety wielkim smutkiem, bowiem były one już w bardzo złym stanie technicznym. Skutkiem upływu czasu, ale też działania „kwaśnych deszczy”, pomniki nagrobne były mocno zniszczone. Wykonane z piaskowca elementy sypały się lub rozpadały na kawałki.

Kilku tablic nagrobnych nie można już było odczytać. Gruba warstwa mchów i porostów pokrywająca grobowce zdawała się świadczyć o ich zupełnym opuszczeniu i zapomnieniu. A pamiętać należy, że cmentarz Montmartre jest codziennie odwiedzany przez turystów z całego świata, bowiem na tej znanej nekropolii pochowanych jest wielu wybitnych przedstawicieli światowej kultury i nauki. Przykro pisać, że przemierzając cmentarną *Avenue des Polonais* turyści oglądali opuszczone i zaniedbane groby polskich bohaterów narodowych.

O tych grobowcach, na szczęście, pamiętało działające od 1965 roku w Paryżu, Towarzystwo Opieki nad Polskimi Zabytkami i Grobami Historycznymi we Francji. Jego siedziba od dawna znajduje się w Bibliotece Polskiej w Paryżu, na wyspie Św. Ludwika. Kontynuuje ono działalność powstałego w 1841 roku *Komitetu Grobów Polskich* i późniejszego *Towarzystwa Opieki nad Grobami we Francji Polaków, którzy Zasłużyli się Ojczyźnie*. Jednakowoż, działające obecnie *Towarzystwo Opieki nad Polskimi Zabytkami i Grobami Historycznymi we Francji* (na czele z prezesem Andrzejem Niewęłowskim) jest niedochodową organizacją społeczną, której roczny budżet jest tak mały, że nie wystarcza nawet na odrestaurowanie jednego grobu. A sytuacja była groźna, bowiem administracja cmentarza Montmartre, nie zważając na wieczyste koncesje grobowych działek, miała i nadal ma zwyczaj wywłaszczania ich, w przypadku, gdy pozostają one w stanie zaniedbania. Po dokonaniu aktu wywłaszczenia, takie groby są niszczone i opróżniane, a odzyskane w ten sposób działki wystawiane są na sprzedaż. Pomimo bardzo wysokich cen, dochodzących do miliona euro, chętnych nie brakuje, bo być pochowanym w Paryżu na cmentarzu Montmartre, to sprawa prestiżu i snobizmu. Tak więc, nad starymi, zabytkowymi grobami polskich bohaterów narodowych na cmentarzu Montmartre w Paryżu zawisło wielkie niebezpieczeństwo.

Tą bulwersującą sprawą zainteresowało się Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce, które ogłosiło zbiórkę pieniężną na ratowanie zapomnianej polskiej nekropolii narodowej, która powinna być zachowana dla następnych pokoleń, jako symbol walk Polaków o wolność i niepodległość w XIX wieku.

W listopadzie 2005 roku, na łamach wydawanych w Nowym Jorku *Przeglądu Polskiego i Weterana* zasygnalizowaliśmy zagrożenie dla czterech zbiorowych, opuszczonych polskich grobów na cmentarzu Montmartre w Paryżu, które kryją szczątki polskich emigrantów - weteranów walk o niepodległość Polski w XIX wieku, głównie uczestników Powstania Listopadowego (1830-31) i Wiosny Ludów (1848-1849) oraz działaczy Wielkiej Emigracji.

Akcji na rzecz ratowania owych grobów podjęła się *Fundacja Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce*. Inicjatywa ta spotkała się z zainteresowaniem i poparciem wielu środowisk polonijnych, którym nieobojętny był los opuszczonej polskiej nekropolii w stolicy Francji. Apel weteranów poparty został przez: Towarzystwo Opieki nad Polskimi Zabytkami i Grobami Historycznymi we Francji, Bibliotekę Polską w Montrealu (Kanada), Studium Polski Podziemnej w Londynie (Wielka Brytania), Polonijny Instytut Polonicum we Fryburgu (Szwajcaria), Bibliotekę Polską w Paryżu, Związek Weteranów Polskich im. Marszałka J. Piłsudskiego w Montrealu, Stowarzyszenie Polskich Kombatantów, Stowarzyszenie Lotników Polskich w Wielkiej Brytanii itp. W sukurs przyszły redakcje niektórych czasopism, bezpłatnie drukując apele i informując o rozwijającej się akcji. W gronie tych pism znalazły się, oprócz *Przeglądu Polskiego*, również *Kurier Plus* – Brooklyn, NY; *Gazeta* – Toronto (Kanada); *S.P.K. w Kanadzie* – Toronto (Kanada); *S.P.K. w Ameryce* – New York, NY; *Nasz Dziennik* – Warszawa (Polska). Na terenie stanu Connecticut, zwłaszcza w New Britain, nasz apel rozpowszechniał znany filatelista

i społecznik, Jan Niebrzydowski. Dzięki jego staraniom, stanowy wydział Kongresu Polonii Amerykańskiej, z prezesem Andrzejem Nowakiem na czele, ofiarował na ratowanie polskich grobów w Paryżu 1000 dolarów.

W rejonie Detroit, Michigan, apel weteranów w sprawie ratowania polskich grobów w Paryżu rozpowszechniał w środowisku polonijnym dr Zdzisław Jurek. Do akcji włączyły się także: *Radio POMOST* (Arizona), *Radio Courier* z Houston (Texas) oraz media w Polsce: *Radio Maryja*, a zwłaszcza *TV Polonia*, która w programie pt. *Więści polonijne* informowała środowiska polonijne na całym świecie o podjętej akcji. *TV Polonia* zamieściła również apel weteranów na swojej stronie internetowej. W sukurs pospieszyła też *Polska Agencja Prasowa*. Z pomocą informacyjną przyszyły również niektóre portale internetowe z USA, Kanady, Szwajcarii, Belgii, Szwecji i Polski, zamieszczając bezpłatnie na swoich stronach apel weteranów polskich z Ameryki.

Wiele osób zupełnie bezinteresownie wsparło tę akcję, np. Stefan Władysiuk – bibliotekarz z Biblioteki Polskiej w Montrealu – postarał się, aby szersza informacja o opuszczonych polskich grobach w Paryżu dostępna była w internecie; gustowną oprawę graficzną tej strony opracował Andrzej Leszczewicz z Vancouver; inny komputerowy grafik, Kosma Jackiewicz, zaprojektował wersję apelu w formie ulotki, po czym, ze swoją siostrą Agnieszką, rozsyłali ją w setkach e-maili po całym świecie; z kolei dr Wojciech Juszcak przygotował anglojęzyczną wersję tegoż apelu. Pani Barbara Kłosowicz-Krzywicka z Paryża przesyłała nam co jakiś czas niezbędne zdjęcia potrzebne do aktualizacji strony internetowej.

Akcja zaczęła nabierać rozmachu. Prestiżu dodawał fakt, że patronat honorowy nad tym przedsięwzięciem objęli: Ryszard Kaczorowski – b. Prezydent RP na Uchodźstwie (Londyn) i Andrzej Przewoźnik – sekretarz Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (Warszawa). Pan prezydent Ryszard Kaczorowski, w liście z 24 maja 2006 r. do władz SWAP w Nowym Jorku, pisał m.in.: „(..) *Zainteresowanie Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce grobami zbiorowymi polskich weteranów wojen napoleońskich, Powstania Listopadowego i Wiosny Ludów, na cmentarzu Montmartre w Paryżu, traktuję jako nadzwyczaj ważny element zachowania narodowej pamięci, a także podkreślenie polskich dokonań w świecie. Zachowanie dla przyszłych pokoleń paryskich grobowców polskich bohaterów wojen XIX wieku, winno stać się celem nie tylko Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce, ale także Rządu Polskiego i Rodaków w kraju.*”

Weterani polscy w Ameryce z uznaniem przyjęli decyzję Andrzeja Przewoźnika, przewodniczącego Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, który sprawę ratowania polskich grobów w Paryżu uznał za priorytetową dla swojej instytucji, zabezpieczając na ten cel odpowiednie środki finansowe, które będą uzupełnione funduszami zebranymi przez SWAP. W efekcie, w połowie sierpnia 2006 r. na cmentarzu Montmartre rozpoczęły się prace konserwatorskie. Grupa konserwatorów zabytków z Polski pod kierownictwem prof. Andrzeja Kosa, w okresie trzech miesięcy wykonała najpilniejsze prace. Przede wszystkim zdemontowano popękane i rozpadające się kolumny na grobowcu *Exules Poloni Memoriae Suorum*, który groził budowlaną katastrofą. Po renowacji kolumny powróciły na swoje miejsce. Specjaliści z Wojskowej Akademii Technicznej, przy zastosowaniu najnowszej techniki laserowej, oczyścili szereg tablic nagrobnych i płaskorzeźb, zwłaszcza na grobie „Członków Rządu Narodowego”.

Grób *Księża Józefa Giedroycia i innych* został oczyszczony z mchów i porostów, ucztylniono inskrypcje i reliefowe dekoracje oraz całkowicie zrekonstruowano kamienny krzyż zwieńczający nagrobny obelisk.

Najbardziej czasochłonne okazało się odnowienie nagrobka *Towarzystwa Demokratycznego Polskiego*, swego czasu zaprojektowanego przez Cypriana Kamila Norwida. Szereg elementów z tego grobowca było tak zniszczonych, że trzeba je było wykonać na nowo, np. symboliczną złamaną kolumnę stojącą na szczycie nagrobka, czy też zrekonstruować zniszczone napisy. Niektóre nagrobne rzeźby i najbardziej kunsztowne inskrypcje trzeba było wykonać w pracowniach artystycznych w Polsce i później przetransportować je do Paryża. Ostatni etap prac konserwatorskich na cmentarzu Montmartre został przeprowadzony na wiosnę 2007 roku.

Pomimo niedokończonych jeszcze prac, cztery zbiorowe polskie groby na cmentarzu Montmartre w Paryżu prezentują się już całkiem dobrze, przede wszystkim widać, że wreszcie ktoś o nie dba. Dzięki temu, Polacy przemierzający cmentarną *Avenue Polonoise* nie muszą się być zawstydzeni jej stanem, tak jak to było jeszcze do niedawna.

Okazało się, że zapoczątkowana przez Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce akcja na rzecz ratowania polskich grobów w Paryżu stała się wspólną sprawą rodaków żyjących tak na Zachodzie, jak i w Polsce. Lista donatorów systematycznie się powiększa. Weterani cieszą się z każdej donacji, nawet tych najmniejszych, bowiem są one wyrazem patriotycznych uczuć i szlachetnych serc ofiarodawców. Donacje na ten cel, które można odpisać od podatków, prosimy przysyłać na adres:

**Polish Army Veterans Association of America
119 East 15th Street
New York, NY 10003
U. S. A.**

Kontakt: tel: 212-358-0306; fax: 212-982-2755; e-mail: info@pava-swap.org

*Czeki prosimy wystawiać na **P.A.V.A. Foundation, Inc.** z dopiskiem **Groby w Paryżu**.*

Zarząd Fundacji SWAP w Nowym Jorku uprzejmie informuje ewentualnych donatorów z Kanady i innych krajów, że donacje na powyższy cel przyjmowane są wyłącznie w walucie amerykańskiej, tj. US\$.

Informacji w Paryżu udziela p. Barbara Kłosowicz, członek zarządu *Towarzystwa Opieki nad Polskimi Zabytkami i Grobami Historycznymi we Francji*, która też chętnie oprowadzi zainteresowanych po paryskich cmentarzach:

Kontakt: **tel. 33-1-69280129; e-mail: akrz@nerim.fr**

Więcej informacji oraz najnowsze zdjęcia z renowacji polskich grobów na cmentarzu Montmartre w Paryżu można znaleźć na stronie internetowej:

www.biblioteka.info/mabpz/apel.htm

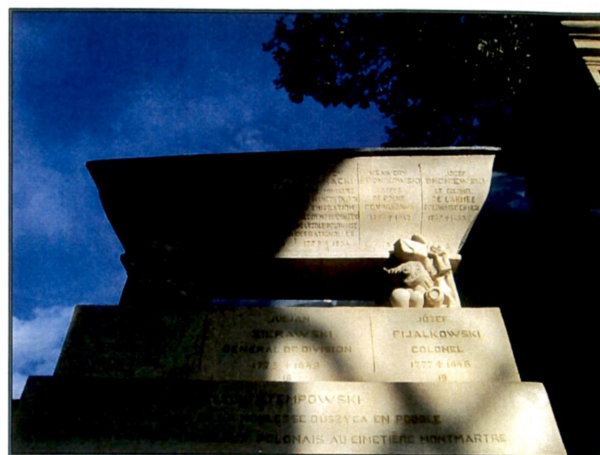
Opracował: Teofil Lachowicz - redaktor Weterana - organu prasowego Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce, New York, NY, U.S.A.

Grób członków Rządu Narodowego

....przed renowacją

...po renowacji

Grób księcia Józefa Giedroycia

....przed renowacją

...w trakcie renowacji

Katarzyna Szrodt

Wystawa *Tadeusz Romer – Dyplomata i emigrant* w Muzeum Wychodźstwa Polskiego im. Ignacego Jana Paderewskiego w Podchorążówce w Łazienkach Królewskich.

Po blisko siedemdziesięciu latach nieobecności w Polsce, za sprawą Profesora Marka Kwiatkowskiego, dyrektora Łazienek Królewskich i Muzeum Wychodźstwa Polskiego im. I. J. Paderewskiego, Tadeusz Romer powrócił do ojczyzny. Od 28 listopada 2006 roku, w istniejącym od niedawna Muzeum Wychodźstwa Polskiego w Podchorążówce, można obejrzeć wystawę „Tadeusz Romer – Dyplomata i Emigrant”. Pomysłodawczyni wystawy, kurator Muzeum Wychodźstwa Polskiego, Katarzyna Szrodt, pracowała w Montrealu dla Fundacji Tadeusza i Zofii Romerów. Przy tworzeniu wystawy o tym wyjątkowym Polaku współpracowały z Katarzyną Szrodt – Małgorzata Dzieduszycka-Ziemilska i Teresa Romer. Powstała duża (zajmująca 8 sal), bogata w dokumentację i pamiątki wystawa.

Tadeusz Romer, wybitny dyplomata, pozostawał w Polsce zupełnie zapomniany, a przecież na różnych etapach swojego życia pracował dla ojczyzny i Polaków.

W latach 1937 - 1941, będąc Ambasadorem Polski w Japonii przyczynił się, po części we współpracy z JOINT, do uratowania około 2 tysięcy Żydów z terenów przedwojennej Polski zajętych przez ZSRR. Powołał w Japonii Komitet Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce. Po przystąpieniu Japonii do wojny po stronie Niemiec, jesienią 1941 roku, przeniósł placówkę do Szwajcarii, skąd nadal działał na rzecz pomocy polskim uchodźcom. We wrześniu 1942 roku, Tadeusz Romer otrzymał funkcję Ambasadora Polski w Związku Radzieckim, ale pozostawał przede wszystkim rzecznikiem polskich uchodźców. Po Jałcie, Stanisław Mikołajczyk mianował Romera ministrem spraw zagranicznych w tworzonym przez siebie w Londynie gabinecie. W 1948 roku Tadeusz Romer wyemigrował do Kanady, gdzie wkrótce został profesorem romanistyki na Uniwersytecie McGill w Montrealu. Oprócz pracy zawodowej, poświęcał swój czas tworzeniu Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie, prezesurze Skarbu Narodowego na Kanadę i Opiece nad Skarbami Wawelskimi przechowywanymi w Québecu.

Każdy z etapów życia Tadeusza Romera prezentowany jest w osobnej sali. Ogromne zdjęcia miast, walizki jako symbol bycia w drodze, nominacje na zaszczytne stanowiska w MSZ z podpisami ówczesnych prezydentów RP, mundur galowy z szablą, w którym Romer występował na dworze cesarza Japonii – to tylko niektóre z elementów wystawy.

„Jak to się stało, że nic nie wiemy w Polsce o Tadeuszu Romerze” – tak rozpoczął swój program dziennikarz TV Polonia zapowiadający otwarcie wystawy w Podchorążówce.

Teraz, dzięki twórcom wystawy, pamięć o zasłużonym Polaku – Tadeuszu Romerze, została przywrócona.

„Wspaniała lekcja historii dla młodego pokolenia” – taki wpis znalazł się w księdze pamiątkowej wystawy. Teraz czas na to, by wystawa o Tadeuszu Romerze zagościła w Montrealu.

Katarzyna Szrodt jest kustoszem Muzeum Wychodźstwa Polskiego w Warszawie

*Muzeum Wychodźstwa Polskiego
im. Ignacego Jana Paderewskiego*

Łazienki Królewskie - Podchorążówka

Tadeusz Romer
Dyplomata i Emigrant

Wystawa Grudzień 2006 - Maj 2007

Edward Zyman

“Nie proszę Cię o nic dla siebie”

Wspomnienie o Profesorze Jerzym Korey-Krzeczowskim

W dniu 30 stycznia 2007, w North York General Hospital w Toronto, w wieku 86 lat zmarł profesor Jerzy Korey-Krzeczowski.

Jego śmierć była całkowitym zaskoczeniem. Jeszcze kilka tygodni temu, gdy wybierał się ze świąteczną wizytą do syna mieszkającego w Stanach Zjednoczonych, był w znakomitej formie. Imponował niezwykłą witalnością i sprawnością intelektualną, mówił z ożywieniem o nowych projektach literackich. Było to dla nas oczywiste, mieliśmy bowiem dowody, że jesień jego życia owocowała licznymi tomami dojrzałej poezji, wspomnień i esejów.

W dniu, w którym w torontońskim szpitalu Profesor rozpoczął, mówiąc słowami Czesława Miłosza, swą ostatnią podróż *poza czas i przestrzeń*, w Rzeszowie drukarnię opuściła jego najnowsza książka, długo i pieczołowicie przygotowywana powieść, *Barwy młodości*.

Powraca w niej po raz kolejny do kraju swego dzieciństwa - ukochanej Ziemi Świętokrzyskiej, do międzywojennych Kielc, gdzie jako uczeń miejscowego gimnazjum rozpoczynał swą literacką i dziennikarską przygodę. Tu, po Gustawie Herlingu Grudzińskim, redagował szkolne pismo „Młodzi idą”. Tu, jako siedemnastolatek debiutował w zbiorowej publikacji *Gołoborze*, by jeszcze przed wojną wydać cztery samodzielne tomiki poezji.

Tutaj też powstał pierwszy zapis młodzieńczej powieści, która pierwotnie nosiła tytuł *Tragiczna młodość*. O opinię na jej temat poprosił znanego pisarza, Gustawa Morcinka, który podkreślając walory debiutanckiej próby, w życzliwy sposób zwrócił uwagę młodemu autorowi na jej liczne niedostatki i uchybienia, radząc, by wrócił do tekstu za rok. Po odłożony do szuflady rękopis sięgnął sędziwy twórca po ... 67 latach pisząc praktycznie zupełnie nową, bogatszą treściowo i formalnie wersję powieści. Przywołuje w niej konkretne miejsca, ulice, budynki, instytucje i osobliwości starych Kielc i świętokrzyskiego regionu m.in. główny trakt usługowo-handlowy miasta – ulicę Sienkiewicza, cukiernie Józefa Króla i Smoleńskiego, Ogród Miejski, drukarnię St. Święckiego, księżnicę Ungera, księgarnię Łęskiego, Karczówkę, Chęciny, Bolmin i Jędrzejów. Nie one jednak absorbują najbardziej wyobraźnię i pamięć pisarza, lecz niepowtarzalna atmosfera „Żeromszczaka”, klimat gimnazjalnych lat, charakterystyczne dla ówczesnej młodzieży przeżycia, pasje i namiętności, słowem barwy najbardziej intensywnego okresu życia, w którym kształtujemy swe zainteresowania, postawy i charaktery.

W perypetiach bohaterów powieści, ich inteligentnych, pełnych literackich aluzji i odniesień dialogach, interesującej panoramie ludzkich typów i charakterów, odtworzonych z humorem sytuacji i zdarzeń z życia gimnazjalnej wspólnoty – udało się autorowi zawrzeć sugestywny, pulsujący obraz młodości, która okazała się raz jeszcze źródłem żywej, nie ulegającej erozji czasu, inspiracji.

Choć jako dyplomata, a później doradca ekonomiczny i naukowiec odwiedził kilkadziesiąt krajów i chętnie określał się obywatelem świata, przez cały okres swego kilkudziesięcioletniego pobytu na emigracji zachował zadziwiająco silną więź z miejscem swego urodzenia. Ze względów politycznych po raz pierwszy odwiedził Polskę dopiero po

rozpadzie systemu komunistycznego, na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Wcześniej mógł do niej wracać jedynie na kartach swych książek.

W okresie ostatnim powroty te były w sensie artystycznym coraz pełniejsze i dojrzałe. Sygnalizował to już tom szkiców i wspomnień *Powracam tutaj z własnej woli* (2005), omawiający m.in. twórczość poetycką sześciu wybranych poetów związanych z Kielecczyną: Zdzisława Antolskiego, Bolesława Garbosia, Stanisława Nyczaja, Bogusława Pasternaka, Andrzeja Piskulaka i Stanisława Rogali, a także bibliofilskie tomy poezji *Poemat o ziemi* (2006) i *Wiersze dla Ireny* (2007).

Nową, głęboko egzystencjalną tonację tej poezji zapowiadały trzy wiersze „szpitalne”, zamieszczone w książce *Wyjść losowi naprzeciw, czyli recepta na sukces* (2005). Jej potwierdzenie i rozwinięcie przyniosły tomy najnowsze. Silnie w nich wyeksponowanemu powrotowi do świata dzieciństwa i młodości towarzyszy poetycka ekspozycja bólu po stracie ukochanej żony, Ireny. W *Poemacie o ziemi* poeta wyzna: „nie znam słów, / którymi mógłbym / wyrazić swój ból”, choć utwór wyznaniu temu udanie zaprzecza. Podobnie bowiem jak tom *Wiersze dla Ireny* świadczy o tym, że słowa te odnalazł. A to oznacza, że odnalazł także nowy, przystający w pełni do zawartego w wierszach przesłania, własny styl. Cechuje go zamierzona oszczędność i prostota przekazu, nasycenie umiejętnie pożytkowanymi elementami biograficznymi, przy równoczesnej kondensacji emocjonalnej. Nowe wiersze, zwłaszcza zaś te, które powstały zupełnie ostatnio, jak na przykład poemat „Powiedz, kim jestem?”, pomyślane zostały jako swoisty rozrachunek z życiem, w którym - wraz z odejściem najbliższej osoby - coś bezpowrotnie się skończyło. Ich jawnie „kronikarski”, „sprawozdawczy” charakter służy nie tylko uwydatnieniu przejmujących wspomnień poety; jest także integralnym składnikiem rozpisanego na kilkaset wersów, żarliwego, prawdziwie młodzieńczego hymnu miłości. I w tym zderzeniu przeciwstawnych wartości, z których jedna (miłość) oznacza intensyfikację życia, a druga (śmierć) jego kres, zawarty jest najgłębszy sens ludzkiej egzystencji.

Od wczesnych lat młodzieńczych, gdy jako kilkunastolatek kierował pismem szkolnym „Młodzi idą”, przez okres wojny i okupacji, w którym decydował o bezpieczeństwie i życiu wielu podległych mu ludzi, a także później, podczas pracy w dyplomacji i przez cały pobyt na obczyźnie, gdy prowadził aktywną działalność społeczną, osiągając równocześnie imponujące sukcesy w pracy zawodowej – potrafił nie tylko precyzyjnie definiować swe najważniejsze cele, ale także realizować je z ogromnym samozaparciem i konsekwencją. Starał się widzieć zawsze „dalej niż dziś”, wykraczać poza doraźność chwili, przewidywać co może przynieść bliższa i dalsza przyszłość i być przygotowanym na każdy, najtrudniejszy nawet wariant sytuacji.

W Kanadzie, jak wielu emigrantów, zbudował swe życie od podstaw. Był powszechnie odbierany jako wzór człowieka sukcesu, który rozumiał „sukces” nie tylko jako osiągnięcie ponadprzeciętnych standardów ekonomicznych, ale przede wszystkim jako samorealizację. Jednym z jej podstawowych warunków było dlań uprawianie twórczości pisarskiej i praca dla innych.

Źródła swej społecznikowskiej pasji upatrywał w edukacji, jaką odebrał w kieleckim gimnazjum im. Stefana Żeromskiego, które – jak stwierdził w opublikowanym tomie wspomnień *Wyjść losowi naprzeciw, czyli recepta na sukces* – było „nie tylko placówką oświatową, w której zdobywa się pewne kwantum wiedzy, ale także, czy lepiej byłoby powiedzieć: przede wszystkim „kuźnięą charakterów” i „szkołą obywatelskiego myślenia”.

Wyniesionym z kieleckiej uczelni zasadam pozostał wierny do końca życia. Intensywną, absorbującą pracę zawodową łączył z aktywną działalnością na rzecz Kanady, Polski i Polonii. Nigdy nie potrafił stać z boku. Lista funkcji i osiągnięć społecznych Jerzego Korey-Krzeczowskiego budzi najwyższy podziw. Czołowy przywódca polonijny, członek Rady Narodowej Rządu Rzeczypospolitej na Uchodźctwie, inicjator i współorganizator wielu ważnych zgromadzeń polskiej diaspory np. Światowego Zjazdu Polonii w Toronto – Polonia 78, były prezes Kongresu Polonii Kanadyjskiej w prowincji Quebec, były prezes Rady Głównej Kongresu Polonii Kanadyjskiej, przewodniczący Rady Ontaryjskiej do spraw Wielokulturowości, organu doradczego premiera Ontario, członek Komitetu Doradczego do spraw Konstytucji Kanadyjskiej, uczestnik wielu światowych organizacji charytatywnych – oto zaledwie kilka przykładów funkcji, które ukazują skalę społecznych zainteresowań Zmarłego.

Przewidując rychły kres swej życiowej wędrówki, w jednym ze swych ostatnich wierszy „Przechodzi obok mnie” stwierdził z gorzkim, stoickim spokojem:

*wątlej blizny
po mnie
na żywej
skórze świata
nikt
nie zauważy;
czas nie stanie
w miejscu*

W rozmowie z autorem zgłosiłem swój sprzeciw. Rzeczywiście „czas nie stanie w miejscu”, ale dla tych wszystkich, którzy kiedykolwiek zetknęli się z Profesorem, a zwłaszcza dla jego bliskich i przyjaciół, a miał ich wielu, nie tylko w Kanadzie, ale także w swej małej ojczyźnie, Kielecczyźnie, owa blizna pozostanie na zawsze świeża i bolesna.

Jego życie było pod każdym względem spełnione. Odnosił nie tylko wielkie sukcesy zawodowe i organizacyjne, ciesząc się wysokim uznaniem i szacunkiem środowiska, ale był także szczęśliwym mężem i ojcem. O jego wielkiej miłości do świata i do najbliższych mówi całe jego życie, a także twórczość, w której, zwłaszcza ostatnio, dawał wyraz swym licznym niepokojom o kierunek rozwoju ludzkiej cywilizacji. W poemacie zatytułowanym „Powiedz, kim jestem?”, który jest spowiedzią życia i zarazem rozmową ze Stwórcą, poeta wyzna:

*nie proszę Cię
o nic dla siebie,
przyjmę z pokorą
każdą Twoją wolę,
ale błagam
powstrzymaj
ten nasz marsz
donikąd,
zachowaj
dumne dęby,*

klony
i jesiony,
orzeźwiający zapach
świerków i jodeł,
rzeki
pełne ryb,
krystaliczną wodę
i czyste powietrze

W dalszych strofach znajdujemy prośbę, by pyszny, zadufany w swoją moc człowiek przejrzał, zanim jego wzrok „utraci swą wrodzoną właściwość, i zrozumiał, że świat, który stworzył „nie jest żadnym rajem”.

Prośby te wypowiada pisarz znający ułomność słów, które „nie potrafią pochwycić tajemnicy życia”, „bezradne błędzą w kosmosie jak dzieci” i które „wyrażając nasze uczucia gubią ich istotę”, a także „stają bezsilne wobec tego, co największe i ostateczne”, ale których brak byłby „naszą największą klęską, zapaścią, dziurą kosmiczną, z której nie ma wyjścia”.

Nie wiem, czy Stwórca wysłucha składanych w naszym imieniu próśb poety, ale nie mam najmniejszych wątpliwości, że my, żyjący, winniśmy zawierzyć tym przesyconym głęboką troską, przejmującym słowom i zastanowić się nad ich sensem tym bardziej, że ich autora nie ma już wśród nas.

Już po odejściu Profesora, otrzymałem od jego syna, Andrzeja, list z Kielc, którego adresat nie mógł przeczytać. Jego autor, profesor dr Stanisław Żak z Akademii Świętokrzyskiej przekazuje swe serdeczne podziękowania za otrzymane książki: *Powracam tutaj z własnej woli*, o której napisał w miejscowej prasie i tomik *Poemat o ziemi*. „Czytałem go kilka razy z ogromnym wzruszeniem, bo rzeczywiście jest to liryka najwyższej próby, szczególnie poruszające są te strofy, w których dramat śmierci bliskiej osoby spleciony jest z miejscami minionej przeszłości”. A nawiązując do tych miejsc, profesor Stanisław Żak pisze: „Najmocniej i serdecznie dziękuję za list, za przesyłkę. A gdyby się zdarzyło Panu przyjechać do Kielc, to z największą radością przyjmę Gościa w moim mieszkaniu, które jest przy ulicy Sienkiewicza, skąd niedaleko do źródła Biruty i Ogrodu Miejskiego; nie ma wprawdzie Resursy Miejskiej, ani księżnicy Ungera, ani cukierni Smoleńskiego, ale jest szlak na Karczówkę, i dumna Łysica, i Radostowa”. Niestety, z tego wzruszającego zaproszenia Profesor już nie skorzysta. Zostanie w gościnnej, kanadyjskiej ziemi. Ale jego książki, o czym marzył, dotrą z całą pewnością nie tylko do kieleckich czytelników.

In memoriam

Leszek Chełmiński

1915-2007

2-go lutego odszedł od nas Leszek Chełmiński, długoletni członek Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie. Kiedy widziałem się z Nim ostatni raz na opłatku świątecznym w Instytucie, umawialiśmy się na następne spotkanie w marcu, po Jego powrocie z Florydy. Wyroki Opatrzności zrzędziły inaczej. Rodzina Leszka, nasz Instytut i społeczność polska w Montrealu poniosły niepowetowaną stratę.

W imieniu własnym i wszystkich członków Instytutu składam serdeczne wyrazy współczucia Pani Krystynie, Pani Lilianie, Panu Adnrejewi oraz wnukom Leszka.

Leszek Chełmiński był nie tylko aktywnym członkiem naszego Instytutu i wielokrotnym członkiem Zarządu, ale też Patronem, finansowo wspierającym naszą instytucję. Za Jego pośrednictwem, również Jego syn Andrzej przysyłał dla Instytutu duże sumy pieniędzy. Ostatni czek Leszek wręczył nam tuż przed swoim wyjazdem na Florydę.

Poznaliśmy się z Leszkiem we wczesnych latach 1980-tych, kiedy włączyłem się aktywnie w działalność Polonii montrealskiej. Leszek był już wtedy zasłużonym działaczem polonijnym, piastującym wiele ważnych stanowisk. Były to czasy „Solidarności” i polska społeczność w Montrealu starała się pomóc temu wspaniałemu ruchowi, najpierw, kiedy działał legalnie, ale zwłaszcza wtedy, kiedy po wprowadzeniu stanu wojennego zszedł do podziemia. Dla Leszka dobro Polski było zawsze najwyższym imperatywem działania. W uznaniu zasług dla sprawy polskiej, Rząd RP na Uchodźstwie odznaczył Go Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, a Kongres Polonii Kanadyjskiej przyznał Mu złotą odznakę Kongresu.

Leszek zawsze dążył do łagodzenia konfliktów wewnątrz Polonii i starał się godzić zwaśnione strony. Miał wielki ku temu dar, załatwiał polubownie, nawet najbardziej skomplikowane sprawy.

Bardzo będzie nam brak Leszka, ale pamięć o Nim pozostanie.

Józef Lityński

Anna Czerwińska (Kobyłańska)

1925 - 2007

Chciałbym przekazać Państwu te słowa w imieniu pracowników Biblioteki oraz Zarządu Polskiego Instytutu Naukowego.

Ania Czerwińska wyrosła w atmosferze bezinteresownej służby Polsce i społeczeństwu.

Po osiedleniu się w Montrealu, mimo obowiązków rodzinnych i pracy zawodowej, od początku brała udział w życiu Polonii montrealskiej.

Komitet Pomocy Dzieciom Polskim, Stowarzyszenie Polskie, czy Koło Pań przy Związku Inżynierów, to organizacje, w których udzielała się społecznie przez wiele lat, ale najwięcej **swojego serca i pracy** dała Bibliotece Polskiej.

Od momentu przejścia na emeryturę, z wyjątkiem swoich wyjazdów na Florydę, Ania przychodziła do Biblioteki **dzień w dzień** na 5 godzin - to więcej niż pół etatu. Przemnożcie to Państwo przez 20 lat. I to wszystko bezinteresownie.

Już o 9-tej rano otwierała Bibliotekę. Pracowaliśmy biurko w biurko i zawsze zaczynaliśmy dzień od kawy i od żartów. Znała wszystkie działy pracy Biblioteki i dość szybko stała się moją prawą ręką. Wyjeżdżając na urlop do Polski, mogłem być spokojny o codzienną działalność Biblioteki.

Najwięcej satysfakcji dawała Ani praca przy wypożyczaniu książek, gdzie miała bezpośredni kontakt z ludźmi.

Zawsze uśmiechnięta, pełna uroku osobistego, taktu i kultury, czytana - wszystko to sprawiało, że czytelnicy prosili ją o sugestie, które książki powinni wypożyczyć, które książki powinni przeczytać. I zawsze byli zadowoleni z jej wyboru.

Swoją osobowością Ania budowała w licznym kręgu swym przyjaciół i znajomych, wizerunek Biblioteki jako własności całej Polonii montrealskiej. Sprawiała, że poczuli się oni do odpowiedzialności za materialne podstawy istnienia Biblioteki i zawsze hojnie odpowiadali na nasze apele.

To Ani zasługa, że Bell Canada, gdzie pracowała długie lata, w uznaniu jej pracy dla Biblioteki Polskiej, siedmiokrotnie przyznał nam znaczące dotacje.

Aniu, dziękujemy Ci za te wszystkie lata, które spędziliśmy razem. Pozostaniesz na zawsze w pamięci personelu Biblioteki i naszych czytelników.

Bez względu bowiem jak cenne zbiory znajdują się w bibliotekach czy muzeach, to jednak ludzie w nich pracujący tworzą wizerunek tych instytucji na zewnątrz.

Ażeby krzewić kulturę polską, w której się urodziłaś i która tak była Ci bliska, nie trzeba koniecznie być od razu wielkim pisarzem czy malarzem, ale trzeba umieć z sercem popularyzować ją wśród zwykłych ludzi.

Za to Ci, Aniu, dziękujemy.

Stefan Władysław – z niewygodzonej mowy pogrzebowej

PETER DE BEAUVOIR BROCK

1920-2006

Peter de Beauvoir Brock was born on the English Channel island of Guernsey, on January 30, 1920. He entered Exeter College, Oxford University in 1938 doing his studies in history. Descended from a family of strong military traditions, which included General Sir Isaac Brock, who died in battle against American forces invading Canada during the War of 1812, Peter chose pacifism and time in prison rather than military service during the Second World War, volunteering soon after the war to go on assignment from the Anglo-American Quaker Relief Mission to Poland.

Peter remained in Poland when his assignment terminated. He decided to study at Cracow's Jagiellonian University. In 1959, he was awarded a doctoral degree having written a biographical dissertation on Bolesław Wysłouch, ideological creator of the populist movement in Galicia. Returning to England, he re-enrolled at Oxford and earned a second doctorate in 1954. His dissertation was published three years later under the title *The Political and Social Doctrines of the Unity of Czech Brethren in the Fifteenth and Early Sixteenth Century*.

Professor Brock's academic career spanned close to forty years and included four institutions: The University of Alberta, Smith College, Columbia University and the University of Toronto. He was mentor to ten doctoral candidates, seven of them in Polish history, the remainder in Czech, Slovenian and Ukrainian history.

A truly prolific author and reviewer, Professor Brock dealt with topics pertaining to the democratic wing of the exiled nineteenth century *Wielka Emigracja* (Great Emigration), Polish populism and peasant movements, the radical reformers, particularly the Unitarian Socinian pacifists, and the history of pacifism in general.

In 1996, the Polish Institute of Arts and Sciences in America added to his honors designating him an Institute Fellow.

Professor Peter Brock continued to write well into his retirement years. Even this year he collaborated with his Toronto colleagues, John D. Stanley and Piotr Wróbel, in editing a monumental history of Polish historians to 1939.

He passed away on May 29th, succumbing to a ten-year struggle against prostate cancer. He left no immediate family; his wife, Carmen Williamson preceded him in death in 1998.

He did leave innumerable friends.

Jerzy Korey-Krzeczowski

1921 - 2007

W dniu 30 stycznia 2007 roku, w North York General Hospital w Toronto w wieku 86 lat zmarł prof. dr Jerzy Korey-Krzeczowski - naukowiec, poeta, prozaik, eseista, wybitny ekspert w zakresie doradztwa gospodarczego, autor wielu rozpraw z zakresu naukowej organizacji i zarządzania oraz kilkunastu tomów poezji, aforyzmów, wspomnień, esejów i prozy.

Związany z Kanadą od 1951 roku, należał do czołowych postaci polskiego środowiska intelektualnego i kulturalnego. Zajmował wiele eksponowanych stanowisk w kanadyjskim przemyśle, handlu i szkolnictwie wyższym. Był m.in. wiceprezydentem Leetham Simpson Management Consultants w Montrealu, naczelnym dyrektorem Werner Management Consultants Canada Inc. – Montreal i Nowy Jork, dziekanem, zastępcą rektora i rektorem Ryerson University w Toronto. Założyciel i wieloletni rektor Canadian School of Management, pierwszej prywatnej wyższej szkoły zarządzania w Kanadzie. Doradca trzynastu rządów i dwustu wielkich korporacji. Aktywny działacz społeczny. Pełnił m.in. odpowiedzialną funkcję przewodniczącego Rady Wielokulturowości przy rządzie prowincji Ontario. Członek Komitetu Doradczego ds. Konstytucji Kanadyjskiej. Były prezes Kongresu Polonii Kanadyjskiej w Montrealu oraz przewodniczący Rady Głównej Kongresu Polonii Kanadyjskiej. Członek Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie.

Ostatnio opublikował: *Wyjść losowi naprzeciw, czyli recepta na sukces* (2005), *Z mojego alfabetu. O ludziach, instytucjach i zdarzeniach* (2005), zbiór szkiców krytyczno-literackich o poetach Ziemi Świętokrzyskiej *Powracam tutaj z własnej woli* (2006), bibliofilskie tomy poezji *Poemat o ziemi* (2006) i *Wiersze dla Ireny* (2007) oraz powieść *Barwy młodości* (2007).

Członek wielu prestiżowych organizacji i stowarzyszeń naukowych, m.in.: Canadian International Academy of Humanities and Social Sciences, Royal Economic Society of Arts (England), Inter-American Research Institute, New York Academy of Sciences, Doctor honoris causa kilkunastu uczelni amerykańskich.

Za pracę społeczną i charytatywną wyróżniony wysokimi odznaczeniami polskimi i zagranicznymi.

Edward Zyman

Irena Mazurkiewicz-Kwilecka

1920 - 2008

Prof. dr Irena Mazurkiewicz-Kwilecka pochodzi z zamożnej krakowskiej rodziny mieszczańskiej. Przed wojną kończy Liceum Żeńskie im. Emilii Plater w Krakowie i wstępuje na wydział farmakologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. We wrześniu 1939 r., wraz a matką i siostrą Zofią ucieka do Lwowa. Po zajęciu Lwowa przez bolszewików, udaje im się powrócić do Krakowa, pod okupację niemiecką. W 1942 r. przenoszą się do Warszawy. W 1944 r. bierze udział w Powstaniu Warszawskim jako pomoc medyczna i sanitariuszka w szpitalu polowym przy ul. Krechowieckiej i pracuje przez cały czas przy śmiertelnie rannych powstańcach. W tym samym szpitalu pracowała również jako lekarz jej siostra, Zofia. Po upadku powstania i uniknięciu niewoli niemieckiej, powraca z najbliższą rodziną do Krakowa. Po wojnie kończy studia na UJ, uzyskując tytuł magistra farmakologii. W 1948 r., dzięki niezwyklej odwadze, wraz z matką i siostrą uchodzi z zajętej przez komunistów Polski - najpierw do Francji, a stamtąd do Ameryki Południowej, do Quito w Ekwadorze. W roku 1951 wspólnie emigrują do Kanady i osiedlają się w Montrealu. Irena Mazurkiewicz postanawia kontynuować studia w dziedzinie farmakologii, ale po odmowie przyjęcia na studia doktoranckie na Uniwersytecie McGill, jest zmuszona ukończyć najpierw magisterium. Po uzyskaniu doktoratu, poświęca się całkowicie pracy naukowej w dziedzinie farmakologii. Pracuje najpierw w McGill University jako Research Associate and Demonstrator, a następnie jako Postdoctoral Fellow w Department of National Health and Welfare w Ottawie. Od 1960 roku jest związana z Faculty of Medicine, University of Ottawa. Przechodzi tu przez wszystkie stopnie profesorskie: Assistant, Associate and Full Professor w dziedzinie farmakologii, zdobywając renomę świetnego dydaktyka i naukowca.

W Montrealu poznaje Leszka Kwileckiego, polskiego weterana II wojny światowej i w 1960 r. wstępuje z nim w związek małżeński. Ze związku tego przychodzi na świat jedyna, nieżyjąca już obecnie córka Magdalena. Przez wiele lat piękny dom otwarty pp. Kwileckich jest miejscem spotkań ottawskiej Polonii.

Profesor Irena Kwilecka przechodzi na emeryturę w 1987 r. Otrzymała wtedy tytuł Professor Emeritus University of Ottawa, przeznaczony wyłącznie dla zasłużonych pracowników uniwersytetu. Aż do początku lat 90-tych jest nadal czynna naukowo. W latach 1964-1965 stoi na czele Wydziału Farmakologii.

Główne kierunki badań Prof. Ireny Kwileckiej obejmowały zagadnienia z neuro-farmakologii, produkcji histaminy podczas stresu, wpływ leków psychotropowych w wieku starczym. Była autorką i współautorką wielu prac naukowych, edytorką i współautorką książek z dziedziny farmakologii, a szczególnie neuro-farmakologii. W latach 1974-1985 prowadziła założoną przez siebie kanadyjską grupę badań nad histaminą (Canadian Histamine Research Group). Była czynnym członkiem School of Graduate Studies, University of Ottawa, gdzie prowadziła szereg prac magisterskich i doktorskich. Prof. Irena Kwilecka była członkiem wielu kanadyjskich i zagranicznych towarzystw naukowych, jak n.p. Pharmacological Society of Canada, Canadian College of Neuropsychopharmacology, American Society for Pharmacology and Experimental Therapy, American Histamine Research Group.

farmakologii, a szczególnie neuro-farmakologii. W latach 1974-1985 prowadziła założoną przez siebie kanadyjską grupę badań nad histaminą (Canadian Histamine Research Group). Była czynnym członkiem School of Graduate Studies, University of Ottawa, gdzie prowadziła szereg prac magisterskich i doktorskich. Prof. Irena Kwilecka była członkiem wielu kanadyjskich i zagranicznych towarzystw naukowych, jak n.p. Pharmacological Society of Canada, Canadian College of Neuropsychopharmacology, American Society for Pharmacology and Experimental Therapy, American Histamine Research Group.

Pamiętam dobrze chwile spędzone w domu pp. Kwileckich, różne dyskusje w salonie i przy jakże gościnnym stole. Jak wspomniałem, był to dom otwarty dla wszystkich, a szczególnie dla tych wszystkich Polaków, którzy pragnęli zdobywać wiedzę w swoim nowym kraju osiedlenia. Dzisiaj, wspominając te chwile, nie mogę oprzeć się wzruszeniu, ponieważ wiedzieliśmy, że duszą tego nieistniejącego dziś domu była właśnie Pani Irena Mazurkiewicz-Kwilecka.

I would like to say also few words in English about late Irena Mazurkiewicz-Kwilecki. She had a very special personality. She was a strong woman, and she never gave up in any circumstances. She was an excellent representative of highly educated Polish intelligentsia, born and raised in free Poland before the World War II. She was progressive in her desire to enquire new knowledge and at the same time very traditional, knowing well all challenges of woman's life. Her youth was associated with the horrors of the World War II. She presented some account of it in her short memoirs, published in the joint work entitled *The memory of all of that – Canadian Women Remember World War II*. She was an excellent teacher, scientist and a friend of many. She was probably the first woman professor at the University of Ottawa. She started her job there when this institution was still governed by the Oblates of Mary the Immaculate. They could not easily comprehend the new situation with this little and very outspoken lady, at the same very good educator and scientist. Soon, she had their full support in any aspect of her research and teaching. They loved her for her openness, a sense of humour, and the drive for new knowledge.

Aleksander Maciej Jabłoński

Czesław Ochman

1919 - 2007

Czesław Ochman urodził się w 1919 r. w Kołomyi na Wołyniu.

Z domu rodzinnego wyniósł wielkie poczucie patriotyzmu, tak charakterystyczne dla ludzi z dawnych kresów wschodnich.

Kresy były miejscem spotkania kilku narodów, kultur, religii. Dorastał w klimacie tolerancji, co pozytywnie wpłynęło na jego późniejszą aktywność w tutejszym środowisku montrealskiej wielokulturowości.

Wybuch II wojny światowej zastał 20-letniego Czesława Ochmana w Poznaniu, gdzie studiował prawo na tamtejszym uniwersytecie.

Podobnie jak duża część polskiej młodzieży, został zmuszony do opuszczenia ojczystych stron; przedostał się przez zieloną granicę najpierw do Rumunii, a następnie do Francji, gdzie w pierwszych miesiącach wojny powstał polski rząd, polskie wojsko oraz polskie organizacje społeczno-polityczne. We Francji spędził cały okres wojenny i pierwsze lata po wojnie, w sumie dwanaście lat. Był żołnierzem I Dywizji Grenadierów zorganizowanej w Bretanii, pod

właścicielem biura ubezpieczeń ogólnych, a następnie – do 1996 r., tj. do przejścia na emeryturę, był agentem ubezpieczeniowym w firmie Sun Life.

Od pierwszych dni pobytu na ziemi kanadyjskiej każdą chwilę wolną od pracy zawodowej poświęcał pracy społecznej; był wiceprezesem Związku Kupców i Przemysłowców oraz Koła Przyjaciół Harcerstwa.

Od roku 1969 przez dziesięć lat był związany z Polonijną Kasą Kredytową, która obok Polskiej Fundacji Społeczno-Kulturalnej była jego wielką pasją życiową. Najpierw pełnił obowiązki przewodniczącego Komisji Rewizyjnej, a następnie przez kilka kadencji był prezesem i wiceprezesem PKK..

Z długiego okresu jego działalności w ramach Kasy chciałbym wspomnieć jedynie o tych inicjatywach Czesława Ochmana, które miały kolosalne znaczenie w jej 50-letniej historii. Przede wszystkim, to z jego inicjatywy w roku 1971 doszło do połączenia dwóch polskich spółdzielni finansowych, które istniały w Montrealu od połowy lat pięćdziesiątych. Ponadto, dzięki wielu usilnym staraniom Czesława Ochmana, w roku 1977 Kasa została przeniesiona do nowego lokalu u zbiegu ulic Sherbrooke i St. Dominique. Otwarcie nowej siedziby było wielkim wydarzeniem w życiu polonijnym, a słuszność decyzji o zmianie lokalu została niebawem potwierdzona znacznym wzrostem ilości członków i ogólnym powiększeniem aktywów Kasy.

W połowie lat 70-tych, w Montrealu stałe powstawały nowe organizacje i coraz bardziej rozwijały się już istniejące. Ich wspólnym problemem był brak dostatecznych funduszy na rozwijanie działalności. Naprzeciw tym trudnościom wyszło grono wybitnych działaczy polonijnych. Należy tu wymienić przede wszystkim Władysława Stępnia, Jana Zaścińskiego, Mariana Wojdana, dr. Tadeusza Brzezińskiego i – oczywiście – Czesława Ochmana, który będąc w tym czasie prezesem Polonijnej Kasy Kredytowej, doprowadził do podjęcia uchwały Zarządu w sprawie powołania Polskiej Fundacji Społeczno-Kulturalnej w Quebecu. Oficjalną datą powstania Fundacji jest 9 kwietnia 1979 r.

Ogólnopolonijne zbiórki pieniężne „na pomoc Polsce” w Montrealu w połowie lat 80-tych znacznie ograniczały pole działania Fundacji. W tej sytuacji, walne zebranie członków Fundacji w roku 1985 podjęło decyzję o powołaniu do życia Komitetu Darów i Zapisów. Na czele tego Komitetu stanął jego inicjator, Czesław Ochman. Zadaniem Komitetu było bezpośrednie dotarcie do potencjalnych darczyńców na rzecz Fundacji oraz szukanie nowych form działania przyspieszających jej dalszy rozwój. Czesław Ochman zgromadził wokół Komitetu grono znanych postaci Polonii montrealskiej.

Wśród wielu projektów Komitet zaproponował zarządowi i radzie administracyjnej stworzenie Kwatery Zasłużonych dla Fundacji na cmentarzu Notre-Dame-des-Neiges. Inauguracja Kwatery i jej poświęcenie miały miejsce w 1988 r., w dniu Wszystkich Świętych. Kwatera ta jest jednym z najważniejszych źródeł dochodów naszej Fundacji.

Członkowie polskiej Fundacji Społeczno-Kulturalnej w Quebecu, jak również członkowie Polonijnej Kasy Kredytowej wiele zawdzięczają niestrudżonym inicjatywom Czesława Ochmana. Zarządy obydwu organizacji dały wyraz wysokiej oceny jego zasług, przyznając Czesławowi Ochmanowi tytuł honorowego prezesa Polonijnej Kasy Kredytowej (w roku 2000) i honorowego prezesa Polskiej Fundacji Społeczno-Kulturalnej (w roku 2001).

Czesław Ochman odszedł od nas na zawsze w dniu 2 października 2007 r. i został pochowany na cmentarzu Notre-Dame-des-Neiges. Cześć jego pamięci!

Jan Szweykowski - Słowo o Czesławie Ochmanie

Barbara Rokicka

1944 - 2007

W dniu 9 lutego 2007 roku odeszła od nas, przeżywszy 63 lata, Barbara Rokicka, nasza droga Koleżanka, nauczycielka, osoba o wielkim sercu, członek Polskiego Instytutu Naukowego w Kanadzie, Oddział Toronto.

Barbara Rokicka była z wykształcenia pedagogiem specjalnym. Studia magisterskie, ze specjalnością w zakresie resocjalizacji, ukończyła w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie (obecnie Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej). Po ukończeniu studiów, przez wiele lat, pracowała z młodzieżą trudną, niedostosowaną społecznie. Dla tej młodzieży organizowała wiele imprez kulturalnych, m.in. wieczory muzyczno-artystyczne. Były to tzw. "Czwartki Muzyki Poważnej" w Filharmonii Narodowej w Warszawie. W Kanadzie, Barbara Rokicka pracowała jako nauczycielka.

Poza pracą zawodową, Barbara pasjonowała się literaturą, muzyką i malarstwem. Dwukrotnie w Stowarzyszeniu Inżynierów Polskich w Kanadzie, Oddział Toronto oraz dwukrotnie w "Polonii York" w Newmarket, wygłosiła publiczne wykłady na temat malarstwa i malarzy. Sama też malowała. Jedna wystawa Jej malarstwa odbyła się w Toronto, a druga w Newmarket.

Kornelia Irena Ruszkowska (Loga)

1910 – 2007

Z głębokim żalem zawiadamiamy, że w dniu 8 grudnia 2007 r. odeszła do wieczności w 98. roku życia mec. Kornelia Irena Ruszkowska z d. Loga (h. Kopacz), wdowa po prof. dr Andrzeju Hubercie Ruszkowskim, długoletnim Prezesie Oddziału Ottawskiego Polskiego Instytutu Naukowego. Kornelia Irena Ruszkowska urodziła się 13 listopada 1910 r. w Warszawie, w znanej patriotycznej rodzinie. Tam spędziła dzieciństwo i młodość. W 1932 r. ukończyła studia wyższe na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskując tytuł magistra praw. Podczas studiów poznała swego przyszłego męża, również prawnika, Andrzeja Huberta Ruszkowskiego. Wspólnie działali oni w akademickich organizacjach katolicko-narodowych, a później w Związku Prawników Polskich i w innych organizacjach o obliczu narodowym. W roku 1936, po ukończeniu aplikantury adwokackiej, została przyjęta do Izby Adwokackiej. Prowadziła praktykę adwokacką aż do wybuchu wojny w 1939 r. Z początkiem wojny udało jej się wyjechać do Francji, gdzie połączyła się z mężem i wspomagała go w działalności podziemnej przeciwko okupantowi hitlerowskiemu. W 1952 r. wyjechała wraz z mężem i dziećmi do Południowej Ameryki, do Peru, gdzie jej mąż podjął pracę jako profesor prawa w Papieskim Uniwersytecie w Limie. W latach 1952 – 1968 mec. Irena Ruszkowska pracowała jako prawnik w koncernie górniczym Carro de Pasco Corporation, prowadząc archiwum prawne tej kompanii. Następnie, wspólnie z mężem wyemigrowała do Kanady, gdzie prof. A. Ruszkowski objął katedrę w Saint Paul University. W 1972 r. uzyskała tytuł magistra prawa kanonicznego na tym samym uniwersytecie. Następnie pracowała jako obrończyni instytucji małżeństwa w tzw. Trybunale Eklezjalnym (w Sądzie Kościelnym) w Ottawie. Mecenasa Irena Ruszkowska była długoletnim, aktywnym członkiem Oddziału Ottawskiego Polskiego Instytutu Naukowego, a także współzałożycielką nadyjskiego oddziału North-American Study Centre for Polish Affairs (tzw. Studium d/s Polskich), gdzie przez 14 lat była koordynatorem wszystkich działań. Była też wierną towarzyszką życia, matką, babcią i prababcią. Przez przeszło ćwierć wieku, dom państwa Ruszkowskich przy ul. Glenora był centrum niezłomnej Polonii ottawskiej walczącej

z komunistyczną niewolą Ojczyzny. Mecenas Irena Ruszkowska była wybitną Polką i wspaniałym człowiekiem. Była zawsze wierna Bogu i Ojczyźnie. Z jej odejściem, Polonia i Polska poniosły nieodżałowaną stratę.

Cześć Jej pamięci!

Aleksander Maciej Jabłoński

Irena Tokarzewska-Petrusewicz

1919-2006

Zebrałiśmy się dziś, aby pożegnać osobę bardzo znaną i szanowaną w naszym środowisku. Odeszła po wielu latach intensywnej i wydajnej pracy społecznej, pozostawiając wspomnienia uśmiechniętej twarzy i przyjaznych słów, którymi zawsze witała nas wszystkich.

Irena Petrusewicz, z domu Tokarzewska, urodziła się 28 września 1919 r w Krakowie. Była córką Michała Karaszewicz-Tokarzewskiego, legionisty, późniejszego generała, a po wrześniu 1939 roku, jednego z twórców Polskiego Państwa Podziemnego oraz Antoniny z Kondziołów, w odrodzonej Polsce zasłużonej w pracy społecznej na rzecz bezrobotnych i chorych legionistów i ich rodzin. Irka wyrosła w domowej atmosferze patriotyzmu i służby dla Ojczyzny. Nic więc dziwnego, że przewodnią myślą całego jej istnienia była praca i pomoc dla innych.

Po wybuchu II wojny światowej i inwazji Polski przez wojska sowieckie, 18 września 1939 roku, Irena przekroczyła wraz z matką granicę rumuńską, następnie przedostała się do Francji, a trochę później do Wielkiej Brytanii. Stamtąd, w sierpniu 1940 roku, została ewakuowana z matką do Kanady, przepływając Atlantyk na polskim statku Lechistan.

Panie Tokarzewskie osiedliły się w Montrealu, gdzie Irka poznała Stanisława Petrusewicza, wyszła za niego za mąż i spędziła z nim ponad 50 lat, aż do jego śmierci. Ich nadzwyczaj gościnny dom był otwarty dla wszystkich przez wiele lat.

Ogrom wkładu Ireny Petrusewicz w całą gamę organizacji polonijnych i kanadyjskich jest naprawdę zadziwiający. Była urodzoną i niezmiernie utalentowaną społeczniczką. W wir pracy społecznej włączyła się zaraz po przyjeździe do Kanady, bo już od jesieni 1940 roku była Prezesem Klubu Młodzieży przy Stowarzyszeniu Uchodźców Polskich.

W latach 1956 -1973 była Prezesem Polskiego Klubu Zdobniczego w Polskim Klubie Rzemiosła Artystycznego przy Stowarzyszeniu Polskim, którego celem było zainteresowanie społeczeństwa kanadyjskiego polską sztuką dekoracyjną, organizowała coroczne wystawy oraz brała udział w imprezach kanadyjskich i międzynarodowych. To z jej inicjatywy powstała do dziś utrzymywana tradycja prezentacji choinek różnych krajów w Montrealskim Muzeum Sztuki w okresie Bożego Narodzenia.

Od 1953 r. była członkiem Komitetu Pomocy Dzieciom, a w latach 1963-64 jego prezesem. Przez 10 lat (1963-1973) była członkiem Zarządu Kongresu Polonii Kanadyjskiej (Quebec). W roku 1966 była wiceprezesem Kongresu. Była również prezesem Koła Pań przy Stowarzyszeniu Techników Polskich; wieloletnim członkiem Komisji Matki, Komisji Statutowej, Rewizyjnej Stowarzyszenia Polskiego.

Przez 20 lat pracowała jako wolontariuszka w Bibliotece Polskiej w Montrealu (1965-1985) a przez następne 20 lat wspierała Bibliotekę bardzo hojnie finansowo.

Była członkiem Federacji Kobiet Polskich i Montreal Council of Women.

Za prace dla polskiej społeczności Irena otrzymała Złotą Odznakę Kongresu Polonii Kanadyjskiej, Złoty Krzyż Zasługi od Rządu Londyńskiego oraz Order Zasługi Rzeczypospolitej (2000).

Jako człowiek, Irka była z gruntu życzliwa dla ludzi, wyrozumiała, skromna i nie narzucająca się, ale była też kobietą o silnym charakterze i nieustępliwą w sprawach dotyczących podstawowych wartości. Była bardzo kochającą i troskliwą córką, szczególnie przez długie lata poważnej choroby pani generałowej. W swoich sprawach osobistych, Irka była skryta i dopiero pod koniec życia wspominała np. o troskach o Ojca z lat wojennych. Nigdy nie chciała nikomu robić kłopotu i gdy zdrowie zawiodło, żyła w samotności, robiąc wszystko aby, z jej punktu widzenia, nie być ciężarem dla przyjaciół.

Cześć jej pamięci!

Just a few words in English for the benefit of those who do not understand Polish:

We are here to honor Irena Tokarzewska-Petrusewicz, a woman of great dignity, a true Polish patriot, who devoted her life to Polish causes, political, social and cultural. She arrived in Canada with her mother in the summer of 1940 and for next 60 years was an active participant and leader in numerous organizations committed to helping others. Always there for those in need, she never wanted anything for herself. Irena leaves a legacy of total dedication to maintaining the spirit of community work and fellowship among people.

Hanna Maria Pappius

Nasi darczyńcy – Our donors – Nos donateurs

PATRONI BIBLIOTEKI POLSKIEJ

za okres

1 września 2007 – 1 kwietnia 2008 r.

Polska Fundacja Społeczno-Kulturalna	\$16,500
Anonimowo.....	\$11,000
Fundusz Przyjaciół dla uczczenia pamięci Anny Czerwińskiej ...	\$ 5,000
Bell Canada Inc.	\$ 2,500
Edmund Danowski	\$ 1,500
Jane M. Skoryna Foundation.....	\$ 1,000
Anna Biolik (<i>pamięci Marii i Teodora Domaradzkich</i>)	\$ 1,000
Związek Weteranów Polskich w Montrealu	\$ 1,000
Fundusz Przyjaciół dla uczczenia pamięci Krystyny Nitosławskiej.....	\$ 1,000
Fundusz Wieczysty Millenium	\$ 750
Kajetan Bieniecki.....	\$ 500
Fundacja im. Adama Mickiewicza	\$ 500
Edmund Idziak.....	\$ 500
Stanisław Ofrecht (<i>pamięci Ligii Ireny Ofrecht</i>).....	\$ 500
Irena Umiastowska-Markiewicz	\$ 500

\$ 350

Dr Stephen Kulczycky

\$ 250

Margaret Binek, Janina Kędzierski, Teresa Z. Nałęcz, Nitrex Metal Inc., Irena Szpak,
The Karol Pillarczyk Foundation Inc.

\$ 200

Łukasz Granosik, Mieczysław Marcinkiewicz

\$ 150

Helene DeCorvin, K. J. M. Godlewski, Tadeusz Granosik, SPK Ottawa

\$120.00

Thérèse Romer

\$ 100

Lidia Adamkiewicz, Jacek Barbacki, Andrzej Białkowski, Anna Bortnowski, Anna M. Cichoń, Alicja Czernic, A. & H. Forsyth, Garderie Yvonne Inc., Izabella Górską-Flipot, Grupa 10 PKTWP, Tadeusz Graff, Stan Ludwik Grzesiewicz, Danuta Hyjek, Maria Jarochońska, Jan Kaczkowski, Jadwiga Kisielewski, Róża Kisielewski, Jerzy Komorowski, Flora Liebich, Juliusz Łukasiewicz, Joanna Ochman, Kasper Pawlikowski, Marceli Piński, dr. Danuta Podkomorska, André Preibish, Polish Canadian Women's Federation Br. 8, Stanisław Porowski, Antoni Potocki, Anna Poray-Wybranowski, Christopher Rudwal, Dr Sophie Rybikowska, A. Sierpińska, Jacek Słaboszewicz, G. J. Sobolewski, Maria Spatz, Ewa Stachniak, Jadwiga Urbański, Dr Marc Wilkins, Dr Joseph Wojcik, Paweł Wyczyński, Maria J. Zaścinska, Maciej Znojkiwicz, Teresa Żółtowska

\$ 75

Marieta Brzeska

\$ 50

Krystyna Allen, Thomas Babinski, Anna Baryga, Irene Bastidon, Irena Bellert, Zbigniew Berezowski, Stanisław Chylewski, Andrzej L. Czerwiński, Wanda De Roussan, Rudolf Falkowski, Stanisław Francuz, Jan Gieysztor, Jan Gill, Julius Grey, Tadeusz Grygier, Zdzisław Klim, Ewa Konopacka, Lucjan Kops, Tadeusz Koyer, M. Edward Krajewski, Maria Kulczyckij, Damian Labuda, Bohdan Ławruk, Thomas Malloch, Amalia Mesner, Leszek i Krystyna Missala, Zofia Modzelewski, Roger Morawski, Hanna Namowicz, E. & J. Nowakowski, Casimir Obuchowicz, Witold Peplowski, Kazimierz Plater, Jean F. Poddubiuk, Anne T. Serafin, Madeleine Shultz, Anna Sidorowicz, Alicja Sieciechowicz, Jola Sise, H. J. Sławek, Antoni Stelmach, T. E. Streng, Jerzy Szmigiel, Elizabeth Tyszkiewicz, Henry M. Winiarski, Maria Zielinska, Maria Znamiorska

\$ 40

Anna Giżycki, Ms. Joanna Korwin, Jadwiga Kudłaciak, Mrs. Tamara Kuźnicki, Anna Milewski

\$ 30

Marek Celiński, Katarzyna Hercun, Zdzisław Marczyński, Irena Purkhardt

\$25

Daniela Agopsowicz, Ireneusz Bogajewicz, Magdalena Bruce, Renata Cynberg, Leon Czengery, Emilia Dążyk, Dariusz Gąsowski, Stephanie Grad ek, Konstanty Jabłoński, Maria Jagowd-Wolska, Peter Jankowski, Stanley Krzanowski, Zofia Kirste, Ewa Krawec, Frank Kostro, Jadwiga Langowska, Edward Makula, Zofia Maliszewski, Kajetan Morawski, Andrzej Nowak, Janina Olejnik, Jadwiga Ostrowiecka, Robert Pasjonkowski, W. J. Rzewucki, Aleksandra Sołowij-Watkins, Madeleine Shultz, Mr. & Mrs Zdzisław L. Szeliski, Hanna Szymańska, Jan Weryho, Czesław Wingrowicz, Mary Wiśniewski, Edmund Wróbel, Mark Zadarnowski, Anna Zurakowski, Sophie Zurowski

\$ 20.00

Wilhelm Siemieński

\$ 18.00

Musia Schwartz

Dla uczczenia pamięci Kornelii Ruszkowskiej

Virginia St.Cyr

Dla uczczenia pamięci Anny Cichoń

Daniela Doniewska, Bronisława Michałowska, Hecht, Heft, Lamoureux
Daniele Geoffrion Guay

Dla uczczenia pamięci Krystyny Nitosławskiej

Canadian Labour Congress, Marieta Brzeska, Ada M. Brzeski, Veronika Brzeski, Andrzej Czerwiński, Ms. Tatsuko Furuya, K. J. M. Godlewski, Anne-Marie Hahn, Janina Kędzierski, Klara & Marek Rostworowski, T. Slivitzky, Mary Smiałowski, Mark/Marianne Godlewski, Teresa Żółtowski

Dla uczczenia pamięci Teresy Nałęcz

Hanna Szymańska

Dla uczczenia pamięci dr Marii Dobija-Domaradzkiej

Andrzej i Janina z Karolewskich, Mrożewscy

DYPLOM

MEDALU „PRO MEMORIA”

Decyzją Nr 782/KU/07 wyróżniam
Bibliotekę Polską
im. Wandy Stachiewicz w Montrealu
Medalem „PRO MEMORIA”

za wybitne zasługi w utrwalaniu pamięci o ludziach
i ich czynach w walce o niepodległość Polski
podczas II wojny światowej i po jej zakończeniu

Warszawa, 17 stycznia 2007 roku

Kierownik
Urzędu do Spraw Kombatantów
i Osób Represjonowanych

Biuletyn - Bulletin
2007 / 2008 Vol. XXIV / XXV

Polski Instytut Naukowy w Kanadzie
i Biblioteka Polska im. Wandy Stachiewicz

The Polish Institute of Arts
and Sciences in Canada
and the Polish Library

L'institut polonais des arts
et des sciences au Canada
et la bibliothèque polonaise